

KLEMENSITS Péter

A JÁVA-TENGERI CSATA A JAPÁN HADITENGERÉSZET DÖNTŐ GYŐZELME A SZÖVETSÉGESEK FELETT (1. RÉSZ)

THE BATTLE OF THE JAVA SEA DECISIVE VICTORY OVER THE ALLIES BY THE JAPANESE NAVY (PART 1.)

A Pearl Harbor elleni japán támadás 1941. december 7-én a II. világháború kezdetét jelentette a Távol-keleten. 1942 februárjában Szingapúr eleste után a japán csapatok Burmában illetve Indonéziában folytatták előretörésüket. Az amerikai, brit, holland és ausztrál erők 1941. február 27-e és március 1-je között a világháború egyik legnagyobb tengeri csatájában — Jáva partjainál — próbálták útját állni a japán terjeszkedésnek, de a túlerőben lévő ellenségtől megsemmisítő vereséget szenvedtek.

A szerző célja, hogy a dolgozat első részében elemezve a hadviselő felek stratégiáját és a kialakult erőviszonyokat bemutassa mindazokat a körülményeket, amelyek elvezettek az összecsapáshoz. A stratégiai helyzet változása 1941. december és 1942. február folyamán, a japán túlerő, valamint a szövetséges főparancsnokság döntései, már előrevetítették az ABDA¹ erők végzetét a döntő ütközet előtt.

The Japanese attack against Pearl Harbor on 7. December 1941 can be considered as the start of the Second World War in the Far East. In February after the fall of Singapore the Japanese troops gained ground in Burma and on the Dutch East Indies. Between 27th February and the 1st of March 1942 in one of the Greatest Naval Battles of the World War the American, British, Dutch and Australian forces tried to block the way of the Japanese expansion near the coasts of Java, but they were seriously defeated by the overwhelming forces of the enemy.

The author's aim in the first part of the paper by examining the strategy of the belligerents and the balances of forces to present the conditions resulted in the battle. The rapid changes in the strategically situation between December 1941 and February 1942 the numerical superiority of the Japanese and the decisions of the Allied Supreme Command already determined the fate of the ABDA forces long before the battle.

ELŐZMÉNYEK

1942. február 27-én a Jáva-tengeren vívott ütközetben a japán flotta súlyos vereséget mért a szövetségesekre, majd március 1-jéig a további harci érintkezések során (pl. Szunda-szoros) szinte teljesen megsemmisítette a négy nemzet alkotta koalíció Délkelet-Ázsiában állomásozó tengeri haderejét. Habár a későbbi nagy ütközetektől (Korall-tenger, Midway) eltérően repülőgép-hordozókat nem alkalmazták a hadműveletek során, valamint a bombázó illetve torpedóvető repülőgépeknek is csupán epizódszerep jutott. A csata jelentős figyelmet érdemel már csak azon egyszerű oknál fogva is, hogy az I. világháborús jütlandi csata óta egészen az 1944-es Leyte-öbölbeli ütközetig a legnagyobb felszíni hajókkal vívott összecsapásnak számított.

Azt sem szabad elfelednünk, hogy a brit, amerikai, holland flotta az utóbbi nemzet irányítása alatt vett részt a harcokban, így végül Karel W. F. M. Doorman tengernagy az egység parancsnoka is hősi halált halt.

A szövetségesek vereségének következményeként a japánok könnyedén foglalhatták el Jáva szigetét, továbbá készülhettek a csendes-óceáni szigetvilág illetve Ausztrália felé történő további terjeszkedésre is.

¹ Az amerikai, brit, holland és ausztrál erők közös főparancsnoksága (1942. január 4. – február 25.)

Ebben a dolgozatban elsősorban azt próbáljuk megvizsgálni, hogy milyen körülmények vezettek el 1942. február végén a szövetségesek megsemmisítő tengeri vereségéhez, valamint megkíséreljük feltárni a hadműveletek pontos hátterét, illetve megvilágítani a résztvevők céljait, lehetőségeit. A mű első részében többnyire az előzményeket ismerhetjük meg, míg a hadműveletek leírását a dolgozat második része tartalmazza. Ehhez elsősorban brit, amerikai és holland forrásokra kell támaszkodnunk, de a hadműveletek bemutatásakor már a japán fél szemszögéből is megismerhetjük az eseményeket.

Ahhoz, hogy világosan lássuk a történetek hátterét, röviden át kell tekintenünk a főbb eseményeket — 1941. december 7-étől 1942 februárjáig — amikortól is a hadműveletek már közvetlenül elvezetnek bennünket a Jáva-tengeri csatán keresztül egészen 1942 márciusáig, Japán győzelmének kiterjesztéséig.

Meg kell jegyezni, hogy a dolgozat elsősorban a haditengerészeti eseményekre koncentrál, így a szárazföldi hadműveletekről csak annyi szó esik, amennyit a téma szükségképpen megkíván. Bár a brit, holland és amerikai katonai együttműködés részletes ismertetést kíván, az ABDA-parancsnokság történetének valamint a politikai kapcsolatoknak a teljes körű elemzésére a tanulmány már csak terjedelménél fogva sem vállalkozhat.

Nem mellékes, hogy az ázsiai események hadászatiilag szoros kapcsolatban voltak az atlanti-óceáni és földközi-tengeri hadműveletekkel. Kijelenthetjük, hogy 1941–42 fordulóján nagy nyomás nehezedett a brit haditengerészetre, hiszen egyrészt az Atlanti-óceánon a német tengeralattjárók komoly fenyegetést jelentettek a szövetséges konvojokra nézve, másrészt az afrikai hadszíntér utánpótlását is mindenáron biztosítani kellett. Az Egyesült Államoknak szintén kötelezettségeket jelentett az atlanti-óceáni csata, Pearl Harbor után pedig időre volt szüksége egy ütőképessé flotta létrehozására a Csendes-óceánon. A holland Kelet-Indiák szárazföldi illetve légi haderejének megerősítése úgyszintén nem ígérkezett könnyű feladatnak az említett nagyhatalmak számára, ugyanis Észak-Afrikában és a Távol-Kelet egész térségében súlyos védekező harcokat folytattak a tengelyerők ellenében. Továbbá, mivel Hollandia német megszállás alatt állt, az anyaország semmiféle támogatással nem tudott szolgálni a holland kelet-indiai gyarmatoknak.

Mielőtt a dolgozat fő témájára rátérnénk, néhány mondatban szólnunk kell a rendelkezésre álló forrásokról is. Az eredeti források közül a katonai vezetők illetve a politikai vezetés közti üzenetváltások bírnak nagy jelentőséggel, valamint a főparancsnokságok hadinaplói és természetesen az általuk kibocsátott parancsok, javaslatok, stb. Hadműveleti szinten a Doorman tengernagynak küldött helyzetjelentések valamint az egyes hajónaplók illetve parancsnoki jelentések szolgálnak tanulsággal az eseményekről.

A szakirodalmat tekintve a brit hivatalos hadtörténetírás keretében megjelent S. Woodburn Kirby által szerkesztett *Háború Japán ellen* című könyv első kötete szolgál a legrészletesebb információkkal a hadműveletekről, illetve a hadviselő felek erejéről, terveiről. Az ausztrál szerzők közül pedig a Gill G. Hermon által szerkesztett mű érdemel mindenképp említést.²

Természetesen a tengeri hadműveletekről hasznos összefoglalást nyújt Roskill kapitány, a *Haditengerészet a háborúban 1939-1942.* című könyve.³ Az emlékiratok közül Churchill a *Sors fordulópontja*, valamint Conrad Helfrich tengernagy művei számítnak nélkülözhetetlennek.⁴ Japán oldalról elsősorban a résztvevők visszaemlékezéseit emelhetjük ki (pl. Hara Tameichi).⁵

Meg kell említeni, hogy napjainkban számos értékes forrást és memoárt már az interneten keresztül is elérhetünk, de a szakirodalmat tekintve alapvetően a Hadtörténeti Könyvtár állományára vagyunk ráutalva.

A SZÖVETSÉGESEK ÉS A JAPÁN INVÁZIÓ 1941. DECEMBER – 1942. FEBRUÁR

1941. december 7-én a japán támadás súlyos pusztítást végzett a Pearl Harbor-ban állomásozó amerikai csatahajók között. Ezzel egyidejűleg a japánok Malajziában is elkezdtek hadműveleteiket a britek ellen. A brit kormány úgy vélte, hogy a Prince of Wales csatahajó és a Repulse csatacirkáló elküldésével Japánt elriaszthatja a hadba lépéstől, valamint megteremtené az alapját egy erős távol-keleti flotta létrehozásának. Mivel megfelelő légi fede-

² S. Woodburn Kirby: *The War Against Japan.*, Vol 2. London 1958. Továbbiakban Kirby, Gill G. Hermon: *Official Histories – Second World War*; Royal Australian Navy, Vol. 1. Australian War Memorial. 1957. Továbbiakban: Hermon

³ S. W. Roskill: *The Navy at War 1939-1945.* Collins, London, 1960. Továbbiakban: Roskill

⁴ Winston Churchill és C.E.L. Helfrich: *Memories*

⁵ Hara Tameichi: *Japanese Destroyer Captain*, New York & Toronto, Ballantine Books, 1961.

zetet nem tudtak biztosítani a hajók számára, a két hadihajó hamarosan hullámsírba merült a japán bombázó és torpedóvető repülőgépeknek köszönhetően.⁶

A kialakult helyzetet híven tükrözi a brit miniszterelnök megállapítása: „*A Pearl Harbor elleni támadást túlélő amerikai és most Kaliforniába visszarendelt hajókon kívül a Csendes- és Indiai-óceánon nem volt egyetlen brit vagy amerikai csatahajó sem.*”⁷ A brit hadsereg vezérkari főnöke, Sir Alan Brook tábornagy megfogalmazása szerint „*Ez azt jelenti, hogy Afrikától keletre Amerikáig az Indiai- és Csendes-óceánon elvesztettük a tengerek feletti ellenőrzést.*”⁸

Meg kell említeni, hogy ekkor az amerikai Ázsiai flotta a Fülöp-szigeteken csupán három cirkálóval, 13 rombolóval és 29 tengeralattjáróval rendelkezett, csakúgy, mint a hollandok, akiknek három cirkálójuk, hét rombolójuk továbbá 13 tengeralattjárójuk állomásozott a Kelet-Indiákon. A briteknek a két csatahajó elvesztése után szintén csak könnyű tengeri egységeik maradtak a térségben, így a szövetségesek kilátásait a jövőre nézve már nagyban meghatározták kezdeti gyengeségük.⁹

A japánok számbeli fölényét a következő adatok pontosan érzékeltetik: 1941. december 8-án a japán egyesített flotta tíz csatahajóval, hat repülőgép-hordozóval, négy könnyű hordozóval, 18 nehéz és 20 könnyű cirkálóval, 120 rombolóval valamint 65 tengeralattjáróval rendelkezett.¹⁰

A háború kitörésekor a brit, amerikai, holland erők — mivel közös stratégiai tervvel nem rendelkeztek — mindegyikük a saját tervei alapján próbálta megszervezni tengeri egységeik hadműveleteit a japánokkal szemben. December 8-a után a britek a keleti flotta parancsnokságát Colombora helyezték át, míg az amerikai ázsiai flotta Surabaya-ra vonult vissza. Eközben a hollandok már Jáva és Szumátra védelmét fontolgatták.¹¹

Mivel a Fülöp-szigeteken és a Maláj félszigeten a katonai helyzet a japánok gyors előretörése miatt folyamatosan romlott, a szövetségesek is ráébredtek, hogy égető szükség van egy egységes parancsnokság felállítására. Ezért 1942. január 4-én — Jáva központtal — megalakult az ABDA, az amerikai, brit, holland és ausztrál erők közös főparancsnoksága Sir Archibald Wavell brit tábornok vezetésével. Bár a szárazföldi csapatokat holland tábornok irányította, a haditengerészet élére Thomas C. Hart amerikai tengernagy, az ázsiai flotta korábbi parancsnoka került. Az egységes parancsnokság valójában azonban csak papíron létezett. A problémákról Hart tengernagy így vélekedett: „*Az ABDA parancsnokság egy nagyon bonyolult parancsnokság volt magába foglalva négy hadsereget, négy haditengerészetet és hat repülési szervezetet. Ennek következményeként sokat kellett foglalatostkodni a főparancsnokság megszervezésével és felszerelésével, ehhez pedig időre volt szükség. Egy előrenyomuló ellenséggel szemben pedig nincs idő.*” A parancsnokság hatékonyságáról pedig így vélekedett: „*Sohasem értünk el olyan feltételeket, amelyek között bizonyos lett volna, hogy az információk és direktívák azonnali továbbítása megtörténik.*”¹²

Ezen kívül a nyelvi különbségek további problémát jelentettek, hiszen ezeken a területeken a holland nyelv számított elsődlegesnek szemben az angollal. Az egyes nemzetek eltérő hozzáállása a japán terjeszkedéshez pedig már a hadműveletek sikeres összehangolását is veszélyeztette, illetve lehetetlenné tette az egységes stratégia kialakítását. Szingapúr egyre nehezebb helyzete, és a malájföldi harcok miatt a britek elsősorban — amint azt a hadműveleti naplók is bizonyítják — a csapatok behajózásában voltak érdekeltek, míg a hollandok saját kereskedelmi konvojai védelmét tartották elsődlegesnek.¹³

Természetesen a hadszínterek megerősítése az ABDA egyik legfontosabb feladatának tekinthető, és ezt részben sikeresen teljesítette is, hiszen február 8-ig közel 45 ezer katonát szállítottak Malajziába.¹⁴

⁶ A fenti eseményekről részletesen tájékoztat Richard Hough: *The Hunting of Force Z*, London 1966.

⁷ Churchill: *The Second World War*, Vol. 3, the Grand Alliance. Houghton & Mifflin Company, London, p. 620.

⁸ Ronald Spector: *Eagle against the Sun, the American War with Japan*, Navas Institute Press. 1985. 128. o. Továbbiakban: Spector

⁹ Roskill -pp.176-180.

¹⁰ Kirby -p.491.

¹¹ www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/PTO-Campaigns/USSBS-PTO-3.html Továbbiakban: Ibiblio.AAF

¹² www.ibiblio.org/hyperwar/USN/USN-CN-Java/USN-CN-JavaSea-12.html Továbbiakban: Ibiblio.USN

¹³ U.o.

¹⁴ Roskill -p.181.

Azonban a légierő helyzete továbbra sem javult, hiszen a számokat tekintve papíron elégségesnek vélt szövetséges légierő már a hadműveletek kezdetén olyan súlyos veszteséget szenvedett, amely technikai problémákkal kiegészülve alkalmatlanná tette arra, hogy a légi főlőnyt kivívja az ellenséggel szemben. A malajziai és fülöp-szigeteki harcok miatt a holland Kelet-Indiák számára nem sikerült további légi erősítést szerezni, amely pedig (ahogy azt a Prince of Wales és a Repulse esete is megmutatta) a flotta műveleteihez nélkülözhetetlen volt.

A rombolók és cirkálók felhasználása konvoj kíséretre sem segítette egy ütőképes flotta felállítását, amellyel kedvező esetben eredményesen lehetett volna fellépni a japánokkal szemben.¹⁵ Összességében tehát az ABDA megalakulása a szövetségesek együttműködésén nem sokat változtatott, az egyes nemzetek haditengerészetének vezetéséért továbbra is a nemzeti parancsnokok maradtak felelősek.

Wavell tábornok január 10-én érkezett meg Bandungba — új főparancsnokságára — ahol már egyre súlyosabb hadi helyzettel kellett szembenéznie. Malajzia nagy része az ellenség kezében volt, a japán 25. hadsereg már Szingapúrt, a bevehetetlennek vélt erődöt fenyegette. A Fülöp-szigeteken MacArthur tábornok amerikai hadereje elkeseredetten védekezett a túlerő ellen, de erősítés hiányában sok jóra nem számíthatott. Ezalatt a japánok megszerezték Borneó és Celebesz kulcsfontosságú olajlelőhelyeit, és közvetlen fenyegetést gyakoroltak Jávára valamint Szumátrára.¹⁶

A japán főparancsnokság báró Teraucsi tábornagy a déli hadseregek parancsnokának javaslatára az eddigi sikerek fényében időközben előbbre hozta a Kelet-Indiák elfoglalását célzó hadműveletek megindítását, amely egyúttal azt is jelentette, hogy a szövetségesek az erők koncentrálására, illetve további erősítések átcsoportosítására még kevesebb idővel gazdálkodhattak.

Mindazonáltal számos magas rangú tiszt az ABDA főparancsnokságán optimizmussal tekintett a fejleményekre, ők továbbra is bíztak abban, hogy a japán hódításnak rövid úton gátat lehet szabni. A britek szilárdan hitték, hogy Szingapúrt és Burmát képesek lesznek megtartani, a hollandok pedig Conrad E. H. Helfrich altengernagy a Kelet-Indiákon állomásozó holland haditengerészet főparancsnokának vezetésével abban bíztak, hogy a flotta komoly eredményeket érhet el a japán inváziós konvojok ellenében. Hart tengernagy azonban egyáltalán nem osztozott az általános optimizmusban, hiszen a rendelkezésre álló erőforrások elégtelensége a flotta számára nem sok jót ígért. Véleménye szerint a japán légtéruralom következtében a felszíni hajóknak folyamatosan az ellenséges felderítő gépek illetve bombázók látókörében kellene a hadműveletek folytatni, ez pedig egyáltalán nem tekinthető ideális körülménynek. Az admirális igazát — mint látni fogjuk — a további események teljes mértékben bizonyították.¹⁷

A japán győzelmek hátterében alapvetően a haderőnemek kitűnő együttműködése állt, továbbá légierőjük számbeli és minőségi fölénye a szövetségesekkel szemben. Ennek köszönhetően a légi felderítés mindig naprakész információkkal látta el a harcoló egységeket, bombázó alakulataik pedig megbénították a szövetségesek kommunikációját, és halálos fenyegetést jelentettek a flottára nézve. Ez utóbbi tényező a későbbiekben különösen jelentősnek bizonyult.¹⁸

A légierő döntő szerepét a szövetségesek is felismerték, ezért mindent megtettek az erősítések érdekében, de az erők jelentős megnöveléséről szó sem lehetett. A veszteségek viszont egyre nőttek, hiszen a japán légítámadások számos esetben még a földön pusztították el az ABDA gépeit a jelzőrendszerek elégtelensége miatt.¹⁹

Rátérve a haditengerészet helyzetére, megállapíthatjuk, hogy februárra a szövetségesek elvesztettek 16 hajót, így összességében nyolc cirkálóval, 20 rombolóval és 32 tengeralattjáróval rendelkeztek, míg a japánok szinte korlátlan forrásokat tudtak felvonultatni. Ráadásul egyéb problémák is nehezítették Hart tengernagy és Wavell tábornok helyzetét. Az említett területveszteségek miatt üzemanyaghiány korlátozta a flotta mozgásait, a felderítőgépek hiánya végett csak homályos információkkal rendelkeztek az ellenség helyzetéről, légi támogatással pedig

¹⁵ Ibidlio.USN

¹⁶ Churchill -p.135.

¹⁷ Spector -pp.129-130.

¹⁸ Ibidlio.USN

¹⁹ U.o.

nem számolhattak. A lőszerhiány illetve a karbantartás mellőzése a hajók harcértékét jelentősen csökkentette, ezen kívül a légénység esetében az állandó fáradság vált meghatározóvá a folyamatos légitámadások következtében.²⁰

Azonban más gondok is jelentkeztek. Az amerikai torpedók tervezései hiányosságok és műszaki hiba következtében nem sok veszélyt jelentettek a japán konvojokra nézve, így gyakorlatilag az amerikai rombolók illetve tengeralattjárók kevés eszközzel járulhattak hozzá a szövetségesek sikeréhez. Ráadásul a légénység tapasztalatlansága és a kiképzés hiánya is rontotta az esélyeket. (December folyamán az ázsiai flotta tengeralattjárói 45 különböző támadás során 96 torpedó felhasználásával mindössze három teherhajó elsüllyesztésére voltak képesek.)²¹

Időközben a Hart majd Helfrich tengernagyok (1942.február 14-étől a szövetséges haditengerészet főparancsnoki tisztét a holland tengernagy látta el.) parancsnoksága alatt működő erők mindent megtettek, hogy a japánok partaszállási kísérleteit akadályozzák a környező szigetvilágban, többnyire eredménytelenül. Január 23-án négy amerikai romboló Balikpapan szomszédságában elsüllyesztett négy japán csapatszállító hajót, továbbá a rendelkezésre álló öt holland illetve hat amerikai tengeralattjáró tevékenysége is eredményesnek tekinthető. Február elején azonban a japán légierő ismét súlyos veszteségeket okozott a konvojokat elfogni próbáló szövetséges hajórajnak. Kellemetlen vereségnek számított, hogy a Bandung-szorosban egy éjszakai harci érintkezés során két japán romboló visszaverte három holland cirkáló és 12 holland valamint amerikai romboló támadását. Ez az esemény felhívja a figyelmet a japán haditengerészet sikerének egy újabb összetevőjére, nevezetesen, hogy a japánok hónapokig tartó kiképzés során kitűnően elsajátították az éjszakai harc technikáját, amit azonban az ABDA-erőkről egyáltalán nem lehet elmondani.²²

Február 15-ére a palembangi partraszállás után előrenyomuló japán hadsereg már Dél-Szumátrán szerzett fontos hídfőállást a Jáva elleni invázióhoz, ezzel egyidejűleg pedig Szingapúr elfoglalása is megtörtént.²³

A szövetséges flotta jövőbeli alkalmazása részét képezte a Jáva és Szumátra védelmére kidolgozott stratégiának, ezért szükséges néhány gondolatban áttekinteni a kialakult koncepciót.

Wavell tábornok Szumátra sikeres védelmét elengedhetetlennek tartotta Jáva megtartásához, amint azt a brit miniszterelnöknek írott február 13-i levelében kifejtette: „Ha Dél-Szumátra elveszett, Jáva további védelme valószínűtlenné válik.” Csakhogy a Szumátra védelméhez szükséges erősítések idejében már nem érkezhettek meg, így Wavell tábornok véleménye mely szerint, Dél-Szumátra létfontosságú Jáva sikeres védelméhez, már előrevetítette a holland gyarmatbirodalom központi szigetének jövőjét.²⁴

A főparancsnok álláspontja a haditengerészet alkalmazását illetően szintén a helyzet reménytelenségét bizonyítja. Február 16-án erről így írt: „Maximum három vagy négy cirkáló és kb. tíz romboló, mint ütőerő. Ha ez felosztásra kerül a sziget két fenyegetett végpontja között túl gyenge bármelyikhez is. Ha koncentrálna tartjuk a távolságok következtében nehéz időben elérnie a fenyegetett helyszínt. Akárhogyan is a súlyos légitámadás valószínű.”²⁵

Mivel az ausztrál hadtest Jávára érkezése már késő segítségnek tűnt, Wavell tábornok levonta a megfelelő következtetéseket, amely hű képet fest az uralkodó brit stratégiáról is. A tábornok szerint Burma és Ausztrália megőrzése létfontosságú a Japán elleni háborúban, ezzel szemben Jáva elvesztése nem tekinthető végzetesnek. Tehát: „Olyan erőfeszítéseket nem kell tenni Jáva megerősítéséért, amelyek veszélyeztethetik Burma és Ausztrália védelmét.”²⁶

Az amerikaiak és a hollandok beleegyezésével az Egyesített Vezérkar a stratégiát is ennek megfelelően módosította, melynek értelmében újabb erősítéseket már nem küldenek Jávára, de (elsősorban a holland érdekeknek megfelelően) a rendelkezésre álló erőkkel a végsőig védeni kell a szigetet. Az Egyesített Vezérkar utasítása sze-

²⁰ Kirby -p.433.

²¹ Spector -pp.129-130.

²² U.o. -p.132.

²³ Churchill -p.138.

²⁴ U.o. -p.140.

²⁵ U.o.

²⁶ John Connell: Wavell Supreme Commander, Collins, London 1969. -p.172.

rint: „Minden egyes megnyert nap fontos. Csapatokat vagy légierőt bármely nemzetiségű is, nem lehet visszavonni, és nincs megadás.”²⁷ Wavell tábornok pedig egyúttal javasolta az ABDA-parancsnokság felosztatását, ami február 25-én meg is történt.²⁸

Ettől kezdve Jáva védelme holland irányítás alá került, a névleges főparancsnokságot pedig a továbbiakban a főkormányzó látta el. A haditengerészet főparancsnoksága Helfrich tengernagy kezébe került, aki már február 14-én átvette a parancsnokságot Hart tengernagytól némi holland és brit politikai nyomásra. A brit valamint az amerikai haditengerészetet az ABDA felbomlása után Palliser és Glassford tengernagyok képviselték a főparancsnokságon.²⁹

Helfrich tengernagy mindvégig az offenzív hadműveletek mellett érvelt, de február végén már csak a védekezés tűnt az egyetlen lehetséges megoldásnak. Így ettől számítva az admirális mindent elkövetett a végsőig való ellenállás megszervezésében, a flottának pedig fontos szerepet szánt a sziget védelmében.³⁰

Február 3-án Karel W. F. M. Doorman tengernagy parancsnoksága alatt a szövetségesek létrehozta egy tengeri csapásmérő erőt három cirkálóval (egy brit, egy amerikai, egy holland) és tíz rombolóval (négy holland, hat amerikai). Az admirális kezdettől fogva tisztában volt a légierő szerepével a flotta hadműveleténél, hiszen Hollandiában a tengerészeti repülés úttörőjének számított.³¹ Ismételt kéréseit megfelelő légi fedezet iránt azonban a főparancsnokság képtelen volt teljesíteni. (Február közepén, Jáván a briteknek 25 vadászgépből csupán 18 volt bevetésre alkalmas, de a hollandok három vadászszázada és az amerikaiak 24 vadászgépe sem volt jobb állapotban, ezzel szemben a japán 21. és 23. légi flottilla minimálisan is kb. 300 repülőgépet tudott felvonultatni.)³²

Február 14-én már a hajórajnak, miközben egy japán konvojt igyekezett megtámadni, vissza kellett vonulnia a japán bombázógépek elől, így Szumátra védelméhez nagyon keveset tudott hozzátenni. Néhány nap múlva elesett Bali szigete is. Doorman tengernagy flottája már későn érkezett a helyszínre, így a japán partraszállást nem tudta megakadályozni, de a japán hadihajókkal többször is megütközött. A várt siker azonban elmaradt, ehelyett a szövetséges erők taktikai felkészületlensége, a rossz kommunikációs hálózat és a téves hírszerzés éreztette hatását. Annak ellenére, hogy az ABDA-erők túlerőben voltak, az éjszakai hadművelet során ismét elvesztettek két hajót, miközben a japánoknak csak egy szenvedett komolyabb károkat.³³

Öt nappal később közel 150 japán bombázó és torpedóvetőgép mért pusztító csapást Darwin kikötőjére, ezúttal teljessé téve Jáva elszigetelését, ugyanis ez volt az utolsó bázis, ahonnan utánpótlást lehetett küldeni a szigetre.³⁴

A fenti események után február 20-án Helfrich tengernagy kifejtette véleményét Wavell tábornoknak, mely szerint Jáva védelme a jelenlegi haditengerészeti erőkkel nem lehetséges, így erősítés híján az Anzac erőnek keletről illetve a brit Keleti Flottának³⁵ nyugatról rajtaütéseket kellene szervezni a Jáva- és a Kínai-tenger térségébe, hogy eltereljék a támadó japánok figyelmét. Wavell azonban a hajók védelméhez szükséges légierő hiányában kénytelen volt elutasítani a javaslatot.³⁶

Annak következtében, hogy a hírszerzés — Jávát illetően — nem rendelkezett pontos információkkal a japán tervekről, Helfrich tengernagy február 21-én két részre osztotta erőit. Surabaya központtal megalakult a Keleti Csapásmérő Erő, a holland De Ruyter és Jáva továbbá az amerikai Houston cirkálóból, illetve három holland és öt

²⁷ Hermon -p.597.

²⁸ Churchill -p.145.

²⁹ Ibiblio.USN

³⁰ www.netherlansnavy.nl/Men_helfrich.htm

³¹ www.netherlansnavy.nl/Men_doorman.htm

³² Kirby -pp.431-432., ill. -p.538.

³³ Hermon -p.584.

³⁴ Roskill -p.182.

³⁵ Az Anzac hadműveleti területe Ausztrália keleti partját és Új-Zélandot foglalta magába, s amerikai stratégiai irányítás alatt állt. Elsődleges célja az volt, hogy összefogja a térségben állomásozó szövetséges erőket, azonban Leary tengernagy Anzac ereje a Csendes-óceánon, Brown tengernagy Lexington hordozócsoportjával is kisebbségben volt a japán flottával szemben, míg a Keleti Flottának Sidneyben csupán egy modern csatahajója állomásozott, az egyetlen brit repülőgéphordozó Szueztől keletre az Indomitable csak most hagyta el El Ademet.

³⁶ Connell -p.184.

amerikai rombolóval kiegészülve. A többi rendelkezésre álló hajó Bataviában állomásozott, ahol február 26-án létrehozták a Nyugati Csapásmérő Erőt a Dragon, Danae brit könnyű cirkálókkal valamint az ausztrál Hobart cirkálóval és két rombolóval.³⁷

A japán célokról az eddigiek során még nem esett szó, pedig a történetek megértéséhez elengedhetetlen ismerni a támadók elképzeléseit is. A holland Kelet-Indiák elfoglalása mindvégig Japán egyik fő célját képezte, gazdag olajlelőhelyei illetve kaucsuk és fűszerültetvényei miatt, ezáltal teremtve egyfajta nyersanyagbázist a háború folytatásához. Borneó, Szumátra és a Fülöp-szigetek elfoglalása után nyitva állt az út Jáva felé. Az invázió konkrét terveit a főparancsnokság még 1941 decembere előtt pontosan elkészítette. Lényegét tekintve legfontosabb cél a légi fölény megszerzése volt a kelet-indiai szigetek felett, majd ezt követően Jáván nyugatról és keletről is partra szállnának a japán csapatok. A Malajziai hadművelet kimenetelétől függően pedig Celebeszen és Borneón további légi bázisok megszerzésével biztosítanák a hadműveletek győztes befejezését. A légi fölény kivívása február végére teljes mértékben megvalósult, az invázióra készülő 16. hadsereg szintűgy felkészült, a további események már csak a haditengerészettől függtek.³⁸

A partraszállás biztosítására a japánok két részre osztották erőiket. Egy keleti és nyugati inváziós erőre Takahashi altengernagy egységes parancsnoksága alatt. Február 23-án a 48. hadosztály és egy ezredcsoporthoz egy 41 hajóból álló konvojral kihajózott Jáva irányába egy cirkáló illetve hat romboló biztosításával. Később a 2. romboló flottilla is csatlakozott a konvojhoz. Február 18-án a nyugati inváziós erő is (2. hadosztály, 38. hadosztály egy ezrede és a 16. hadsereg parancsnoksága) 56 hajóval elhagyta a Camranh öbölt. Védelmére az 5. romboló flottilla a 7. cirkáló hajóraj, egy könnyű repülőgép hordozóval illetve a 3. romboló flottilla volt kijelölve Kurita ellentengernagy irányításával. Ezalatt Nagumo altengernagy kettő csatahajóból, négy hordozóból és kettő nehézcirkálóból álló flottája egy flottilla romboló kíséretében az Indiai-óceán felé vette útját, hogy elvágja a szövetséges tengeri egységek menekülési útvonalát Jávától délre. A későbbiekben Kondo tengernagy kettő csatahajóval, három nehézcirkálóval és három rombolóval csatlakozott a fentiekben ismertetett — önmagában is óriási ütőerőt képviselő — flottához.³⁹ A japánok tudatában voltak annak, hogy a kb. öt cirkálóból és nyolc rombolóból álló szövetséges hajóraj a Jáva-tengeren tartózkodik, de a partraszállás előtt semmiképp sem tervezték ezeknek a hajóknak az elpusztítását, ugyanis az összes hadihajót konvojkíséretre kívánták felhasználni. Ehelyett a kezdeményezést átadták az ABDA-erőknek, ők pedig készenlétben álltak, hogy az adott pillanatban lecsaphassanak Doorman tengernagy erőire.⁴⁰ (Az erőviszonyokról az 1. sz. melléklet tájékoztat részletesebben.)

³⁷ Kirby -p. 434.

³⁸ Saburo Hayashi-Alvin D. Cook: Kogun. The Japanese army in the pacific war. Quantico Va. The Marine Corps Ass. 38. o.

³⁹ Kirby -pp.434-435.

⁴⁰ Hermon -pp.598-599.

1. sz. melléklet

*A JAPÁN ÉS A SZÖVETSÉGES HADITENGERÉSZET KÖZÖTTI ERŐVISZONYOK A CSATA ELŐTT*⁴¹

JAPÁNOK

Jáva elfoglalására létrehozott Egyesített Erő: Takahashi altengernagy, nyolc inches cirkáló az Ashigara és a flotta zászlóshajója a Myoko továbbá kettő romboló.

(A) *Nyugati Erő* célterülete: Merak, Bantáni-öböl és Eretenwetan.

Csapat szállító konvojok: 56 szállítóhajó fedélzetén a 16. hadsereg parancsnoksága, a 2. hadosztály és a 230. gyalogos ezred.

Biztosítás: Hara ellentengernagy 5,5 inches cirkálók Yura és Natori, illetve a 3. és 5. romboló flottilla (13 romboló).

További biztosító erő: Kurita ellentengernagy, 7. cirkáló hajóraj, Mikuma, Mogami, Suzuya, Kumaro és három romboló.

Légi támogatás: Kakuto ellentengernagy, Ryuyo könnyű repülőgép hordozó és egy romboló.

Bázis erő: Hirose ellentengernagy és a 2. bázis erő.

(B) *Keleti erő* célterülete: Kragan.

Csapat szállító konvojok: 41 szállítóhajó fedélzetén 48. hadosztállyal és az 56. ezredcsoporttal.

Biztosítás: Nishimura tengernagy Naka és Jintsu cirkálókkal és a 2. és 4. romboló flottilla (13 romboló).

További biztosító erők: Takagi ellentengernagy, 5. cirkáló hajóraj (Nachi, Haguro), aknakeresők és tenger-alattjáró elhárító hadihajók.

Az inváziót támogató, Jávától délre állomásozó tengerészeti erők:

Haraka altengernagy,

3. csatahajóraj, 2. osztály, Karaja Haruma, 4. cirkáló hajóraj egy része, Atago, Takao, Manya továbbá három romboló,

Nagumo altengernagy (1. repülő flotta),

1. hordozó hajóraj, Akagi Kaga, 2. hordozó hajóraj Saryu Hiriyu, 3. csatahajóraj 1. osztály, Hiei, Kirishima, 8. cirkáló hajóraj 1. osztály, Akihima Tame Abokuma könnyű cirkáló és 8 romboló.

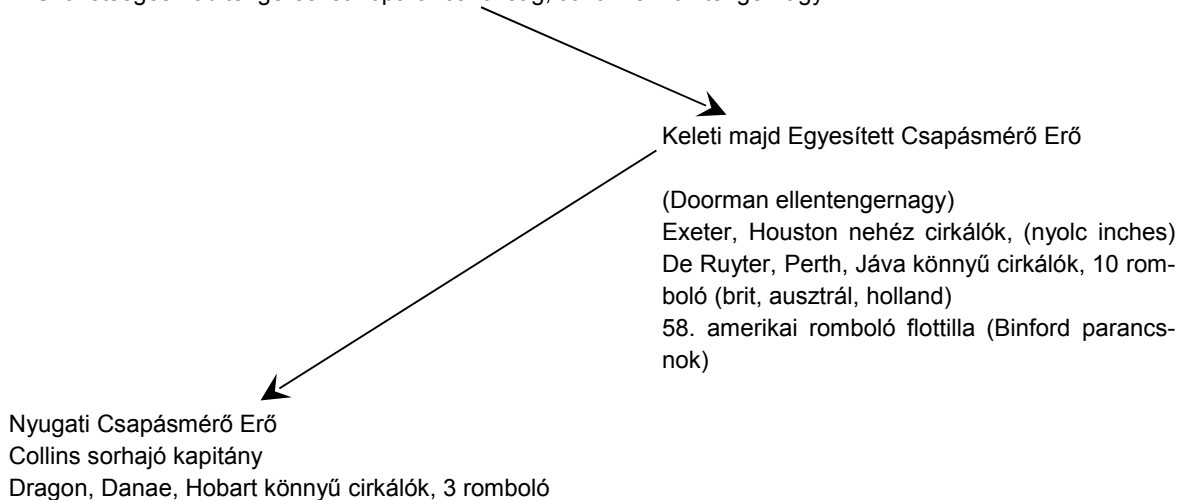
A Holland Kelet Indiák inváziójára kijelölt tengerészeti légierők:

Csukahara altengernagy 11. repülő flotta parancsnoka,

21. és 23. légi flottillák, mindegyik kb. 150 repülőgép.

SZÖVETSÉGESEK

Szövetséges haditengerészeti főparancsnokság, Jáva Helfrich tengernagy

A Jáván állomásozó szövetséges légierő, amely aligha rendelkezett 60-nál több bevetésre alkalmas repülőgéppel, egyéb kötelezettsége miatt képtelen volt támogatást nyújtani a flottának (csupán a részleges légi felderítésben tudott segíteni.)

⁴¹ www.microworks/Java

Kulcsszavak: II. világháború, Távol-kelet, tengeri hadműveletek, Jáva-tengeri csata

Keywords: Second World War, Far East, naval operations, Battle of the Java Sea

FELHASZNÁLT IRODALOM

CHURCHILL, Winston: *The Second World War*. Vol 4., The Hinge of Fate, Houghton & Mifflin Company, Boston 1950.

CHURCHILL, Winston: *The Second World War*. Vol. 3., The Grand Alliance. Houghton & Mifflin Company, London

CONNELL, John: *Wavell Supreme Commander*. Collins, London 1969.

HAYASHI, Saburo, COOK, Alvin, D.: *Kogun. The Japanese army in the pacific war*. Quantico Va. The Marine Corps Ass.

HERMON, Gill, G.: *Official Histories – Second World War*. Royal Australian Navy, Vol. 1. Australian War Memorial. 1957.

KIRBY, S. Woodburn.: *The War against Japan*. Vol 2., London 1958.

ROSKILL, S. W.: *The Navy at War 1939-1945*. Collins, London, 1960.

SPECTOR, Ronald: *Eagle against the Sun, the American War with Japan*. Navas Institute Press. 1985.

TAMEICHI, Hara: *Japanese Destroyer Captain*. New York & Toronto, Ballantine Books, 1961.

www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/PTO-Campaigns/USSBS-PTO-3.html www.ibiblio.org/hyperwar/USN/USN-CN-Java/USN-CN-JavaSea-12.html

www.netherlansnavy.nl/Men_helfrich.htm

www.netherlansnavy.nl/Men_doorman.htm

VASS György

EGYSÉGES MEGHATÁROZÁS A TERRORIZMUSRA

COMMON DEFINITION FOR TERRORISM

A terrorizmus elleni küzdelem négy legjelentősebb szakterülete — a politikai, a katonai, az igazságügyi, a pénzügyi — eltérő módon határozza meg magát a jelenséget. Az egységes definíció hiánya véleményem szerint egyfelől megnehezíti az együttműködést, másfelől ellehetetleníti a mindent átfogó, hatékony fellépés megindítását.

Tanulmányom célja, hogy rendszerezve mutassam be a terrorizmus szakterületi definícióit, rávilágítsak a tudományos-kutatói hozzáállás hiányosságaira, kiemelve, hogy egy korrekt definíció már megalkotásra került, példákkal alátámasztva igazoljam az egységes definíció fontosságát.

The four most important fields of fighting against terrorism — political, military, law enforcement, financial — have different aspects of defining the phenomenon. The lack of having one general definition makes the cooperation harder, the overall effective actions impossible in my opinion.

The aims of my study are give an overview of the different definitions of terrorism, reflecting on the inconvenient approach of research workers, make clear that the correct definition has been created, argue for the importance of having one common definition.

A terrorizmusról illetve a terrorizmus elleni küzdelemről szóló írások általában a jelenség fogalmával kezdik sorait. A legtöbb megállapítja, hogy nincs egyetlen, egységesnek tekinthető meghatározás, ami komoly problémát jelent.¹ Az egységesen elfogadott fogalom hiánya egyfelől hátráltatja a különböző szervezetek közötti együttműködést, másfelől gátolja azt, hogy objektív információkat szolgáltatthasson a média. Következésképpen hozzájárul a terroristák célkitűzéseinek könnyebb teljesüléséhez.

Tény, hogy a terrorizmus többfrontos háborút vív a demokratikus társadalmak ellen. A terrorizmus elleni küzdelemnek négy jelentős gyakorlati frontvonal alakult ki: *a politikai, a katonai, az igazságügyi és a pénzügyi terület*.² Ezeken túl létezik egy ötödik — elméleti frontvonal — mely a *tudományos, kutatói tevékenységet* foglalja magába. Ennek a területnek alapvető feladata a másik négy közötti kapcsolat felépítésének, mélyítésének támogatása, és a komplex tevékenység koordinálása a megfelelő irányvonalak meghatározásával. Itt hívom fel az olvasó figyelmét arra a sajnálatos tényre, hogy napjainkban az elmélet és a gyakorlat között folyamatos szakadék tátong. Ami egyfelől abban nyilvánul meg, hogy a gyakorlatban tevékenykedők nem jutnak hozzá, feltehetően ezért nem alkalmazzák a tudományos kutatások legújabb eredményeit, másfelől a tudományos kutatást végzők nem jutnak hozzá a legújabb gyakorlati tapasztalatokhoz.

Véleményem szerint így a két terület közötti párbeszédet — már ha létezik közöttük ilyen, állandó dimenzió — eltolódás jellemzi.

A NÉGY GYAKORLATI SZAKTERÜLET TERRORIZMUS MEGHATÁROZÁSA

A NEMZETKÖZI POLITIKA TERRORIZMUSKÉPE

Az Egyesült Nemzetek Szervezete jelenleg kétlépcsős meghatározást fogalmaz meg a terrorizmust illetően. Az ENSZ Közgyűlésének – Intézkedések nemzetközi terrorizmus felszámolására – 51/210. számú határozata alap-

¹ Padányi József (et. al.): A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a XXI. században. Budapest, 2004. ZMNE 217. o.

² A média alapvető célja a tájékoztatást szolgálja, ilyesformán nem tekinthető külön frontvonalnak, csupán a fent említett négy szakterület küzdelmét bemutató közegnek.

ján: „az Egyesült Nemzetek Szervezete mélyen elítéli a terrorizmus minden megnyilvánulási formáját, melyek >>indokolhatatlan bűncselekményeknek<< minősülnek. >>Indokolhatatlan bűncselekmény<< az a bűncselekmény, melynek célja, vagy hatása a társadalom-, annak egy csoportja-, vagy meghatározott személyek ellen irányul, politikai, filozófiai, ideológiai, faji, etnikai, vallási, vagy egyéb természetű, a csoport azonosítására alkalmas okok alapján.”³

Ezt az ENSZ által kialakított meghatározást használja alapértelmezésként az Európai Unió is. Az, hogy nem alakított ki külön „európai” értelmezést a jelenség meghatározására, több okra vezethető vissza.

Az egyik, hogy egy politikai szempontból korrekt értelmezést használhat, ami az európai közösségtől tágabb konszenzus alapján került elfogadásra, és amelynek alapján egy európai külön-utas magatartás fölösleges lenne.

A másik indok, mely az ENSZ egylépcsős, közvetlen definíciójának hiányára is kivetíthető, hogy a konszenzusos fogalomalkotásnak meglehetősen nehéz a gyakorlata. Minél több ember, annál több nézet, és annál bonyolultabb a közös hang megtalálása. Itt jegyzem meg, hogy az Európai Unió hárompilléres alapon nyugszik, ahol egyelőre csupán az első, a gazdasági pillér alkalmaz ténylegesen közösségi, szupranacionális — tagállamok feletti — döntéshozatali módszereket. A másik kettő, a kül- és biztonságpolitikai, illetve a rendőrségi és igazságügyi együttműködés büntetőügyekben⁴ — mely a terrorizmus szempontjából leginkább meghatározó — továbbra is kormányközi alapokon nyugvó döntéshozatali mechanizmust alkalmaz.

Összefoglalva elmondható, hogy az Európai Uniótól ezen az integrációs szinten nem várható el egy külön (bizonyos értelemben fölösleges) európai definíció megalkotása.

A TERRORIZMUS KATONAI MEGKÖZELÍTÉSE

A nemzetközi szinten az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a NATO számít az egyik legjelentősebb közösségnek, amely egységesen alkalmazott, közvetlen fogalmat fogadott el a terrorizmus meghatározására: „a terrorizmus erő vagy erőszak személyek vagy vagyontárgyak elleni törvénytelen alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés abból a célból, hogy kormányokat vagy társadalmakat befolyásoljanak, vagy félemlítsenek meg valamilyen politikai, vallási vagy ideológiai cél elérése érdekében.”⁵

A NATO egy kollektív védelmi közösség, melynek célja, hogy a külső fenyegetések ellen védje meg a tagállamokat. Általában az alapszerződés figyelembevételével kerül kidolgozásra a NATO Stratégiai Koncepciója, mely a külső, fegyveres kihívásokra vonatkozó gyakorlati eljárásrendszert határozza meg. Mivel a NATO tagállamai saját, nemzeti katonai stratégiájuk kialakításánál maximálisan figyelembe veszik a szövetségi koncepciót, ezért a NATO-terrorizmus definíciója tagállami szinten, közvetlenül is alkalmazásra kerül vagy kerülhet.

A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája kijelenti, hogy hazánk biztonsága számára potenciális fenyegetést jelent a nemzetközi terrorizmus.⁶ Igaz kiemeli, hogy a terrortámadások végrehajtása elsősorban a Magyar Honvédség válságkörzetekben szolgálatot teljesítő erői ellen valószínű. A nemzetközi terrorizmus figyelemfelkeltő és létezését demonstráló törekvése következtében ugyanakkor egyes hazai objektumok, valamint a hazánk területén települő NATO és európai uniós létesítmények, szervezetek potenciális fenyegetettsége is növekedhet.

A nemzetközi terrorizmus elleni fellépéssel kapcsolatos katonai szerepvállalást illetően kiemelem a Nemzeti Katonai Stratégia azon megállapítását, miszerint: „a Magyar Honvédség az állami intézményrendszer része, a kül-, biztonság- és védelempolitika, valamint a nemzeti értékek védelmének és érdekek érvényesítésének nélkülözhetetlen eszköze. A Magyar Honvédség rendeltetése a haza katonai védelme és a Szövetség kollektív védelméből fakadó feladatok ellátása.”⁷

³ Az ENSZ Közgyűlésének 51/210. számú határozata:

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/761/65/PDF/N9776165.pdf?OpenElement> Letöltve: 2008. 11. 24-én.

⁴ Az eredeti, 1992-es Maastrichti Szerződés szerinti megnevezése: Bel- és igazságügyi együttműködés. Ezt az elnevezést az Amszterdami Szerződés 2004. május 1-jei hatállyal Rendőrségi és igazságügyi együttműködés büntetőügyekben megnevezésre változtatta.

⁵ A NATO Terrorizmus elleni küzdelmének katonai koncepciója alapján (MC 472):

<http://www.nato.int/ims/docu/terrorism-annex.htm> Letöltve: 2008. 11. 24-én.

⁶ A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról bővebben:

<http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12244/nemzetikatonastrategia-uj.html> Letöltve: 2008. 11. 25-én.

⁷ Nemzeti Katonai Stratégia 25. pont:

<http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12244/nemzetikatonastrategia-uj.html> Letöltve: 2008. 11. 25-én.

AZ IGAZSÁGÜGY KÉPALKOTÁSA A TERRORIZMUSRÓL

Bár nemzetközi szempontból az igazságszolgáltatási szféra nem hozott létre olyan markáns, meghatározó jelentőségű szervezetet, mint az Észak-atlanti Szövetség, de a demokratikus államok jogelvei hasonló értékeken nyugszanak, ezért a magyar jogszabályi háttér általánosan jellemzőnek tekinthető.

A hatályos Büntető Törvénykönyv 261. §-a alapján:⁸ „terrorcselekményt követ el, aki abból a célból, hogy

- a) állami szervet, más államot, nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön;
- b) a lakosságot megfélemlítse;
- c) más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa vagy megzavarja, illetőleg nemzetközi szervezet működését megzavarja.”

A jogszabályt-értelmező megfogalmazás alapján: „a terror kíméletlenül erőszakos cselekvési módszer valamilyen igény érvényesítésére, amely a megfélemlítésben és a gátlástalanságban rejlő lehetőségeket használja ki. A terrorcselekmény célja lehet politikai, személyi vagy vagyon elleni is, ezért az ilyen cselekmény a személyi szabadság megsértésére, a kényszerítésére, a rablásra, zsarolásra jellemző ismérveket foglalja magába, de a közbiztonságot, ezen belül az állami szervek és társadalmi szervezetek működését súlyosan veszélyeztető jellege miatt önálló tényállásként való szabályozása indokolt.”⁹

Meg kell jegyezni, hogy a bűncselekmény megnevezéseként használt terrorcselekmény a hatályos magyar jog fogalma szerint nem azonos a közfelfogás szerinti terrorizáló jellegű, sok ember életét veszélyeztetve elkövetett emberöléssel, vagy a nyilvános helyeken robbantással elkövetett közveszély-okozással.¹⁰

Az igazságszolgáltatás területén azért fontos, hogy a terrorizmus elkülönüljön más bűncselekményektől, mert különböző büntetési tétel fenyegeti azt, aki tömeggyilkossággal vádolható, mint aki terrorista cselekménnyel, illetve felbujtással. Az igazságszolgáltatás mellett kiemelendő a vele szoros kapcsolatban álló, másik igazságügyi kategória, a rendőri szakterület fellépésének elengedhetetlen szükségessége, hiszen az igazságszolgáltatási definíciót alkalmazó rendőrség feladatát az Alkotmány a közbiztonság és a belső rend védelmében jelöli meg. E feladat legáltalánosabban az állam és a társadalom különböző szervei alkotmányos működési feltételeinek és a közélet zavartalanságának biztosítását, továbbá az állampolgárok személy- és vagyonbiztonságának alapvető jogainak védelmét jelenti az azt veszélyeztető és sértő cselekményekkel szemben.¹¹

A PÉNZÜGYI RENDSZER HOZZÁÁLLÁSA A TERRORIZMUSHOZ

Gazdasági, pénzügyi szempontból lényegtelen, hogy egy adott pénzeszközt milyen bűncselekmény elkövetése céljából továbbítanak. A lényeg a bűnpártolás ténye, illetve a bűnpártolás pénzügyi támogatása elleni fellépés.

Ez az a szakterület, ahol az általános, közember által alkalmazott definíciónak, a „ha látom, tudom, hogy miről van szó”-nak a legnagyobb jelentősége van.

Az érvényben lévő jogszabályi háttér alapján,¹² a Magyarországon működő pénzintézeteknek a pénzmosásra, terrorizmus pártolásra utaló adat, tény, körülmény felmerüléséről kell a hatóság irányába történő bejelentést megtenni.¹³

⁸ 1978. évi IV. Törvény, a Büntető Törvénykönyvről: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV Letöltve: 2008. 5. 8-án.

⁹ Horváth Tibor, Kereszty Béla, Mráz Vilmosné, Nagy Ferenc, Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része, Korona Kiadó, Budapest, 1999, 431-432. oldal

¹⁰ Uo. 432. oldal

¹¹ 1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről – alapján, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV Letöltve: 2008. 11. 26-án.

¹² 2007. évi CXXXVI. Törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról

¹³ A pénzmosás, terrorizmustámogatás gyanúja esetén a gyanús tranzakciót a bank felfüggesztheti, ha azonnali rendőri intézkedést lát szükségesnek. Ebben az esetben haladéktalanul köteles értesíteni az Országos Rendőr-főkapitányságot annak érdekében, hogy a bejelentés megalapozottságát ellenőrizhessék. Ha az ORFK a pénzmosás, illetve terrorizmustámogatás alapos gyanúját nem állapítja meg, az ügyletet haladéktalanul teljesíteni kell. Ha az ORFK a pénzmosás alapos gyanúját

Kérdés természetesen, mi minősül pénzmosásra utaló ténynek, adatnak, körülménynek. A törvényi szabályozáshoz fűzött indoklás úgy fogalmaz, hogy a pénzmosás gyanújára okot adó tények, körülmények, illetve magatartások teljes körét nem lehet megadni, hiszen az elkövetők találegonysága szinte határtalan.¹⁴

Hozzátehetjük ehhez még azt is, hogy az ilyen tények, körülmények, illetve magatartások jogszabályi leírása nem feltétlenül célszerű, hiszen ezzel mintegy iránytűt adnak a potenciális elkövetők kezébe azáltal, hogy tudomásukra hozzák, milyen magatartásoktól kell tartózkodniuk.¹⁵ A pénzmosásra illetve terrorizmus támogatására utaló magatartások, körülmények körét nem tartalmazza a törvény; a bankok belső szabályzataiban foglaltak alapján döntik el a banki tisztviselők, hogy a konkrét magatartás vagy körülmény utal-e pénzmosásra, és ebből következően kell-e bejelentést tenni róla.¹⁶ Ez az a lényegi pont, ami miatt a „ha látom, felismerem” meghatározást tekinthetjük a terrorizmus definíciójának ebben a szektorban.

Itt fontos megjegyezni, hogy „aki a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvényben¹⁷ előírt bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁸

TUDOMÁNYOS-KUTATÓI MÓDSZEREK A TERRORIZMUS MEGHATÁROZÁSÁRA

A tudományos életben kifejezetten fontos, hogy megismerjük mások munkáját, folytassunk párbeszédet, a magasabb cél érdekében vitázzunk egymással, és ha kell, álljunk ki mások tudományos eredményei mellett.

A tudományos-kutatói módszerek bemutatásánál teljes mértékben elfogadom Tóth Péter értékelését,¹⁹ mely szerint a terrorizmus definiálásánál két féle módszer létezik: „egyrészt azt igyekszik meghatározni, hogy mi nem jellemzi a terrorizmust (így az idegen megszállás ellen vívott nemzeti felszabadító és függetlenségi harcot a nemzetközi jog nem tekinti terrorista cselekménynek; a nemzetközi közösség továbbá azt is hangsúlyozza, hogy a terrorizmus nem köthető egyetlen valláshoz, nemzetiséghez vagy kultúrához sem, és ez nem igazolható azzal sem, hogy ezek nevében követnek el ilyen cselekményeket; illetve megakadályozza — így kizárja a terrorcselekmények köréből — a demokrácia és a jogállamiság, megteremtése vagy újjászervezése, illetve az emberi jogok biztosítása érdekében tett lépések kriminalizálását). Másrészt a terrorcselekmények azon jellemzői alapján igyekszik körülírni a fogalmat, melyeket a nemzetközi közösség rendszeresen elítél (így a válogatás nélküli erőszakos támadásokat, főként, amelyek vértlen polgári áldozatokkal járnak, vagy a szub-nacionális csoportok, illetve a titkos ügynökök által végrehajtott, válogatás nélküli erőszak bármely formáját).”

A TUDOMÁNYOS-KUTATÓI HOZZÁÁLLÁS HIBÁI

A tudományos elmélet alapvető problémája, hogy a kutatói párbeszéd gyakorlata alacsony intenzitású; alacsony a vitakezdeményező, pontosabban a vitába szálló készség.

Ahogy a jogalkotó is lehetőséget ad a jogalkalmazónak, hogy módosító indítvánnyal éljen egy nem megfelelő jogszabály vonatkozásában — mi több — a dereguláció során önmaga is folyamatosan vizsgálja és selejtezi saját műveit, úgy a tudományos szférának is időről időre felül kell vizsgálnia saját eredményeit.

állapítja meg, és 24 órán belül erről a bankot értesíti, akkor a banknak az ORFK határozatában foglaltaknak megfelelően kell eljárnia. Amennyiben a határozat kényszerintézkedést nem tartalmaz, a bank haladéktalanul teljesíti a megbízást.

¹⁴ Céglevezetés (A cég- és intézményvezetők lapja), X. évf. 5. szám – Bankok és ügyfeleik (2002/5 A hónap témája) <http://cegvezetes.cegnet.hu/2002/5/bankok-es-ugyfeleik>, Letöltve: 2008. 11. 23-án.

¹⁵ Általános gyakorlat alapján, kötelező az ügyletet lebonyolító személy azonosítása például: az első kapcsolatfelvételnél, vagy a 2 millió forintos értéket meghaladó összesített tranzakcióknál.

¹⁶ Céglevezetés (A cég- és intézményvezetők lapja), X. évf. 5. szám – Bankok és ügyfeleik (2002/5 A hónap témája) <http://cegvezetes.cegnet.hu/2002/5/bankok-es-ugyfeleik>, Letöltve: 2008. 11. 23-án.

¹⁷ 2007. évi CXXXVI. Törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról: <http://www.complex.hu/kzldat/t0700136.htm/t0700136.htm> Letöltve: 2008. 11. 27-én.

¹⁸ Büntető Törvénykönyv 303/B § - A pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV Letöltve: 2008. 11. 27-én.

¹⁹ Tóth Péter: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarországon – vitaanyag, Budapest, 2007. január 5-6. oldal http://hvg.hu/kulugy/20070410_tolas_nemzetkozi_terrorizmus.aspx Letöltve: 2009. 1. 8-án.

Ennek fényében, a terrorizmus definícióját illetően vitába kell szállni például a Hadtudományi Lexikkal, mely az alábbi meghatározást adja: *„megkülönböztetés nélküli támadás; minden olyan erőszakos cselekmény vagy azzal való fenyegetés, amelynek elsődleges célja, hogy rettegést keltsen a polgári lakosság körében. Rettegést keltenek a különféle kegyetlenségek, kollektív büntetések, kegyelem kizárásának bejelentése és a támadás megfélemlítést célzó esetei is. Támadás, amelynek során olyan harcmódot vagy harceszközt alkalmaznak, amely egyaránt sújtja a katonai célpontokat és a polgári személyeket.”*²⁰

Hiszen látnunk kell, hogy ez a fogalom túlságosan tág. Magába foglalja nemcsak a terrorizmust, de a háború minden vetületét. A terrorizmus pedig nem összekeverendő sem a klasszikus háborúval, sem a szabadságharcral. Aki katonára, katonai objektumra támad, az tétlenül nem terrorizál, hanem hadüzenetet küld, illetve hadviselést folytat.

Vitáznunk kell napjaink egyik legismertebb és legtöbbet használt internetes lexikonjának, a Wikipediá-nak a megfogalmazásával is, mely szerint: *„a terrorizmus az erőszak alkalmazásának, vagy az azzal való fenyegetésnek olyan stratégiája, melynek elsődleges célja félelem, zavar keltése, és ennek révén meghatározott politikai eredmények elérése, vagy a hatalom megtartása.”*²¹

Azzal, hogy a Wikipedia nem határozza meg a célcsoportot, beleérthető az összes katonák elleni katonai támadás is, mely a klasszikus háborúhoz tartozik. Logikai szempontból fölösleges a „hatalom megtartásának” rész belefoglalása, hiszen az is egy „politikai eredmény elérésére” irányul. Egy definíciónak pedig lényegi eleme kell, hogy legyen a tömörség, a fölösleges bővítmények elhagyása. Mivel célom a szemléltetés, ezért most elállnék attól, hogy a több mint száz definícióból újabb és újabb példákkal illusztráljam a helyzetet.

Az építő jellegű viták mellett, ugyanakkor kinyilvánítottan (nemcsak gondolatban, de tevőlegesen is) támogatnunk kell azokat a meglátásokat, kutatási eredményeket, amelyek helyesek.

A terrorizmus definícióját illetően Boaz Garnor munkássága²² az, amely mögé fel kell sorakoznunk, mert egy nemzetközileg egységesen elfogadható definíciót alkotott:

Terrorizmus: „civil célpontokkal szembeni erőszak szándékos alkalmazása, illetve azzal történő fenyegetés, meghatározott politikai célok elérése végett.”

Itt elismerően újra Tóth Péterre hivatkoznék, aki definíciót ugyan nem ad, de 2007-es tanulmányával²³ teljes mértékben igazolja az általam is elfogadott definíciót: *„általánosságban azt mondhatjuk, hogy amennyiben polgári személyek, megélhetési javaik, életmódjuk és kormányuk a terror célpontjává válik — vagyis az erőszak szélsőséges formájával fenyegetik őket vagy velük szemben az erőszak szélsőséges formáit alkalmazzák valamilyen cél elérése érdekében — akkor azokat, akik elkövetik ezeket a cselekményeket, terroristáknak tekinthetjük, és tevékenységüket pedig, amit folytatnak, terrorizmusnak.”*

A „terrorista vagy szabadságharcos?” kérdést illetően — mely kérdés néha cinikusan a definíálás lehetetlenségére próbál utalni — szeretném megjegyezni, hogy az említett műben Tóth Péter rávilágít arra a fontos tényre, hogy: *„ugyanaz a személy lehet egyszerre terrorista és szabadságharcos, függően attól, hogy milyen célpontok ellen, milyen módon száll síkra.”*

Tóth Pétert igazolva kiemelném, hogy az elbírálás a célpontoktól és a módszertől függ — ami objektív — nem pedig nézőponttól — ami szubjektív.

ÖSSZEGZÉS

A terrorizmus definíciójának lényegi aspektusairól összegzésképp elmondható, hogy mind a négy terrorizmus elleni küzdelem szempontjából legfontosabb szakterületnek van önálló, cselekvést illetve reagáló mechanizmust

²⁰ Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, 1324. oldal

²¹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Terrorizmus> Letöltve: 2009. 1. 8-án.

²² GARNOR, Boaz: Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? <http://www.ict.org.il/ResearchPublications/tabid/64/Articleid/432/Default.aspx> Letöltve: 2009. 3. 10-én.

²³ Tóth Péter: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára 5-6. oldal, http://hvg.hu/kulugy/20070410_talas_nemzetkozi_terrorizmus.aspx Letöltve: 2009. 1. 8-án.

meghatározó fogalomképe, viszont a küzdelem hatékonyságát csökkenti, hogy mindegyik külön-külön, más-más néha definíciónak nem is nevezhető meghatározást használ.

A terrorizmus elleni küzdelem hatékonyságának szempontjából ugyanakkor fontos lenne, hogy a szakterületek közötti együttműködés tovább mélyüljön. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy a szakterületi mechanizmusokat ugyanaz a jelenség indítsa el.

Fontos lenne, hogy a levont következtetések folyamatosan, nemcsak szervezeteken belül, de az együttműködő szervezetek között is egyeztetésre kerüljenek; illetve hogy az elmélet és a gyakorlat között intenzív párbeszéd alakuljon ki (ami egyrészt a központi utasítást, elgondolást kidolgozó szint és azt végrehajtó területi szint között - másrészt a kutatói és az alkalmazói csoportok között kell hogy fennakadás nélkül működjön), ehhez pedig elengedhetetlen a „közös nyelv”, közös fogalom használata.

Az egységes definíció elfogadása kiemelt feladatot kell, hogy jelentsen a hadtudomány számára is. Mert egy tudományág fejlődése, annak alapfogalmi gazdagsága növeli annak presztízsét, elismertségét, igazolja életképességét, létjogosultságát.

Mivel a terrorizmus definíciójának vizsgálata, lehet mondani, minden oldalról megtörtént, ezért a kutatóknak ideje lenne most már a válogatási folyamatot elkezdniük, aminek végén — ám minél előbb — képesek legyenek egy általuk kiemelt, bizonyítottan pontos meghatározást a gyakorlati szféra felé nyújtani.

Azért is fontos lenne, hogy elfogadásra kerüljön egy egységes definíció, mert igen sokszor visszaélnék az annak hiányából eredő helyzettel.

Tisztázná azokat az állapotokat, melyeket a külpolitikai szakértő, Chrudinák Alajos, sok átlagember véleményét is tükrözően, így jellemez: „*a nemzetközi politikai és gazdasági szféra visszaél érdekei érvényesítése céljából saját befolyásával, erejével és legtöbbször az „aki nincs velünk, az ellenünk” definíciós elv alapján határozza meg a terrorizmust; így született a terrorizmus, mint a gonosz, a fő ellenség szinonimájának, teljes mértékben egyenértékű képe.*”²⁴

Fontos lenne egy egységes, pontos definíció elfogadása, mert hivatkozni lehetne rá a jogalkotás folyamatában. Egységes nemzetközi szabályokat lehetne alkotni, ami megszüntetné azt az állapotot, hogy ami az egyik országban büntetendő, a másik országban nem. A nemzetközi jog pedig szupranacionális, nemzetek feletti, így az alapján a nemzetközi közösség jogosan szankcionálhat.

Egyértelművé válna, hogy egy ország valóban támogatja-e a terrorizmust, vagy sem, illetve egyértelművé válna, hogy egy „terrorizmus elleni propagandával” indított háború valóban az-e és valóban jogszerű-e annak megindítása.

Emellett egy ilyen nemzetközi jogszabály utat mutatna a média világának, mely az egységes definíció segítségével tudná értékelni, hogy egy cselekmény terrorcselekmény gyanús-e, vagy sem. Megelőzve a felesleges pánik-keltést, mely egyértelműen a terrorista elemeknek kedvez.

Kulcsszavak: terrorizmus elleni küzdelem, egységes definíció, kutatás.

Keywords: fighting against terrorism, common definition, research.

FELHASZNÁLT IRODALOM

PADÁNYI József (et. al.): *A válságreakáló műveletek elmélete és gyakorlata a XXI. században.* -Bp.: 2004. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

1978. évi IV. Törvény, a Büntető Törvénykönyvről.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=978000004.TV

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről:

²⁴ Stefka István, Chrudinák Alajos: Rágalmaznak mindhalálig, Magyar Nemzet 2007. március 28., 5. oldal, <http://www.mno.hu/portal/403825> Letöltve: 2009. 1. 8-án.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99400034.TV

2007. évi CXXXVI. Törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról.

<http://www.complex.hu/kzldat/t0700136.htm/t0700136.htm>

A Hágai nemzetközi joganyag vonatkozó részleteiről, a Genfi Konvenció alapján.

http://www.ppu.org.uk/learn/texts/doc_geneva_con.html

A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája.

<http://www.honvedelem.hu/cikk/0/12244/nemetikatonaistrategia-uj.html>

A NATO Terrorizmus elleni küzdelmének katonai koncepciója alapján (MC 472):

<http://www.nato.int/ims/docu/terrorism-annex.htm>

Az ENSZ Közgyűlésének 51/210. számú határozata.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/761/65/PDF/N9776165.pdf?OpenElement>

Büntető Törvénykönyv 303/B § - A pénzmosással kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800004.TV

Cégvezetés (A cég- és intézményvezetők lapja), X. évf. 5. szám – Bankok és ügyfeleik (2002/5 A hónap témája) <http://cegvezes.cegnet.hu/2002/5/bankok-es-ugyfeleik>

GARNOR, Boaz: Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? <http://www.ict.org.il/Research-Publications/tabid/64/Articleid/432/Default.aspx>

Hadtudományi Lexikon. -Bp.: Magyar Hadtudományi Társaság 1995,

HORVÁTH Tibor (et. al.): A magyar büntetőjog különös része. -Bp.: Korona Kiadó, 1999.

STEFKA István, CHRUDINÁK Alajos: Rágalmaznak mindhalálig. Magyar Nemzet 2007. március 28.

<http://www.mno.hu/portal/403825>

TÁLAS Péter: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára – vitaanyag, Budapest, 2007. január

http://hvg.hu/kulugy/20070410_talas_nemzetkozi_terrorizmus.aspx

Wikipedia: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Terrorizmus>

NAGY Rudolf

A HAZAI KATASZTRÓFAVÉDELMI FELADATOK ÉS EGYES GLOBÁLIS HATÁSOK ÖSSZEFÜGGÉSEINEK VIZSGÁLATÁRÓL

ON THE RESEARCH OF DISASTER MANAGEMENT TASKS IN HUNGARY AND ON THE CORRELATION OF CERTAIN GLOBAL EFFECTS

A globális világ kialakulása új dimenziókat nyitott az emberiség számára, azonban ezzel együtt új veszélyekkel, és azokhoz kapcsolódó kihívásokkal is szembe kell néznie. Némelyek ezek közül akár katasztrófális méretűvé is növekedhetnek, amelyekre a katasztrófák elleni védekezés érintettjeinek is megfelelően reagálniuk kell. Ennek néhány, a lakosság élet- és vagyónbiztonságának érdekeit szolgáló, aspektusát vizsgálja fel ezen írás.

The development of a global world has opened new dimensions for mankind, however, at the same time; we have to face new threats and challenges relating to them. Some of them may even grow catastrophic, to which a response should be given by those who are affected by disasters. Some aspects, serving the interests of the population's life and property security are outlined in this writing.

BEVEZETŐ

Az emberi civilizáció túlélési esélyeinek növelésére folyamatosan dolgoz ki technológiákat és rendszereket a létfeltételek javítására. Célja ezeknek: az erőforrások rendelkezésre állásának javítása, a szükségletek előteremtésében újabb, hatékonyabb eljárások kialakítása, a tudományos-technikai vívmányokban rejlő lehetőségek kiaknázásának szélesítése. Napjainkra azt ezt szolgáló kereskedelmi, közlekedési, informatikai és telekommunikációs rendszerek teljesen behálózzák földünket, csökkentve ezáltal a térbeli távolságok jelentette akadályokat és az időbeli korlátok szerepét, valamint javítva az erőforrások igény szerinti megosztásának feltételeit.

A KATASZTRÓFÁK LEFOLYÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ GLOBÁLIS TÉNYEZŐK VÁLTOZÁSA

Mindezek mellett nem egy olyan jelenség is mutatkozik, amelyek nem tervezett módon hatnak a globális dimenzió elemeire. Némely esetben kölcsönös függés alakulhat ki, vagy más esetben a rendkívüli körülmények idézhetik elő kedvezőtlen, irreverzibilis események láncolatának a bekövetkeztét. Egyre több esemény jelzi ennek valós veszélyét. Gondoljunk csak az észak-német távvezeték rendszerben 2006. november 4-én 22 óra 10 perc körül keletkezett üzemzavarra, amely dominó effektussal több távvezeték kikapcsolását tette szükségessé. Áram nélkül maradtak a háztartások több német tartományban. A német „rövidzárlat” miatt az automatikus terheléskorlátozó rendszerek azonnal működésbe lépésének eredményeként fogyasztók millióit kapcsolták le a hálózatról Franciaországban, Olaszország, Belgium és Spanyolország több körzetében is. A legnagyobb csapás ugyanakkor a német államvasutat érte, több mint száz vonat hosszabb-rövidebb ideig tartó megállásra kényszerült. Rövid időre megbénult a forgalom a kölni repülőtéren, s átmeneti ideig a tartalék aggregátorok üzembe helyezésére volt szükség. [1]

Ez esetben az áramkimaradás szerencsére nem okozott katasztrófát, de jól érzékelteti, miként lehetnek az említett globális tényezők befolyással egy esetleges katasztrófa kialakulására. Hiszen az elektromos-hálózat egy belvázi közlekedési útvonal működtetése következtében terhelődött túl, amikor az Ems folyó németországi szakasza felett átívelő elektromos vezetéket lekapcsoltak a rendszerről, mert az akadályozta egy luxushajó biztonságos továbbhaladását.

Valódi katasztrófaként csak azokat a történeteket aposztrofálhatjuk,¹ amelyek társadalmi, környezeti hatásának mértékében kiterjedtek, ami természetszerűleg egyben azt is jelenti, hogy következményeik felszámolása a nemzeti illetve a nemzetközi intézményrendszer elemeinek közös fellépésével valósulhat meg. Indokolhatja ezt: a természeti erők pusztításával vagy az emberi tevékenység által károsan érintett terület nagysága, a veszélynek kitett lakosság nagy száma, a veszélyeztető hatás kifejlődési ütemének gyorsasága, illetőleg a beavatkozás végrehajtására rendelkezésre álló erőforrások hiánya.

Párhuzamba állítva a globalizáció és a katasztrófák jellegzetességeire kihatással bíró mutatókat, láthatjuk, melyek azok, amelyek mindkét területen kölcsönösen jelentkeznek. Eszerint a globalizálódó emberi társadalomnak a katasztrófák elleni küzdelem során szembe kell néznie annak eshetőségével, hogy:

- a katasztrófa-események a földrajzilag távol eső területekre más módon is befolyással lehetnek;
- a veszélyhelyzet rövid időn belül közvetlen környezetünkben is előállhat;
- az eskaláció olyan sebességgel mehet végbe, amelynek megfékezésére csak hosszan elnyúló reagálással nyílik mód.

A GLOBALIZÁCIÓ SZEREPE A KATASZTRÓFAREAGÁLÁSBAN

Ezek a kihívások megerősítik az összefogás szükségességét a következménykezelés világméretű összehangolásában, amely felismerésnek a hazai katasztrófavédelemben is már gyakorlatban alkalmazott egyik példáját adja a madárinfluenza terjedésének megfékezésére nemzetközi együttműködéssel kialakított eljárásrend.

A helyzetértékelés és az ebből a felkészülés feladataira nézve levont következtetések alapján terv készült a madárinfluenza elleni védekezésre, összhangban egy az állategészségügyi megbetegedések humán járvánnyá való alakulásának megfékezését célzó influenza pandémiás tervvel. A kialakított metódus valamennyi érintett szerv bevonásával, a rendkívüli állategészségügyi intézkedésektől kezdve, a járványügyi zárlat kialakításán, a vakcináción (madárinfluenza elleni humán oltóanyag-ellátás) keresztül, a védőruházat, a fertőtlenítés igényeit is teljes körűen számba véve kívánja biztosítani a megfelelő válaszleépéseket.

Szemben az 1918–19-ben világszerte 20 millió áldozatot szedő spanyolnátha-járvánnyal ez a nemzetközi szintre kiterjesztett megelőzési stratégia nagyobb eséllyel veheti fel a harcot a kiemelkedően virulenssé módosuló influenzatörzsekkel, elejét véve egy nagy influenza-járvány kialakulásának.

Nem csak a járványok hirtelen felbukkanása és elterjedésük féktelen üteme lehet az eredménye a globalizációnak. Elég csak a fejlett társadalmak informatikai hálózatoktól való függőségére utalnunk. A föld bármely pontján ártó szándékkal újtára bocsátott, a számítógépes hálózatok védelmi rendszerein áthatolni képes programok a veszélyes ipari létesítmények irányító központjainak sérülését okozva súlyos ipari katasztrófa, illetve veszélyhelyzet előidézőjévé válhatnak akár igen távol az eredeti kiindulási helytől.

A nemzetközi együttműködésnek nem csak a civilizációs katasztrófák megelőzésében, illetve a reagálás hatékonyságának növelésében kell nagyobb szerepet játszania. Ezt igazolja egyebek mellett az 1992-ben aláírt ENSZ Éghajlat-változási Keretegyezmény (UNFCCC). [2] Figyelmesen szemlélve az elmúlt évek során, Magyarországon bekövetkezett rendkívüli időjárási helyzeteket, azt látjuk, hogy növekszik az éghajlatváltozással összefüggésbe hozható természeti katasztrófák, szélsőséges időjárási események (viharok, heves esőzések, árvizek, aszályos időszakok, erdőtüzek stb.) száma. Az utóbbi évek eddig nem tapasztalt, szélsőségeket, szokatlan időjárási viszonyokat hoztak, elpusztítva ezzel a termés jelentős hányadát, károkat okozva az infrastruktúrában, anyagi javakban, nem ritkán veszélyeztetve az emberek élet-, és vagyonbiztonságát. [3]

A 2005. január 18. és 22. között Japánban, Kobe-ban megtartott II. Katasztrófacsökkentési Világkonferencia zárodokumentuma is kiemelt szerepet szán az összefogásnak, a katasztrófák elleni küzdelem globális kihívásaira adandó válaszok megfogalmazásában. [4] Így a határokat nem ismerő katasztrófák közös megelőzésében és a reagálás elősegítésében — nem figyelmen kívül hagyva, „*hogya minden ország, állam maga felelős a saját fenn-*

¹Tévesesen, elsősorban a média túlzó figyelemfelkeltésre irányuló törekvése miatt, gyakorta kommunikálnak egy-egy helyi jelentőségű balesetet, szerencsétlenséget, katasztrófaként.

tartható fejlődésének biztosításáért és a katasztrófák csökkentésért” [5] — lehetőségként kínálkozik a már létező nemzetközi együttműködés kiszélesítése mellett a nemzeti hatáskörben lévő képességek integrálása, a bolygónkat behálózó rendszerek kínálta erőforrások felhasználása az egyetemes biztonság fokozására.

A KATASZTRÓFÁK ÚJ NEMZEDÉKE

MIGRÁCIÓ

Veszélyhelyzetekben a katasztrófák elleni küzdelemben kiemelt szerepet játszó polgári védelmi szakemberek egyik legfontosabb tevékenységi területe a lakosságvédelem. A jól funkcionáló társadalom a gazdasági, kulturális és természeti elemek egymásra hatása által meghatározott, dinamikus egyensúly állapotában lévő rendszer. Bármelyik tényezőjének kedvezőtlen változása a rendszer stabilitását felboríthatja. A társadalom működését befolyásoló hatás megfelelő államszervezet illetve szabályozó mechanizmusok — vagyis stabil közigazgatás és tervszerű irányítás — nélkül beláthatatlan károkat okozhat. A katasztrófális természeti csapások, a polgárháborús helyzetek, a túlnépesedés vagy a gazdasági teljesítő képesség drasztikus hanyatlása az államapparátus széteséséhez, az erőforrások kimerüléséhez vezethet. Ez olyan kezelhetetlen szociális helyzetet teremthet, amely az érintett terület lakosságának akár tömeges elvándorlását, különösen súlyos esetben menekültek áradatát indíthatja el.

A humanitárius katasztrófa elkerülése érdekében a válságkezelési intézkedéseken túl a lakosságvédelem keretében gondoskodni kell az ideiglenes elhelyezés és az alapellátás élelmezési, ivóvíz-ellátási, közegészségügyi feladatairól. Ezt természetesen az illetékes szakigazgatási szervek útján hajtják végre, nemegyszer nemzetközi segítség igénybe vételével. Hazánkban — kormányzati döntés alapján — a katasztrófák elleni védekezést és az arra való felkészülést összehangoló Kormányzati Koordinációs Bizottság vezetőjének² koordinálásával, az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság szervezi a nemzetközi katasztrófa segítségnyújtás gyakorlati végrehajtását, a szállítmányok továbbítását. *„E tevékenységbe bevonja a különböző karitatív szervezeteket, a Magyar Vöröskeresztet és azokat a nemzetközi karitatív szervezeteket vagy azok magyar tagozatait, amelyek erre előzetesen a Főigazgatósággal megállapodást kötöttek”*. [6]

A következmények felszámolásának időszakában a létfeltételek megteremtésében csak ideiglenes megoldások kialakítására van mód. A helyzet normalizálódásával azonban tervszerűen folytatni kell a helyreállítást — a hajléktalan, segélyeken tengődő tömegek kialakulásának elkerülése érdekében — a normál életvitel helyre állásáig.

NEMZETKÖZI TERRORIZMUS

A globális biztonsági kihívások között a katasztrófák kategorizálásában a civilizációs jellegű terrorizmus nemzetközi szintre emelkedése a katasztrófák elleni küzdelemben a következménykezelés számára válaszok megfogalmazását igényli. A reagálás eljárásainak kidolgozása a befolyásoló tényezők ismeretében nyílik mód.

Megvizsgálva a nemzetközi terrorizmus kérdését megállapítható, hogy elsősorban az expanzió, a támogató bázis, a kommunikáció és a fegyverként felhasznált eszközök, valamint a finanszírozás azok, amelyekben tekintetben eltérés mutatkozik a megelőző évtizedekhez képest. A globalizációnak köszönhetően létrejövő rendszerek a helyi szintet jelentősen meghaladó mértékű fizikai, társadalmi, politikai, gazdasági ártó szándékú kényszerítő erő kifejtésére adnak lehetőséget.

A polgári légi illetve a tömegközlekedést ért támadások, továbbá a polgári repülő eszközök fegyverként történő alkalmazása, a cyber-terrorizmus, a veszélyes anyagok, a biológiai, kémiai ágensek és a nukleáris technológia felhasználása, a veszélyhelyzeti beavatkozások technológiájában, logisztikai biztosításában eredményezte a koráb-

² Az önkormányzati és területfejlesztési miniszter feladat- és hatásköréről szóló 168/2006. (VII. 28.) Korm. rendelet 8. §, h) pontjában foglaltak szerint az önkormányzati és területfejlesztési miniszter a katasztrófák elleni védekezéssel kapcsolatos felelőssége körében látja el a Kormányzati Koordinációs Bizottság elnöki teendőit;

bi módszerek felülvizsgálatát. Ezen felül lényeges tényezővé lépett elő a kríziskommunikációra és a mentálhigiénés segítségnyújtásra való felkészülés, kiküszöbölendő a szélesebb nyilvánosság és az érintettek körében esetlegesen kitörő pánikot, illetőleg meggyorsítandó a felépülést. Ennek hiányában a másodlagos hatások több erőforrást kötnének le, és időben szükségtelenül elhúzódó beavatkozást eredményeznének. Ugyancsak felértékelődött a felderítés továbbá a gyors információáramlás fontossága.

VESZÉLYES ÁRUSZÁLLÍTÁS

A rohamosan fejlődő nemzetközi gazdasági kapcsolatok kontinenseket is átívelő hálózatában a világkereskedelem tölti be a működéshez szükséges források áramlását szabályozó vezérlés szerepét. Az ennek révén mozgásba lendülő gazdasági folyamatok nyersanyagigényének kielégítésében a szállítási útvonalak és a logisztikai bázisok képezik a közvetítő közeget, vagyis az infrastruktúrát. A szállító és rakodó eszközök, pedig a mobilitást kölcsönözik az áruforgalomnak.

A költséghatékonyság növelése, illetve a felvevőpiacok növekedése mind nagyobb ütemű forgalom lebonyolítását teszi szükségessé. Ez pedig az eszközök befogadóképességének és a szállítási sebesség növelésével valósítható meg. Ha e két paraméter a szállított anyag minőségében valamely szempontból veszélyesnek ítélt jellemzővel párosul, akkor azt katasztrófavédelmi szemszögből veszélyforrásnak kell tekinteni. A veszélyes áru szállítása jelentette veszélyek csökkentése érdekében szabályozó mechanizmusokat kell beépíteni. A világon, számos helyen bekövetkezett környezeti és közegészségügyi katasztrófákat kiváltó események tapasztalataiból kiindulva nemzetközi egyezményekben rögzítették a veszélyes áruk közúti (ADR),³ vízi (ADN),⁴ vasúti (RID) [7], és légi⁵ szállításának részleteit. A veszélyes áruk nemzetközi szállításban alkalmazandó részletszabályok meghatározzák a veszélyes áruk:

- besorolását;
- csomagolóeszközeinek, tartányainak gyártására, vizsgálatára, jóváhagyására illetve felhasználására vonatkozó előírásokat;
- feladási eljárását (a küldeménydarabok jelölését, bárcázását, a szállítóeszközök táblázását, jelölését, valamint a szükséges okmányokat, információkat);
- szállításának anyagmozgatást érintő előírásait (beleértve a berakást, az együvé rakást és a kirakást);
- szállításában részt vevő személyek képzésének követelményeit, biztonsággal kapcsolatos kötelezettségeit;
- szállítójárműveinek szerkezetére, személyzetére, felszerelésére, üzemeltetésére és okmányaira vonatkozó követelményeit;
- szállításával kapcsolatos ellenőrzések és egyéb hatósági tevékenységek előírásait. [9]

A katasztrófa elleni küzdelem megelőzési feladatait szem előtt tartva a közlekedéssel összefüggő törvények módosításáról szóló 2006. évi CX. törvény 12. § (2) bekezdésében foglaltak szerint a jogalkotó — módosítva a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvényt az eddigi közreműködő szerepet felváltó hatósági jogkörrel — a hivatásos katasztrófavédelmi szervek részére önálló ellenőrzési és szankcionálási lehetőséget biztosított.

Ezzel is tovább növelve hazánkban — a megjelenési gyakoriságát tekintve legelterjedtebb szállítási mód — a közúti szállítás biztonságát. Azonban e kontrolmechanizmusban is tetten érhető a katasztrófavédelmi igazgatás horizontálisan is megosztott felelőssége. Hiszen az ellenőrzést végző területi katasztrófavédelmi szervek mellett a Nemzeti Közlekedési Hatóságra, a vám szervekre, a rendőrségre és más együttműködőkre is fontos feladatok hárulnak veszélyes áruk szállítása biztonságának tekintetében.

³ Accord européen relatif au transport international des marchandises dangereuses par route;

⁴ Kihirdetve a 2/1982. (II.2.) KPM rendelettel;

⁵ A veszélyes áruk légi szállításának szabályait a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO) által kidolgozott kézikönyvben (Doc 9284) szereplő részletes eljárások alapozzák meg [8];

A prevenciót szolgáló hatósági ellenőrzések azonban nem adnak teljes körű garanciát a veszélyes anyagok esetleges közlekedési balesetek következményeként való környezetbe jutásával szemben. Ez is indokálul szolgál a mentő-tűzvédelem veszélyes anyagok jelenlétében végzendő feladatai feltételeinek megteremtésére. Az OKF a veszélyes anyagok kiszabadulásával járó beavatkozások technikai támogatásának javítása céljából Regionális Műszaki Mentő Bázisokat hozott létre, melynek állományában egy Vegyi Konténer is található, vegyi kárelhárító eszközökkel felszerelve. A vegyi balesetek helyszínén a veszélyes anyag azonosítását és terjedésének meghatározását a valamennyi megyeszékhelyen felállított Veszélyhelyzeti Felderítő Csoportok végzik. A Főváros és Pest Megye illetékességi területen ezt a tevékenységet egy képességeiben kibővített Veszélyhelyzeti Felderítő Szolgálat látja el.

LÉGSZENNYEZÉS

A veszélyes anyagok felhasználásával végzett termelő és szállítási tevékenység során bekövetkező havária jellegű környezetterhelés mellett egyéb forrásból is kijuthatnak szennyezőanyagok. Az előálló transzmisszió környezeti hatása több tényező eredményeként adódik. A szennyezések paraméterei között kiemelt jelentőségűek a kibocsátott anyag és a terjedési közeg fizikai és kémiai tulajdonságai, mennyiségi illetve minőségi jellemzői. Ezek közül döntő — természetszerűleg adott anyagi minőség mellett — a kibocsátott szennyezők mennyisége. Ebből a szemszögből a legsúlyosabb következményekkel a természeti katasztrófák járnak. Az egy-egy aktív vulkán illetve nagyobb sivatagi vihar által atmoszférába juttatott anyagmennyiség jóval meghaladhatja a mesterséges szennyező forrásokból származókat. Ezek azonban — az abszolút katasztrófáktól⁶ eltekintve — a bioszférára nézve káros koncentráció kialakulásához nem vezetnek. [11]

Az élővilág szennyezést követő károsodásában fontos körülmény, hogy azonos fizikai állapotjelzők mellett a környezeti elemek közül mind a lehetséges terjedési irány tekintetében, mind pedig az elérhető maximális sebesség vonatkozásában a legkedvezőbb feltételeket a légkör biztosítja.

Tekintettel erre a szennyezés lehetséges katasztrófavédelmi feladatainak tervezésében tudnunk kell prognosztizálni a veszélyeztetettség mértékét a befolyásoló körülményeket megvizsgálva. A légszennyezés egészségkárosító hatása a forrástól adott távolságban a kialakuló koncentrációtól függ. Ez azonban a levegőben történő eloszlás mértékével fordítottan arányos. Tehát minél kevésbé képes a levegő keveredni annál szennyezettebb légréteg alakul ki.

A legszembevetőbb ez a jelenség, amikor a nagyvárosok sűrű beépítettsége következtében megrekedő levegőben az agglomeráció ipari létesítményei, valamint a feltorlódnak jármű forgalom kiváltotta szmog képződés felerősödik. Az egyre növekvő városok és főként a nagyvárosokból kialakuló úgynevezett mega-poliszok⁷ belvárosokban élő lakossága is gyakorta találja szembe magát ezzel a kihívással. Az érintett települések vezetőinek irányítása mellett igyekeznek a szakemberek megfelelő válaszokat találni erre a problémára.

Hazánkban a kérdéskört érintő szakmai feladatok végrehajtásának alapját Kormány *a levegő védelmével kapcsolatos egyes szabályokról szóló 21/2001. (II. 14.) számú rendelet* teremti meg. E jogszabály 7. § (5) bekezdésében szabályozták az ország területének zónákba sorolását a légszennyezettségi határértékek figyelembevételével.

E szerint, agglomeráció (légszennyezettségi besorolás alapján meghatározott zóna),⁸ mint különleges zóna, jelölhető ki a 250 000 lakosnál nagyobb, koncentrált népességű területen, illetve olyan 250 000 lakosú vagy annál kisebb népességű területen, ahol a népsűrűség 500 fő/km², vagy annál nagyobb.

⁶ Abszolút katasztrófának nevezzük az olyan igen súlyos csapást, amikor az ország anyagi, erkölcsi helyzete megrendül. (pl.: atomháború) [10];

⁷ A mega poliszokban több nagyváros összefüggő agglomerációs övezetének egymáshoz kapcsolódását figyelhetjük meg. Példaként hozható az Egyesült Államokban a nagytavak vidékén Chicago, Detroit, Cleveland, illetve Pittsburg agglomerációs övezetének összekapcsolódásával létrejött hosszan elterülő megalopolisz;

⁸ 21/2001. (II. 14.) számú Korm. rendelet [12] 23. § (2) j) bekezdés:

... az ország területének a légszennyezettség mértéke alapján zónákba (agglomerációkba) történő besorolására,

Azokra a zónákra, ahol a légszennyezettség meghaladja a határértéket intézkedési programokat, rendkívüli intézkedést igénylő légszennyezettség kialakulásának lehetősége vagy bekövetkezése esetére szmogriadó-tervet készítenek, melynek tartalmi követelményeit a Korm. rendelet 3. és 5. számú mellékletei tartalmazzák. Ennek kidolgozásában a környezetvédelmi hatóság az érintett közegészségügyi és közlekedési hatóság továbbá a települési önkormányzat jegyzője vesz részt, az érintett légszennyezők közreműködésével.

Az említett intézkedési programok, szmogriadó-tervek elkészítésének szakmai követelményeiben meghatározóak a *légszennyezettségi határértékekről, a helyhez kötött légszennyező pontforrások kibocsátási határértékeiről* szóló 14/2001. (V. 9.) számú KÖM-EÜM-FVM együttes rendeletben szabályozott, a levegő minőségének meghatározása céljából végzett környezetvédelmi szakhatósági felmérések.

A környezetvédelmi hatóság irányítja az intézkedési program végrehajtását és az abban meghatározott feladatok végrehajtását az érdekelteknek határozatban írja elő.

A levegőtisztaság-védelmi hatósági feladatokat első fokon a környezetvédelmi felügyelőség, illetőleg a már hivatkozott rendeletben meghatározott esetekben, a települési önkormányzat jegyzője látja el.

Az említett jogszabályok figyelembevételével elrendelt szmog riadó estén, az eljáró hatóságok, és az érintett légszennyezők részére intézkedések fogantatása van meghatározva.

GLOBALIS KLÍMAVÁLTOZÁS ÉS KIHATÁSAI

A légkör szennyezettségében lokálisan beálló kedvezőtlen változások nem egyedül csak a szmog kialakulásában játszanak szerepet katasztrófavédelmi szempontból. A veszélyhelyzetet előidézni képes környezeti elemek között is a leginkább figyelmet érdemlőek az utóbbi évek tanúsága szerint az egyéb meteorológiai veszélyhelyzetek. Ezek közvetlenül vagy közvetett veszélyeztető tényezők kiváltása révén jelentenek feladatot a katasztrófavédelemnek.

A beavatkozások tapasztalatai is igazolják a meteorológusok által az éghajlatváltozásnak tulajdonított időjárási anomáliák gyakoribb megjelenését. A globális klímaváltozást előrevetítő éghajlati modellek, és annak közeledtét megerősíteni látszó rendkívüli időjárási helyzetek mind több esetben járnak együtt a lakosság élet- és vagyonbiztonságának veszélyeztetésével. Ezt felismerve az ENSZ már 1992-ben a Rio de Janeiro-ban megtartott Környezet és Fejlődés című konferenciáján elfogadta a „Keretegyezmény az Éghajlatváltozásról” című dokumentumot. [13]

A több évtizedes időjárási megfigyelésekre alapozott éghajlati kutatások antropogén hátteret tulajdonítanak ennek a jelenségnek. A prognózisok szerint akár súlyos mértékűvé is fokozódható éghajlati hatásokat a kutatók a fosszilis energiahordozók mind erőteljesebb felhasználásából származó üvegházhatású gázok légköri mennyiségének növekedéséből eredeztetik. A szakemberek globálisan leginkább fenyegetőnek a sarki területek jégtakaróiban tárolt víz felmelegedés miatti tengerszint növelő hatását tartják. Ez a világ tengerparti övezeteiben élő jelentős számú népesség számára katasztrofális következmény másterületeken is éreztheti hatását, mivel ún. klímamene-kültek áradatát indíthatja el, elsősorban délről, északra. [14]

NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁSSAL A KATASZTRÓFÁK ELLEN

Éppen az előzőekben bemutatottak miatt a globalizáció által felerősített civilizációs veszélyeken túl napjainkban megnövekedett a nagyobb földrajzi térségeket érintő természeti csapások gyakorisága is. Ezen katasztrófák sajátossága, hogy komplex módon jelentkeznek, és ha közvetlenül nem is, de áttevődő hatásaik révén az államhatárok túloldalán is közvetett károkat válthatnak ki. A védekezés nemzeti rendszerének kialakítása minden állam saját feladata. Az ebből következő feladatok és azok hatékonyságának növelése azonban összefogásra sarkallja a nemzeteket a katasztrófavédelemben közreműködő szervek tevékenységének területén is.

Ezen együttműködés kezdve ENSZ-től, a NATO-n és az EU-n át, egészen a regionális és kétoldalú kapcsolatokig a különböző országok illetékes szervei polgári védelmi, katasztrófavédelmi feladatainak széles spektrumát érinti.

ENSZ

A Nemzetközi Katasztrófacsökkenési Stratégiában (International Strategy for Disaster Reduction - ISDR) fogalmazta meg válaszait a nemzetközi közösség az egyre gyakoribb és pusztítóbb méretű katasztrófák jelentette kihívásokra, melyet az ENSZ Közgyűlés 1999 decemberében fogadott el. A stratégia koncepciója, hogy a társadalom természeti katasztrófákkal szembeni ellenállásának kialakítása, és ezáltal a környezeti, emberi, gazdasági valamint szociális veszteségek csökkentése. Ezzel összhangban a Stratégia célkitűzései között szerepel a lakosság ismereteinek bővítése, az illetékes hatóságok bevonása, tudományos programok támogatása valamint multidiszciplináris partnerségi kapcsolatok kialakítása segítségével egy — az új kihívásoknak megfelelően folyamatosan bővíthető, fejleszthető — „Megelőzési Kultúra” kialakítása. A világ 25 országában — Amerikától Ázsiáig — létezik Nemzeti Platformok a katasztrófacsökkenés érdekében az ENSZ ISDR ajánlásainak megfelelően. Az ISDR célja egy hálózat létrehozása, mely elősegíti az információk és alapvetően a tudás, ismeretek gyorsabb terjedését „békeidőben” továbbá katasztrófa esetén egyaránt.

Az ISDR 2005 januárjában Katasztrófacsökkenési Világkonferenciát rendezett Japánban, ahol elfogadásra került a Hyogo-i Zárónyilatkozat, valamint a Konferencia Záródokumentuma. A Yokohamai Stratégia felülvizsgálatának következtetéseit felhasználva a záródokumentum és a stratégiai célok alapján a következő öt fő irányt fogalmazták meg:

- a katasztrófák megelőzése és hatásaik csökkentése, elsődlegesen a helyi illetve nemzeti rendszerek tevékenységére támaszkodva;
- a kockázati tényezők azonosítása, kockázatok értékelése és az előrejelző rendszerek fejlesztése;
- a biztonság illetve az alkalmazkodó képesség növelése az ismeretek bővítésével és elmélyítésével;
- kockázati tényezők csökkentése;
- a katasztrófákra történő hatékony reagálás képességének erősítése. [15]

Az ENSZ a katasztrófák során végzett beavatkozások összhangjának és hatékonyságának megteremtésében is kiveszi részét. Az ENSZ Közgyűlése a nemzetközi városi kutatási és mentési segítségnyújtás *hatékonyságának növelése* címmel a 2002. december 16-ai, 57/150 számú határozatában foglaltak alapján a nemzetközi kutatás-mentésben érintettek kiképzésére, valamint a beavatkozások koordinációjára vonatkozó egységes követelmény- és minősítési rendszert dolgoztak ki. A rendszer megalkotása során a városi kutató-mentő (Urban Search and Rescue - USAR) képesség fejlesztésén kívül elvárás volt a nemzetközi humanitárius akciókat koordináló szervezetek részéről, hogy a katasztrófa sújtotta területre csak megfelelően kiképzett, felkészült és felszerelt mentőcsapatokat küldjenek, visszaszorítva ezzel a „katasztrófa-turizmus”-t. Az ENSZ Humanitárius Ügyek Koordinációs Hivatala (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs - OCHA) a mentőszervezetek tevékenységét úgynevezett INSARAG (International Search and Rescue Advisory Group - Nemzetközi Kutató-Mentő Tanácsadó Csoport) Irányelvekben szabályozta.

EURÓPAI UNIÓ

Az Európai Unió Tanácsának 2001. október 23-ai határozata 2002. január 1-jei hatállyal, a polgári védelmi együttműködési feladatok előmozdítása céljából életre hívta a Közösségi Polgári Védelmi Mechanizmust. A lefektetett elvek alapján az adott tagállam, amelyben a katasztrófa bekövetkezett, köteles haladéktalanul értesíteni a következők által veszélyeztetett tagállamokat, illetve segítségkérés esetén a Megfigyelő és Információs Központon (Monitoring Information Centre - MIC) keresztül a Bizottságot. A központ a kérés alapján — szükséges erőforrások meghatározása mellett — tájékoztatja a többi tagállamot, és aktivizálja az illetékes szolgálatokat. Veszélyhelyzet esetén bármely ország akár közvetlenül is segítséget kérhet.

NATO

Felsőszintű Polgári Veszélyhelyzeti Tervezési Bizottság (Senior Civil Emergency Planning Committee - SCEPC) a polgári veszélyhelyzet-kezelés és a katasztrófa-segítségnyújtás terén a NATO legfőbb testülete. Felelőségi körébe tartozik a szakosított bizottságok tevékenységének koordinációja és irányítása is. Alárendeltségében nyolc

Tervezési Tanács illetve Bizottság fejt ki munkáját, ezek egyike a Polgári Védelmi Bizottság (Civil Protection Committee – CPC).

A NATO Polgári Védelmi Bizottság a kiemelt fontosságú témák kidolgozására ad-hoc munkacsoportokat működtet. Kiemelendő ezek közül a Kritikus Infrastruktúra Védelem (Critical Infrastructure Protection - CIP), Lakosságtájékoztatás, valamint a vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris katasztrófák (Chemical-Biological-Radiological-Nuclear - CBRN) kezelésével foglalkozó úgynevezett „Nem kötelező irányelvek és minimum standardok” Munkacsoportot.

A NATO katasztrófák megelőzésére és kezelésére való felkészülése elsősorban a polgári veszélyhelyzeti tervezés (Civil Emergency Planning - CEP) keretein belül valósul meg. A Szövetség vonatkozó aktuális feladatait a Miniszeri Irányelvekben foglaltak határozzák meg.

A NATO a CEP rendeltetését három nem katonai hatáskörben adja meg:

- polgári támogatás a Szövetség katonai műveleteihez (nem alárendeltként);
- nemzeti hatóságok támogatása katasztrófa helyzetekben;
- együttműködés a partnerekkel.

Hazánkban az önkormányzati miniszter a katasztrófák elleni védekezéssel kapcsolatos felelőssége körében látja el a NATO Felsőszintű Polgári Veszélyhelyzeti Tervezési Bizottságának (SCEPC) szerveivel való kapcsolattartást [16], illetve a polgári veszélyhelyzeti tervezéssel összefüggő feladatokat [17].

A Szövetség a végrehajtás teendőit Euro-atlanti Katasztrófareagálási Koordinációs Központon (Euroatlantic Disaster Response Coordination Centre - EADRCC) keresztül koordinálja. A katasztrófák során végzett segítségnyújtás feladataiban a központ 1998 óta működik közre az Euro-atlanti Partnerségi Tanácsi tagállamok részvételével.

HATÁR MENTI ÉS REGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az egymással határos illetőleg azonos veszélyeztető tényezők által fenyegetett államok a katasztrófák elleni küzdelemben közösen végzendő feladataikat két és többoldalú egyezményekben rögzítik. A magyarországi államközi és határ menti operatív együttműködésnek is a szomszédos államokkal kötött megállapodások képezik az alapját.

A közös teendők kiterjednek:

- a határ menti szervek feladatainak egyeztetésére;
- a kölcsönösen bevonható erők, eszközök rendszeres pontosítására;
- a közös gyakorlatok, továbbképzések, technikai bemutatók megtartására;
- a katasztrófavédelmi, polgári védelmi versenyek megrendezésére;
- a bekövetkezett veszélyhelyzetekről szóló értesítésre és információk cseréjére;
- a katasztrófavédelmi intézkedések összehangolására;
- a veszélyhelyzetben történő segítségnyújtásra.

A meglévő kormányegyezmények révén felállított katasztrófavédelmi vegyes bizottságok éves üléseiken összegzik a megelőző időszak tapasztalatait és jelölik meg az elkövetkezendő időszak feladatait.

ZÁRSZÓ

Az előbbiekben részletezték a katasztrófák elleni küzdelmet, mint egy a kihívások változásából eredően, folyton megújulni kényszerülő feladatrendszert vetítik elénk. Más szóval a katasztrófák során jelentkező feladatok sikeres megoldása nem képzelhető el a tapasztalatok elemzéséből levonható következtetésekre épülő előrelátás képességének hiányában. Ez annál is inkább indokolt, mert a jól működő katasztrófavédelem sehol sem csupán egyetlen egy szervezet hatáskörében megvalósuló tevékenység. Eredményes működésének biztosítéka a különböző erőforrások képességeivel kiegészülő komplex rendszer kialakítása. A rendszer létrehozása, pedig csakúgy, mint működtetése tervszerűséget és szervezettséget igényel.

Még inkább igaz ez a jelen globalizálódó társadalmában, ahol a veszélyforrások mind nagyobb kockázatokat rejtene magukban. A válaszok sem lehetnek tehát megfelelőek globális összefogás és jól definiált, a valós szakmai kompetenciákhoz igazodó felelősségi körök figyelembevételével. Erre figyelmeztetik az egyre nagyobb károkkal és emberáldozattal járó természeti csapások és civilizációs katasztrófák hazánk felkészülésére és végrehajtására felelős döntéshozóit, illetve szakembereit.

Kulcsszavak: katasztrófavédelem, globalizáció, reagálás, veszélyhelyzet, lakosságvédelem

Keywords: disaster management, globalization, response, emergency, protection of the population

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] SG.hu, *Hatalmas áramkimaradás Európában*, http://www.sg.hu/cikkek/48336/hatalmas_aramkimaradas_europaban, (Letöltve: 2008. 03. 09.)
- [2] *United Nations Framework Convention on Climate Change*, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>, (Letöltve: 2008. 03. 09.)
- [3] *Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2008-2025*, <http://www.ktm.hu/cimg/documents/nes080214.pdf>, (Letöltve: 2008. 03. 09.)
- [4] *Summary of national information on the current status of disaster reduction, as background for the World Conference on Disaster Reduction (Kobe, Hyogo, Japan 18-22 January 2005)*. <http://www.unisdr.org/wcdr/preparatory-process/national-reports/summary-national-reports.pdf>, (Letöltve: 2008. 03. 09.)
- [5] TURÁNYI József: *Katasztrófacökkentési világkonferencia - Kobe*, Katasztrófavédelem 2005. március, ISSN 1586-2305
- [6] 1999. évi LXXIV. tv. a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezéséről
- [7] 12/1990. (IV.30.) KÖHÉM rendelet a Veszélyes Áruk Nemzetközi Vasúti Fuvarozására vonatkozó Szabályzat kihirdetéséről
- [8] 20/1997. (X. 21.) KHVM rendelet a nemzetközi polgári repülésről Chicagóban, az 1944. évi december hó 7. napján aláírt Egyezmény függelékeinek kihirdetéséről
- [9] 20/1979. (IX. 18.) KPM rendelet a Veszélyes Áruk Nemzetközi Közúti Szállításáról szóló Európai Megállapodás alapján „A” és „B” mellékletének kihirdetéséről és belföldi alkalmazásáról
- [10] NAGY Károly, HALÁSZ László: *Katasztrófavédelem*. Budapest, ZMNE, 2002. egyetemi jegyzet
- [11] HALÁSZ László, FÖLDI László: *Környezetvédelem – környezetbiztonság*. Budapest, ZMNE, 2000. egyetemi jegyzet
- [12] 21/2001. (II. 14.) számú Kormányrendelet a levegő védelmével kapcsolatos egyes szabályokról
- [13] *United Nations Framework Convention on Climate Change* (New York 9 May 1992), <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>, (Letöltve: 2008. 04. 13.)
- [14] PADÁNYI József: *Éghajlatváltozás és a biztonság összefüggései*. =Hadtudomány, 2009. 1-2. sz., p. 36.
- [15] *United Nations, Report of the World Conference on Disaster Reduction* (Kobe, Hyogo, Japan, 18-22 January 2005), <http://www.unisdr.org/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Final-report-conference.pdf>, (Letöltve: 2008. 08. 11.)
- [16] 2270/2005. (XII. 6.) Kormányhatározat a NATO Felsőszintű Polgári Veszélyhelyzeti Tervezési Bizottsággal történő kapcsolattartás, illetve a polgári veszélyhelyzeti tervezési feladatok koordinálásának rendjéről
- [17] 132/2008. (V.14.) Kormányrendelet az önkormányzati miniszter feladat- és hatásköréről

BÁTOR Tamás, Dr. MOLNÁR Mihály

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÖSSZHADERŐNEMI PARANCSNOKSÁG INTRANET SZOLGÁLTATÁSA

THE HUNGARIAN ARMY INTRENET SERVICE

A magyar haderő gyökeres átalakuláson ment keresztül az elmúlt években. 2004 óta megszűnt a hadkötelezettség kialakult egy hivatásos – szerződéses professzionális haderő. Ennek a szervezetnek szüksége van egy belső, zárt informatikai rendszerre, melyen a napi tevékenységekhez szükséges alkalmazói szintű programok mellett egyre nagyobb az igény a szakfeladatok végrehajtását támogató speciális programok iránt. A hadsereg számára kialakítandó integrált informatikai rendszer egyik alkotó eleme lehet az Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokságán működő számítógépes hálózat. Ennek vizsgálatát, elemzését kívánjuk ebben a cikkben elvégezni, az eredményeket összegezni, a fejlesztési feladatokat felvázolni.

The military force was transformed in the past years. There is not compulsory military service since 2004. The regular army took shape. There is need for a closed informatics system. We present an existing system. This system Joint Operation Command of Hungarian Army's Intranet System

BEVEZETÉS

Napjainkban a számítástechnika korát éljük. A számítógépek behálózták a világot, gyors és pontos munkát ígértek a lassú illetve néha pontatlan emberi munka helyett. A gomba módra szaporodó informatikai rendszerek ezernyi különféle szoftvert használtak a különféle problémákra, és ami eleinte nagy segítségnek indult, az hamarosan egy különös probléma forrásává vált, ez pedig az integráltság hiánya. A különféle szervezetek információs rendszerei egymástól függetlenül készültek, önállóan működtek, s a vállalatok más-más szervezetei, más vezetők voltak felelősek értük, még akkor is, ha ezek a rendszerek nagyrészt ugyanazokkal az adatokkal dolgoztak. A kaoszt mindenki meg akarta és akarja a mai napig szüntetni, de ezen a téren eddig csak keveseknek sikerült maradandót alkotniuk. A szoftverfejlesztőknek a korábbi szemlélettől eltérő utat kellett keresniük az alkalmazások egységesítésére és összekapcsolására, vagyis az integrációra.

Magyarországon sok szervezet megelégszik a belsőleg készített, főleg statikus intranet oldalakkal. Egy felmérés szerint a vizsgált magyar vállalatok 63 százaléka tisztán belső fejlesztéssel oldja meg, vagy oldaná meg automatizálási elképzeléseiket – legfőképpen talán azért, mert sok cég és szervezet most kezdi csak felismerni a vállalati portál koncepcióban rejlő lehetőségeket, továbbá azt, hogy a vállalati portál miben különbözik az egyszerű intranettól.

A személyre szabhatóság, az egységes felület, a dokumentumkezelés, a csoportmunka, az egységes jelszókezelés mind olyan funkciók, amelyek egy magyar szervezet működésében is sok nehézségre megoldást adhatnak. Nincs ez másképp a Magyar Honvédség irányítási és végrehajtási rendszerében sem. Az egyes szakterületek munkáját segítő alkalmazások nem adnak lehetőséget a közös munkavégzésre más rendszerekkel, de még a megoldást jelentő szervezeti portál rendszer használatához szükséges infrastruktúrára sincs egységes megoldás, kivitelezés.

Az IT alpinfrastruktúra kialakítása az egész Magyar Honvédség strukturált hálózatának kiépítését jelenti, melynek célja, hogy az erre épülő szolgáltatásokat minden felhasználó elérhesse, igénybe vehesse függetlenül a helyőrségi és szervezeti hovatartozásától. Ez magába foglalja a vezetékhálózatot illetve az aktív elemeket egyaránt,

és jelentőségét tekintve nem lehet alábecsülni, hiszen ezek a beruházások, fejlesztések több tíz évre előre meghatározzák a Magyar Honvédség (MH) infrastruktúráját.

Az MH Összhaderőnemi Parancsnokságán (ÖHP) több éve üzemel valamilyen számítógépes hálózat. 2002-ben egy csapatgyakorlat megszervezésének ürügyén került kidolgozásra az első honvédségi alkalmazásra szánt hálózati szolgáltatás. Az akkor még Szárazföldi Parancsnokság hálózatában üzemelő rendszert elsőször a Szablya 2002 gyakorlat alatt tesztelték. A teljes értékű üzembe helyezés a 2002. év végi telepítését követően történt meg, és működéséről immáron hét éves üzemeltetési tapasztalat áll rendelkezésre.[1, p. 23.]

Jelen tanulmányunk célja az MH Összhaderőnemi Parancsnokságon működő belső számítógépes hálózat — intranet — kialakítási körülményeinek, alkalmazási lehetőségeinek feltárása.

AZ ALKALMAZÁS, ÜZEMELTETÉS TECHNIKAI FELTÉTELEI

Legelőször 2002 szeptemberében találkozhatott a Szárazföldi Parancsnokság tesztportáljának induló oldalával az a felhasználó, aki az MH hálózatának valamelyik számítógépén egy megadott címet meghívott a Web-böngészőjében.

Az előzetes HM egyeztetéseken a különböző szakágak képviselői által felvetett igények kielégítésére ajánlották megoldásnak a portál technológia alkalmazásának lehetőségét, a Plumtree® cég portál rendszerének alkalmazását.

Miután megszületett a megállapodás a rendszer két hónapos teszteléséről, egy egyhónapos felkészítés következett, melynek során az üzemeltetők elsajátították a legalapvetőbb adminisztratív feladatokat. Ez alatt a két hónap alatt a rendszert felkészítették a Szablya 2002. Harcászati és Törzsvezetési Gyakorlat támogatására. A gyakorlat ideje alatt — részben a felhasználók felkészítésének hiánya miatt — nem lett kihasználva minden lehetőség, amit a portál nyújtani tudott, bár üzemeltetése zökkenőmentesen megtörtént. Mivel voltak olyan felhasználók, akik a gyakorlat alatt is tudtak időt szakítani az új rendszer tanulmányozására, széles körben ismertté vált a portál. Ez a két hónap elegendő volt, hogy mind a felhasználókban, mind a számítástechnikai szakemberekben kialakuljon az igény a rendszer egy hosszabbtávú alkalmazására. A kéthónapos ízelítő nagyon sikeresnek mutatkozott, hiszen döntés született a portál további használatáról. Egy pár hónapos szünetet követően a portál 2003. január 1-jén újra megkezdte működését, amit nagy várakozás előzött meg, hiszen ettől kezdve immár nem csak a Szárazföldi Parancsnokság hálózatában volt elérhető, hanem az MH gerinchálózatán bárhol.[2, pp. 4-5.] Azóta töretlenül működik és gyarapodik a regisztrált felhasználók száma.

A portál technológiát kiszolgáló eszközigeny: a portálhoz alkalmazott számítógépek nagyteljesítményű szervergépek. Kiépítettségüket mindig az éppen aktuális technikai szint szerint kell összeállítani, tehát a jelenlegi gépeket is folyamatosan bővíteni szükséges. Minden portálszolgáltató cég felépít egy általa javasolt hierarchiát arról, hogyan érdemes összeállítani a rendszer szervergépeit és melyikre mit kell telepíteni. Ez többnyire a kiépítettségtől, a várható kihasználtságtól és a felhasználók várható számától függ.

Esetünkben első lépésként 250 felhasználói licencet bocsátottak rendelkezésünkre, amihez más felépítés javasolt, mint 1000 fölötti felhasználó esetén. Azonban a komponensek bővítésével tovább lehet fejleszteni a portálrendszert. Elmondhatjuk tehát, hogy a hardver részéről dinamikusan fejleszthető a portál.

Jelenleg öt szerver összehangolt munkája eredményezi a portál működését. Természetesen ekkora felhasználó mennyiséghez több szervert javasolt a szállító cég, de a kezdeti kihasználtságból kiindulva elegendőnek bizonyult ez az öt gép, igaz így egy szerveren több komponens is megtalálható.

A portál technológia szoftverkomponensei: mindegyik szerveren a Windows2000 Server operációs rendszer van, mely megfelelő alapot ad a többi alkalmazásnak. Elvileg nem szükséges semmilyen Office alkalmazást feltelepíteni, hacsak nem kívánunk magukon a szervergépeken is dolgozni. A Windows 2000 Server képes arra, hogy adminisztrálását távolról is el lehessen végezni egy egyszerű személyi számítógéppel, tehát egy szomszédos irodából, vagy egy gyakorlat helyszínéről is akár. Ezek után nézzük meg hogy, milyen szerverek, milyen szolgáltatásokkal működnek az ÖHP-n:

A Portál-1-es gép egy viszonylag leterheltnak mondható szerver, mivel erre több alkalmazást is telepítettek. A *Portal Server* egy szükséges komponens, mely a Portál weboldalait tárolja. Az *Administrative Portal Server* a Weboldalak és az adminisztratív funkciókat végzi.

A Portál-2-es szerver ennél jóval terheletlenebb gép. Erre a gépre telepítettek egy hasznos szolgáltatást és egyben alkalmazást, a *Plumtree Studio Server-t*. Ezzel a komponenssel fejlesztői tudás nélkül lehet adatbázis-alapú gadget-eket készíteni.

A Portál-3-as gép az előzőhöz hasonlóan két fő funkciót lát el. Az ismert *Gadget Web Service* és *Gadget Server* alkalmazásokat valamint a *Collaboration Server* illetve *Service* funkciókat. Ez utóbbi végzi az összes csoportmunka alkalmazással kapcsolatos feladatot, ezért is kellett ennyire elkülönítve futtatni.

A Portál-4-es gép hordozza az *SQL Database Server* szolgáltatásokat. A Portál-5-ös gép az, amelyik közvetlenül a portál működését szolgálja ki. Ezzel tulajdonképpen egy igen komoly terhet sikerült levenni az 1-es gépről, mivel az azon futó Job Service csak a portál automatikus karbantartását végző robotjait ütemezi és futtatja.

Nincsen használatban ugyan, de mint későbbi lehetőségként érdemes megemlíteni az *Internet Device Server* (Internetes Eszköz szerver) szolgáltatását. Ez biztosítja, hogy a portálszerverekhez, tehát magához a portál eléréséhez hozzáférhessenek a felhasználók vezeték nélküli eszközökkel, mint például mobiltelefon, vagy PDA.

A Magyar Honvédség számítógépes gerinchálózatának bemutatása nem célunk, ezért csak a portál elhelyezkedéséről számolunk be. A portálszerverek a tanulmány írásakor Székesfehérváron az MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred Összhaderőnemi Informatikai Főközpontjában üzemelnek. Szintén itt üzemel, a helyőrségben lévő alakulatokat kiszolgáló *DHCP*, *DNS* és *Exchange Server*, melyek alá van rendelve az Összhaderőnemi Parancsnokság fentebb említett szerver parkja. Ebből következik, hogy különálló rendszerként az öt gép nem tud működni, hiszen az előbb említett kiszolgáló szerver működésétől függ az egymás közti kommunikáció is. Azonban ha a székesfehérvári kiszolgáló szerver elveszti a kapcsolatot a többi, gerinchálózatba tartozó szerver valamelyikével, akkor még helyi szinten képes feladatát ellátni. A székesfehérvári kiszolgáló szerver a budapesti Hálózat Felügyelet kiszolgáló szervere alá van rendelve, és annak kiesése esetén képes átvenni az MH gerincháló üzemeltetési funkcióit. Ezeknek a szervereknek a működése segíti elő, hogy a portált bármely felhasználó el tudja érni a gerinchálózaton belül.

A LEHETSÉGES ALKALMAZÁSI TERÜLETEK

Napjainkban szinte minden fontosabb intézmény, cég rendelkezik egy az egész szervezetet átfogó informatikai hálózattal és egyre több alkalmazás, szolgáltatás valósul meg ezen infrastruktúra segítségével. Ilyen szolgáltatás, például a dokumentumok biztonságos tárolása, megosztása, nyomtatása, az elektronikus levelezés, az intézményirányítási rendszer és számos más speciális alkalmazás.

A hagyományos, régebb óta működő cégek, intézmények fokozatosan fejlesztették az informatikai rendszereiket. Ahogy tevékenységük kívánta egyre újabb és újabb szolgáltatások kerültek kiépítésre, a szervezetek belső élete az évek során egyre jobban támaszkodott az informatikára.

Napjainkban már egyre kevesebb olyan ember dolgozik, aki ne használna munkája során valamilyen számítástechnikai eszközre írt irodai alkalmazást. A legelterjedtebb ezek közül a személyi számítógépeken alkalmazott Microsoft Office termékcsomag valamilyen verziója. Ezen komplett irodai szoftverek használata és elsajátítása lehetővé tette a papíralapú munka valamilyen szintű kiváltását, valamint a mindennapos munka hatékonyságának növelését.

Azonban az ilyen formán elkészült dokumentumok, táblázatok, vagy az oly nagyon kedvelt prezentációk száma ugrásszerűen megnőtt, és rendezetlen formában, többnyire a szerző számítógépén került tárolásra.

Amennyiben erre a dokumentumra másnak is szüksége volt, akkor vagy valamilyen adathordozón, vagy a számítógépes hálózatok kialakulásával lehetővé váló, nyílt elektronikus levélhez csatolva lehetett ezen anyagokat átadni.

Ez az eljárás semmilyen akadályokba nem ütközne, ha egy-két felhasználóra korlátozódna a dokumentumok használatának igénye. Gondoljunk csak bele, mennyi munkába kerülne, és mennyi erőforrást igényelne az előbb említett dokumentumot 100 különböző területen dolgozó felhasználó számára eljuttatni.

Az ilyen problémákat felvető igények tették nélkülözhetetlenné az úgynevezett portál-technológia valamilyen szintű alkalmazását a Magyar Honvédség számítástechnikai hálózatának rendszerében is.

Becslések szerint a különböző szervezeteknél keletkező legtipikusabb adatoknak csupán 20 százaléka található meg valamilyen adatbázisban. A többi rendezetlen információ formájában, többnyire iratszekrények mélyén, számos, egymástól elszigetelt személyi számítógépeken vagy fájlszervereken található a szervezet legkülönbözőbb pontjain.

Mivel gyakran ez a rendezetlen információ hordozza a legfontosabb ismereteket, könnyű elérhetősége és megosztása a szervezet egészénél ugyanolyan fontos, mint az adatbázisokban tárolt strukturált adatok esetében. Ehhez nyújt segítséget számos cég, különböző tartalomkezelő, portál-technológiát használó terméke.

A portál egy olyan felület, amely a webes technológiák segítségével lehetővé teszi a rendezett formában történő, hatékony és gyors információkezelést. Ez többek között jelenti: a szervezeten belül egységesen használt alkalmazások elérését; a dokumentumok rendezését, rendszerezését és publikálását, egyszóval a dokumentumok menedzsmentjét: web alapú szolgáltatások előállítását és elérését; csoportmunka támogató alkalmazásokat; az ügykezelést.

A fentebb ismertetett problémákat már régen felismerték, és a szoftvertervező, kivitelező cégek igyekeztek ezeket a feladatokat szervezett formában megoldani, majd a felhasználók számára elérhetővé tenni. A portál technológia fejlődése során ezért a következő megoldások születtek: *Keresőgépek, Internet Portálok, Tematikus portálok, Vállalati portálok, Ipari portálok*.

A portál megoldások esetében attól függően, hogy a szolgáltatások milyen halmazát nyújtják, különböző szintekről beszélhetünk.

Információs weboldal tulajdonképpen az első szint. Ezek a portálok általában csak információt szolgáltatnak a szervezeti adatokról. Ilyen lehet a szervezeti kompetencia, a projektek bemutatása, referenciák ismertetése, hirdetések, levelezési lista, eseménynaptár megjelenítése. A különböző kiegészítő információk mellett keresőmotorral és linkekkel rendelkezik. A keresőmotorok teszik lehetővé az oldalon belüli tartalomkeresést, a linkekkel pedig más oldalakra juthatunk el. Ezeknek a portáloknak a fő jellemzője még, hogy nem kínálnak fel belépési lehetőséget. Ezáltal természetesen nem engedélyezik a testre szabhatóságot sem.

Testre szabható weboldal már egy magasabb szint. Ezen a szinten már megvalósul a részletes keresés és a széleskörű információk elérésnek lehetősége. Ezeknek az oldalaknak az a jellemzője, hogy mindent tudni szeretne az oldalátogató felhasználóról. Igaz ennek fejében engedélyezi a belépést a kialakított felhasználói fiókhoz és a felület testre szabását.

Az összetett portáloldal jelenleg a portál-technológia mai állása szerint az utolsó szolgáltatási szint és egyben a legösszetettebb és legfejlettebb. Az előző szintek, kiegészítve ügyfél-támogatási eszközökkel, tranzakció-támogatással, csoportmunka-támogatással, munkafolyamat-támogatással, illetve a vállalatirányítási-rendszerekkel történő integrációval (alkalmazás integráció).

Az Összhaderőnemi Parancsnokságon megvalósult szolgáltatások: a fejezetnek ebben a részében azokról a szolgáltatásokról lesz szó, melyek megvalósítása igényként merült fel, hogy a mindennapos munkavégzést megkönnyítse. Mint látni fogjuk, ezek a szolgáltatások többségükben tulajdonképpen a papír alapú információszolgáltatást hivatottak felváltani, vagy hatékonyabbá tenni a már meglévő elektronikus rendszereket.

Alap, intranet szolgáltatások: ezek a szolgáltatások azok, melyek minden egyszerű weboldaltól elvárhatóak. Természetesen ezek a modulok sem hagyhatók ki egy komolyabb portálrendszerből, már csak azért sem, mert ezekre a szolgáltatásokra épül a többi, speciálisabb alkalmazás.

Ilyen, ma már alapszolgáltatások a következők: *Hírek, információk, Elektronikus hírlevél, Elektronikus levelezési listák, Hirdetőtáblák, Hirdetések, keresések, Fórumok, Tárgyalótermek*.

Tartalom integrációs szolgáltatások: a tartalom integráció [4, p. 244.] már egy fejlett szolgáltatása a portál rendszernek. Nem mindegyike valósul meg teljes egészében a vizsgált fehérvári portálon, de csíráiban megvannak, és a távlatokban remélhetőleg teljes értékű szolgáltatásként beszélhetünk róluk. Ilyen ma már élő teljes, vagy részszolgáltatások a következők: *Felhasználó azonosítás, Testre szabás, Dokumentumtár, Dokumentum menedzsment, Tartalom menedzsment, Kereső.*

Alkalmazás integrációs szolgáltatások: az alkalmazás integráció egy olyan fejlett szolgáltatása a portál rendszernek, amelyet nap, mint nap használnak a felhasználók. Alkalmazás integráció segítségével a portál által biztosított egységes felületen keresztül a felhasználók hozzáférhetnek egymás intranetes alkalmazásaihoz, vagy külső felek által fejlesztett szolgáltatásokhoz.[4, p. 244.] Így fejlesztési projektek esetén megoldható, hogy egy fejlesztő mindig a társak által rendelkezésre bocsátott anyagok (dokumentumok, programok, stb.) legújabb verziójával dolgozzon a saját feladatán. Nem mindegyike valósul meg teljes egészében a vizsgált fehérvári portálon. Ilyen alkalmazás integrációs szolgáltatások a következők: *Saját és csoport (határidő) napló, feladatlisták, Erőforrás megosztás, lefoglalás, Automatikus feladat-támogatás, Szervezeti hierarchia, Összetett üzenetkezelés, Rajztábla és folyamatos hang/képsugárzás, Kollektív tudás felhalmozása.*

A TOVÁBBFEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI, IRÁNYAI

A távlati tervekben, elsősorban a portál-technológia kiterjesztése a cél. A minél szélesebb körben való alkalmazások elterjesztése, a speciális alkalmazások kibővítése, saját alkalmazások készítése. Ez a típusú fejlesztés két irányba indulhat el. Elsőként a már megvalósult és hatékonyan működő alkalmazások kiterjesztése minden szervezeti egységre (alakulatokra). Másik ágon pedig a bonyolultabb alkalmazások kifejlesztése, bevezetése a portállal már megismertett szervezetek felhasználói részére.

A fejlesztéseknek van személyi és technikai vonzata egyaránt. A személyi érdeklődések, alkalmazások tapasztalatai előrevetítik az egyre nagyobb alkalmazói kör kialakulásának lehetőségét. Feltétele a folyamatos képzés és önképzés fenntartása. Ehhez ki kell használni a házon belüli lehetőségeket, de egyre inkább a szervezett képzésekre terjed ki a hangsúly.

A technikai fejlesztések körében gyorsabban és egyértelműben lehet megfelelő lépéseket tenni. Ilyenek lehetnek a portál üzemeltetést lehetővé tevő szerverbővítések, illetve a hálózatépítések folytatása.

Az alkalmazások körében is több lehetőséget kell a portálon keresztül elérhetővé tenni, és ezek alkalmazására a személyzetet kiképezni. Ez esetben a fő irány mindenképpen az irodaautomatizáláshoz kapcsolódó feladatok megvalósítása lenne. Ezen kívül nagy hangsúlyt kell fektetni a döntéstámogató alkalmazások bevezetésére, és a vezetői állomány bevonására mind az alkalmazások használata, mind fejlesztésük során.

A fejlesztések természetesen erőforrásokat igényelnek az adott szervezettől. A személyi állomány adott, azok kiképzése, betanítása folyamatos lehet. A technikai fejlesztések már hosszabb időt is igénybe vehetnek. A technika üzembe helyezése, a hálózat tovább építése csak egységes elgondolás alapján, meghatározott célok elérése érdekében történhet.

A szolgáltatások mindeddig zárt hálózaton voltak elérhetők, és egyelőre úgy néz ki, hogy a továbbiakban sem lépett fel annak vezetői igénye, hogy a szolgáltatásokat az Interneten keresztül is el lehessen érni, illetve, hogy extranetes szolgáltatásokkal bővítsük ki a rendszert.

A NATO-s vagy az európai uniós hálózatokra való csatlakozás egy teljesen új koncepciója lehet a további fejlesztési lépéseknek.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Az MH Összhaderőnemi Parancsnokságon 2003 óta folyamatosan üzemel egy intranetes szolgáltatás. A zárt, belső rendszerű hálózaton kezdetben csak néhány úgymond próbaalkalmazás futott, melynek kiterjesztése hosszú évek feladata volt. Jelenleg elmondható, hogy a parancsnokságon szinte mindenki, míg a Híradó- és Veze-

téstámogató Ezred esetében inkább a törzs beosztottjai használják napi rendszerességgel a portál rendszert. A Vegyvédelmi zászlóalj vonatkozásában még csak a kezdeti lépések időszakát éljük napjainkban, jellemző alkalmazásai a portál rendszeren nem találhatók.

Az MH ÖHP vonatkozásában már jóval több alkalmazási területet lehet felsorolni. A harcérték jelentés és riasztási feladatokat támogató alkalmazások, a jelentések nyilvántartása, a szabadságok, útba indítások rögzítése és nyilvántartása, az információ menedzsment rendszer (IMR) mind a hatékony munkavégzést segítik a törzsben dolgozó személyi állománynál. A csoportmunka területen az egyes főnökségek saját belső és állandó feladatait menedzselhetik, a speciális feladatokra létrehozott projektekben (pl.: missziók szervezése, erőforrások tervezése, stb.) pedig az érintett szervezetek delegált személyei tudnak együtt dolgozni.

A portál rendszer információ megosztási lehetőségeit az adminisztrátor felügyeli, a könyvtárszerkezeteket ő alakítja ki. Itt biztosított az egységes szintű keresés, a tematikus csoportosítás lehetősége. A munkavégzések területén a workflow csak részben valósul meg, de egyre biztatóbbak az ez irányú kezdeményezések.

A szolgáltatások felhasználói névhez és jelszóhoz kötöttek, az azonosítások egyértelműen megvalósulnak. A fontosabb projektekhez létrehozott csoportok jogosultság kezelése szintén az admin feladata.

Az utóbbi időszak fontosabb feladatai, nevezetesen az IT infrastruktúra fejlesztése folyamatosan megvalósul. A hang-adat integrációs törekvések kivitelezése egyelőre még csak a tervezés, próbaüzemeltetés stádiumában létezik. A Magyar Honvédségben belüli csoportmunka, a tudásmenedzsment és az alkalmazás integrációs feladatok háttérét biztosító portál alapú technológia lehetővé tette a napjainkban is folyó irodaautomatizálási rendszer kialakulási folyamatát.

A jelenleg működő portál webes technológiák segítségével lehetővé teszi rendezett formában történő, hatékony és gyors információkezelést, a szervezeten belüli egységesen használt alkalmazások elérését, a dokumentumok rendezését, rendszerezését és publikálását.

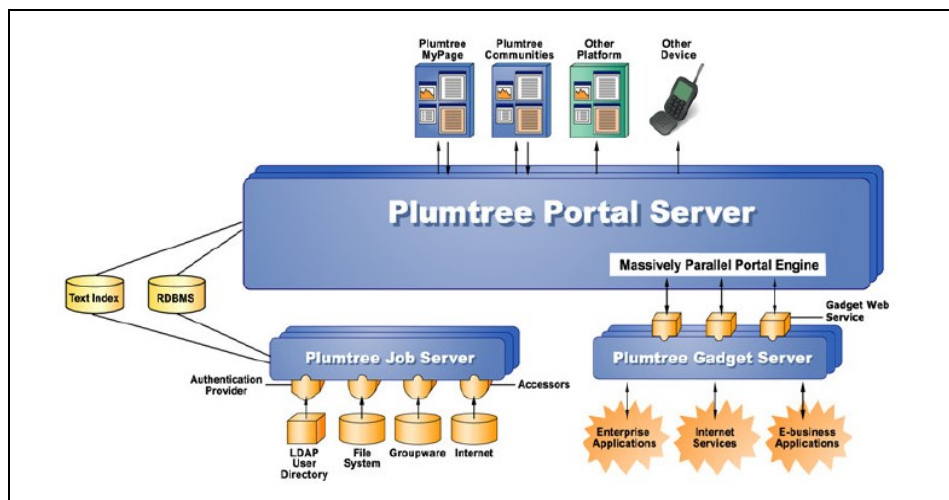
Összegzőként elmondható tehát, hogy széleskörű kiterjesztése a Magyar Honvédség szervezeteinél egyre gazdaságosabb, szervezettebb és hatékonyabb munkavégzést fog eredményezni a mindennapi tevékenységeink során.

Kulcsszavak: *Intranet, WEB, portál, szolgáltatások, alkalmazásfejlesztés*

Keywords: *Intranet, web portals, services, application development.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] BÁTOR Tamás: *Az irodaautomatizálásról mindenkinek.* =Szárzsföldi Haderő, Székesfehérvár, 2006. IV. évfolyam I. rész
- [2] BÁTOR Tamás: *Portál technika alkalmazása a Magyar Honvédség Szárzsföldi Haderőneménél.* 2003., tanulmány
- [3] www.plumtree.com (2009-10-16)
- [4] MUNK Sándor, MOLNÁR Mihály: *WEB portálok típusai, jellemzői.* =Hadmérnök, IV. évfolyam 1. szám, 2009. március, -pp. 235 – 253. (http://hadmernok.hu/archivum/2009_1_molnar.php)

A Plumtree® Portál működésének sematikus ábrája
[3]

CSEPREGHY Mátyás

A LAVÍROZÓ ROMÁN KIRÁLYI KÜLPOLITIKA KUDARCA, NAGY-ROMÁNIA BUKÁSA 1940-BEN

THE FAILURE OF THE ROMANIAN MONARCHY'S FOREIGN POLITICS

Az 1930-as évek végére a Román Királyság külpolitikája kényszerpályára került. A német külpolitika egyre aktívabbá vált a térségben, egyre nagyobb igényt formálva a román kőolajra. Továbbá az elszigetelődő Romániának számítnia kellett a Szovjetunió, Magyarország és Bulgária területi követeléseire is. Ekkor vált a román királyi külpolitika legfőbb törekvésévé Nagy-Románia egybetartása, de 1940 nyarára ez a cél teljesen tarthatatlanná vált. II. Károly román király 1940 nyarán engedni kényszerült. Bukarest 1940 júniusában kielégítette a szovjet területi követeléseket, mivel nem akart háborúzni a Szovjetunióval. Ezt követően a magyar területi követeléseket rendező második bécsi döntés 1940 augusztusában, amit a román fél mindvégig egy Bukarestre erőltetett diktátumnak tekintett. A Román Királyság számára oly keserves folyamatot a bolgár igények kielégítése zárta le 1940 szeptemberében. Tehát 1940 nyarán Nagy-Románia eltűnt a történelem színpadáról.

By the end of the 1930s the Romanian Monarchy's foreign politics was under pressure. German foreign politics became more active in the area, claiming the need for the Romanian oil. Furthermore, the isolated Romania had to count upon Soviet Union's, Hungary's and Bulgaria's territorial claims. At that time the main ambition of the Romanian Royal foreign politics was to maintain „Great” Romania as one unit, but by the summer of 1940 this aim became absolutely unsupportable. Bucharest gratified the Soviet territorial claims in June 1940, because he did not want to have war with the Soviet Union. It was followed by the Second Vienna Award about joining Northern Transylvania to Hungary in August 1940; Romania has always felt this decision as a forced diktat. This procedure was rather bitter for the Romanian Monarchy and it was completed by fulfilling the territorial claims of Bulgaria in September 1940.

Az első világháború nagy közép-kelet-európai győztesei közt számon tartott Román Királyságot¹ — az 1930-as évek közepéig — igen kedvező nemzetközi légkör vette körül. Szövetséges volt a győztes nyugati hatalmaknak,² és tagja volt a kisantantnak³ is. Mivel létét a versailles-i rendszernek köszönhette, ezért Bukarest az említett rendszer egyik legstabilabb támaszává vált a térségben.

Az 1930-as évek végére a korábban tág mozgástérrel rendelkező román külpolitika lehetőségei is lassan beszűkültek, majd Románia külpolitikája is kényszerpályára került. Berlint elsősorban a román kőolaj⁴ és gabona érdekelte, Moszkvának pedig területi követelései voltak Nagy-Romániával⁵ szemben. A szovjet fél a román–szovjet határszakaszt 1918 márciusa óta csupán demarkációs vonalnak tekintette, továbbá a Szovjetunióknak is voltak

¹ A Párizs környéki békék során 156,8 ezer km² területtel, és 8,6 millió lakossal gyarapodott a győztes Román Királyság. PÁNDI Lajos: Köztes-Európa 1769-1993. – Bp.: Osiris Kiadó, 1997.

² Nagyon jók voltak a román-angol, román-francia és a román-olasz kapcsolatok. Olaszország volt a román hadiflotta legfőbb hadianyag szállítója. MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR (Továbbiakban: MOL), 1930 júniusi, 2293-as számú bukaresti katonai attaché-jelentés.)

³ A kisantant 1920 nyara és 1921 nyara közt jött létre Csehszlovákia, Románia, és a Szerb Horvát Szlovén Királyság (1929-től Jugoszláv Királyság, Jugoszlávia) részvételével. Az 1930-as évek közepétől Eduard Beneš megpróbálta a szövetséget továbbépíteni, hogy ne csak magyar agresszió esetén legyen kötelező a katonai segítségnyújtás, de tervei sorra kudarcot vallottak Bukarest és Belgrád ellenállása miatt. ÁDÁM Magda: A kisantant. – Bp.: Kossuth Kiadó, 1981.

⁴ Románia a tárgyalat korszakban a világ 4. legnagyobb kőolaj kitermelője volt! A csúcsév 1936 volt, 8,7 millió tonna kitermelt kőolajjal. PALOTÁS Emil: Kelet-Európa története a 20. század első felében. – Bp. 2003.

⁵ „Románia mare”, vagy „Nagy-Románia”. Románia 1920 júniusa és 1940 júliusa közt érte el eddigi legnagyobb kiterjedését történelme során. A román történetírás, illetve a román közvélemény a tárgyalat korszakban így nevezte az országot.

stratégiai tervei a Fekete-tenger medencéjében. Az elszigetelődő Román Királyság helyzetét tovább nehezítette, hogy ebben az időszakban számolnia kellett Magyarország és Bulgária⁶ területi követeléseivel is. Ekkor vált a román külpolitika legfőbb törekvésévé Nagy-Románia egybetartása, de 1940 nyarára ez a cél már teljesen tarthatatlanná vált.

II. Károly román király⁷ 1940 nyarán engedni kényszerült. A szovjet területi követelések kielégítése után tárgyalni kellett a magyar területi követelésekről is, amit az 1940. augusztus 30-án megszületett Második Bécsi Döntés végül rendezett, noha a román fél ezt a döntést mindvégig egy Bukarestre erőltetett diktátumnak tekintette. A Román Királyság számára oly keserves folyamatot — 1940 szeptemberében — a bolgár igények kielégítése zárta le.

II. Károly román uralkodó törekvése Nagy-Románia egybetartására 1940 nyarán kudarcot vallott. Tanulmányunk ennek a román kudarcnak a körülményeit vizsgálja Budapest szemszögéből, primer források felhasználásával. Tanulmányunk a Magyar Országos Levéltárban fellelhető, a Külügyminisztérium (KÜM) Politikai Osztályának iratai alapján készült.

1940 tavaszán a Budapestre érkező katonai attaché⁸ – valamint követi-jelentések⁹ és számjel táviratok szerint a román politikai vezetést már egyre jobban aggasztotta a Szovjetunió aktivizálódása, Besszarábia kapcsán.¹⁰ A bukaresti szovjet diplomaták egyre nyíltabban hangoztatták, hogy a Szovjetunió vissza fogja követelni hamarosan Besszarábiát, és amennyiben Románia békés úton nem hajlandó a kérdés rendezésére, akkor a szovjetek készek katonai erőt alkalmazni. A román katonai vezetés tisztában volt azzal a ténnyel, hogy akár a teljes román haderőt is átcsoportosíthatják a román–szovjet határra, szövetségesek nélkül képtelenek egy szovjet offenzívának ellenállni. Sőt 1940 tavaszán Bukarestben már azzal is számoltak, hogy Moszkvának nemcsak a besszarábiai területek kellene, hanem további fekete-tengeri pozíciókat is kívánnak szerezni Románia kárára. A román külügy helyzetét tovább nehezítette, hogy a magyar külpolitika is egyre erőteljesebben követelte a trianoni békeszerződés revízióját. Ezért Bukarest semmiképpen sem koncentrált teljes haderejével csak a román–szovjet határra, mert egy magyar katonai támadással is számolnia kellett.¹¹

Romániának tehát olyan szövetségesekre volt szüksége, amelyek segítenek a román területek megóvásában, sőt akár garantálják Nagy-Románia határait. (1939. április 13-án ugyan az angol és a francia kormány biztosította Románia és Görögország határait, de 1940. május 10-e után ez a garancia már semmit sem ért.) Ez a cél a lavírozó, semlegességre törekvő külpolitikával megvalósíthatatlan feladat volt. Mivel erre a feladatra Románia korábbi szövetségesei, a nyugati hatalmak 1940-ben már képtelenek voltak, a román vezető körök fokozottan nyitottak a Berlin–Róma tengely irányába. Ez ekkor a román politikai elit létérdeke volt, mivel a közép-kelet-európai térségben ekkor már a Berlin–Róma tengely volt a legjelentősebb hatalmi tényező, illetve a Szovjetunióhoz nem fordul-

⁶ Bukarest számára a legkisebb problémát a bolgár területi követelés jelentette, mert Dél-Dobruzsza lakossága túlnyomórészt bolgár volt, és a Szófia által kért terület nem volt több 7,7 ezer km²-nél. PÁNDI Lajos: *Köztes-Európa 1769-1993*. – Bp.: Osiris Kiadó, 1997.

⁷ II. Károly román király 1930 és 1940 közt ült a román trónon. A Hohenzollernek romániai dinasztiájából őt tartják az első igazán elrománosodott uralkodónak. 1938. február 10-én királyi diktatúrát vezetett be, ami 1940 szeptemberében, a súlyos területveszteségek következményeként összeomlott. DURANDIN, Catherine: *A román nép története*. – Bp.: Maecenas Kiadó, 1998.

⁸ A tárgyalás időszakban vitéz báró Baitz Oszkár vezérőrnagy volt a bukaresti magyar katonai attaché. Ezt a szolgálatot 1935. július 1-től 1941. január 1-ig látta el, illetve 1937. május 1-től 1939. május 1-ig bukaresti székhellyel Ankarában akkreditált katonai attaché is volt. – In: *Külügyi Közlöny*, 1938. 18. évf. 8. sz. Illetve: SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938-1945*. – Bp.: Ister Kiadó, 2001.

⁹ A tárgyalás időszakban Bárdossy László volt a bukaresti magyar követ, 1934 októberétől 1941 februárjáig dolgozott Bukarestben.

¹⁰ 1918. április 10-én egyesült a Moldáv Köztársaság a Román Királysággal, az egyesülésben meghatározó volt az orosz haderő moldáviai, román ajkú tiszteinek a szerepe. Ez a terület korábban soha nem volt része Romániának (sem a román fejedelemségeknek). A terület Romániához csatolását már a breszt-litovszki béke is elismerte, majd a Párizs környéki békék is elismerték, noha a Szovjetunió ezt soha sem ismerte el, és a szovjet-román határt csak demarkációs vonalnak tekintették. PÁNDI Lajos: *Köztes-Európa 1769-1993*. – Bp.: Osiris Kiadó, 1997.

¹¹ 1940 májusában a magyar vezérkar hozzájárult a Románia elleni hadjárat megtervezéséhez. Mozdósították, és a magyar-román határra küldték a gyorshadtestet, a legütőképesebb, támadásra tervezett magyar sereget, illetve más seregeteket is mozdósítottak. Teleki Pál magyar miniszterelnök, és a magyar politikai-, valamint katonai elit kész volt német támogatás nélkül is háborút indítani Románia ellen erdélyi területek visszaszerzéséért, noha élénken figyelték Berlin reakcióit. ROMSICS Ignác: *A magyar külpolitika útja Trianontól a háborúig*. – In: *Rubicon*, 2000. 11. évf. 103. sz.

hattak. A Budapestre befutó jelentésekből egyértelműen kiderül, hogy a román politikai körök tisztában voltak az-
zal, hogy Románia a semleges külpolitika folytatása esetén teljesen elszigetelődik, továbbá a német és a szovjet
érdekszféra közé szoruló balkáni ország léte is megkérdőjeleződhet.

A román uralkodó és a román külügy döntését a német orientáció erősítéséről a nyugati fronton elért gyors német
sikerek is elősegítették. A bukaresti magyar katonai attaché már 1940 áprilisának végén tudni vélte, hogy II. Ká-
roly király németbarát kormány kinevezését tervezi, a külügyminiszteri posztot pedig a híres történészprofesszor-
nak — Gheorghe Brătianunak¹² — szánta.¹³

1940 áprilisában a román–olasz kapcsolatok is tovább erősödtek, annak ellenére, hogy a „tengelyben” a német
túlsúly nyilvánvaló volt. Bukarest próbált a hagyományosan jó román–olasz kapcsolatokra is építeni, az olasz fél
pedig örömmel fogadta Bukarest közeledését, mivel ezek a kedvező katonai kapcsolatok egészen az 1920-as
évekig nyúltak vissza. Ezért nem meglepő, hogy 1940 tavaszán is népes olasz katonai küldöttség érkezett Romá-
niába.

Besszarábiának a Szovjetunióhoz történő visszacsatolásáról már 1940 márciusában egyértelműen beszélt Molo-
tov szovjet külügyi népbiztos Moszkvában.¹⁴ A márciusi Molotov-beszéd Bukarestben nagy riadalmat keltett, to-
vábbá ahogy fentebb állítottuk, a bukaresti szovjet ügyvivő sem cáfolta, vagy magyarázta máshogy a külügyi nép-
biztos kijelentését. Sőt, nyíltan kijelentette, hogy a Szovjetunió vissza kívánja csatolni Besszarábiát, és ezért Ro-
mániára nyomást fog gyakorolni. A szovjet diplomata azt is elmondta, hogy szerinte Románia nem fog semmilyen
katonai konfliktust megkockáztatni a Szovjetunióval, hanem kellő szovjet nyomásgyakorlás után át fogja adni a kí-
vánt területet Moszkvának.¹⁵ A bukaresti szovjet ügyvivőnek pedig igaza lett.

Bukarest ebben a válságos helyzetben a német orientáció erősítése, és a semleges, lavírozó külpolitika feladása
mellett komoly figyelmet szentelt a haderőfejlesztésre is. Óriási összegeket költöttek katonai célokra, hogy ha kell,
akkor használni tudják haderejüket, melyet már 1939 márciusában mozgósítottak, illetve hadilétszáma töltöttek
fel.¹⁶ Ezt jól tükrözi keleti szomszédunk katonai költségvetése az 1940–1941-es évben.

Az 1940–1941-es költségvetés tervezésekor addig nem látott növekedés jellemezte a nemzetvédelmi, a légügyi
és a tengerészeti tárcák költségvetését. Katonai kiadásokra ezekben az években a költségvetés 24,5 milliárd lei-
t¹⁷ tartalmazott. Ez még az 1938–1939-es illetve az 1939–1940-es román katonai költségvetéshez képest is jelen-
tős emelkedést¹⁸ jelentett:

- az 1938–1939-es költségvetés 13,03 milliárd lei-t költött katonai kiadásokra;
- az 1939–1940-es költségvetés már 16,88 milliárd lei-t költött katonai kiadásokra;
- az 1940–1941-es költségvetés ezt is túlszárnyalta 7,6 milliárd lei-jel, és 24,5 milliárd lei-t fordított katonai
kiadásokra.

A fenti felsorolásból megállapítható, hogy a román politikai és katonai vezetés 1940 áprilisában jól felmérte orszá-
ga nehéz helyzetét, valamint hadereje fontosságát.

Mielőtt azonban túlértékelnénk a román haderőt, nem szabad megfeledkeznünk a hadseregben tapasztalható
visszásságokról sem. Jelentések beszámolnak a légénységi állomány ellátásának hiányosságairól, valamint a
korrupcióról, aminek letörését Antonescu tábornok már rég követelte. II. Károly király még 1938 februárjában biz-

¹² Gheorghe Brătianu (1898-1953): Híres román történész, németbarát politikus hírében állt, de végül nem lett külügyminiszter.

¹³ MOL, K-63, 253. csomó, 27/5-1940. (Továbbiakban: MOL, 27/5-1940) A vezérkari főnök 14.226. számú jelentése a
külügyminiszternek a bukaresti katonai attaché-jelentése alapján, 1940. április 25.

¹⁴ Az 1939. augusztus 23-án aláírt Molotov-Ribbentrop paktum rendelkezett az érdekszférák elosztásáról is a közép-kelet-
európai térségben. Ekkor a németek elismerték a Szovjetunió érdekszférájába tartozónak Besszarábiát, tehát elfogadták, hogy
az említett területet a Szovjetunió visszakövetelheti Romániától. Berlin nem lehetett ezek után Bukarest támasza Moszkvával
szemben Besszarábia kérdésében.

¹⁵ MOL, 27/5-1940. 1940. április 14-i (szám elmosódott) katonai attaché-jelentés. – p. 96.

¹⁶ A bukaresti magyar katonai attaché 1939 szeptemberében készült, 4873. számú helyzettájékoztató jelentése szerint a
tárgyalt időszakban a román haderő létszáma kb. 1 millió fő volt, amit három arcvonalon helyeztek el. A szovjet, a magyar, és a
bolgár határ mentén, ugyanis a román katonai vezetés ezeken az arcvonalakon számított támadásra.

¹⁷ Ez az összeg 735 millió pengőnek felel meg, mivel 100 lei=3 pengővel. BALOG László: Románia története.- Bp.: Aula Kiadó,
2001.

¹⁸ MOL, 27/5-1940. 1940. április 20-i 181./89.k.a.-1940. számú katonai attaché-jelentés. – p. 72-78.

ta meg Ion Antonescut a román haderő megreformálásával, mert hiába költött szinte minden román kormány leimilliárdokat modern fegyverekre, a korrupció továbbá a szervezetalenség egyszerűen meggátolta a haderő fejlődését. A tábornok hozzá is látott a munkához, de a király komolyan tartott a népszerű tábornoktól, ezért hamarosan félreállította.¹⁹

1940 tavaszán a román uralkodónak és a politikai elitnek még óvatosan kellett bánni a túlzott németbarátsággal, mert az ország közvéleményében még nagyon mélyen élt a franciabarátság, és ez a franciák veresége ellenére sem nagyon enyhült. Sokan még ekkor is a nyugati hatalmak győzelmére számítottak, mert Nagy-Britanniát a németek még nem győzték le, valamint az Egyesült Államok még nem kapcsolódott be a háborúba. A német irányba történő eltolódás jele volt, hogy II. Károly — 1940. június 2-án — a németbarát Ion Gigurtut, a német gazdasági körökkel igen jó kapcsolatot fenntartó román politikust nevezte ki a román külügyek irányítójává.

1940 nyarán megváltozott Bukarest Magyarországgal szembeni politikája is. Az új, németbarát román politikai vezetés hallani sem akart semmilyen magyar területi igényről, noha tisztában voltak azzal, hogy Budapesten egyre jobban érlelődik a magyar-román határ revíziójának gondolata. Azt is tudták, hogy a Teleki-kormány hajlandó bizonyos katonai lépések megtételére, még német támogatás nélkül is, ezért a román karhatalom fel akarta készíteni az erdélyi románságot a magyar kisebbség esetleges lázadásainak a leverésére, így 27 ezer lőfegyvert osztott ki az erdélyi románság körében. Ezzel szemben a korábbi román külpolitika legalább elismerte, hogy a két ország közt vannak tárgyalásra szoruló kérdések Erdély ügyében, ha más nem, akkor legalább az Erdélyben élő 1,4 millió magyar sorsa, akik a román összlakosság 8%-át tették ki.²⁰

A Budapestre érkező jelentésekből kiderült, hogy 1940 júniusában a román politikai és katonai vezetést a román–szovjet határon történő szovjet csapatösszevonások aggasztották a legjobban. A józanabb bukaresti körök abban bíztak, hogy Németország komoly romániai gazdasági érdekei miatt nem engedi meg, hogy a Szovjetunió Romániát saját érdekszférájához csatolja, valamint ha a németek békés úton megkapják a román kőolajat és gabonát, akkor felesleges számukra, hogy megszállják Romániát. A román közvélemény többsége tehát lassan tudomásul vette, hogy jelen pillanatban létérdeke a németekkel való együttműködés.²¹

1940. június 14-én megérkezett Franciaország vereségének a híre Bukarestbe, vereséget szenvedett Románia korábban legértékesebb nyugat-európai szövetségese. Ez a hír persze nem okozott túl nagy meglepetést, mert a román fővárosban már számítottak e szomorú eseményre. Már Párizs eleste előtt beszélt a franciák hamarosan bekövetkező vereségéről Cretulescu²² ezredes, a román katonai hírszerzés vezetője Baitz Oszkár magyar katonai attachénak, és elmondta, hogy nemcsak ő, hanem sokan ezen a véleményen vannak a vezérkarból, sőt maga II. Károly király is így látja az eseményeket.²³

1940 júniusának végén bekövetkezett az, amitől II. Károly és támogatói a legjobban tartottak. Tárgyalni kellett a Szovjetunióval Besszarabia átadásáról,²⁴ Berlinből pedig azt tanácsolták a román uralkodónak, hogy adja át a kért területeket. Bukarest a katonai ellenállás gondolatát nagyon hamar elvetette. Egyrészt hadereje még átalakítás alatt állt, másrészt egymagában még modernizálva sem tudott volna sikeresen szembeszállni a Vörös Hadsereggel. Továbbá, ha háborúba keveredett volna a szovjetekkel, akkor számolnia kellett volna egy magyar támadás lehetőségével is. Egy ilyen kétfrontos háborúnak pedig beláthatatlan következményei lehettek volna Románia számára.

1940. június 26-án, este 22 órakor Molotov ultimátumát megkapták a román fővárosban. Ez öt napot adott a román katonai alakulatoknak Besszarabia és Észak-Bukovina kiürítésére. A Vörös Hadsereg erői 1940. június 28-

¹⁹ Ion Antonescu marsall, volt román hadügyminiszter és vezérkari főnök, akit II. Károly király vasgárdista kapcsolataira hivatkozva 1940 szeptemberéig elszigetelt a hadseregtől. Előbb rendelkezési állományba helyezték, majd Olténiába száműzték. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Antonescu tábornoknak voltak ugyan vasgárdista kapcsolatai, kapcsolatban állt a Vasgárdát alapító Corneliu Zelea Codreanuval is, de soha sem volt vasgárdista. Ő egy rendparti, autoriter figura volt, akinek népszerűségétől komolyan tartott II. Károly király, ezért jobbnak látta háttérbe szorítani.

²⁰ MOL, 27/5-1940. 1940. június 24-i, 308./154.k.a.-1940. számú katonai attaché-jelentés. – p. 53.

²¹ MOL, 27/5-1940. 1940. május 27-i (szám elmosódott) katonai attaché-jelentés. – p. 62-64.

²² Ilie Cretulescu (1892-1971): Román katona, hírszerző, a kommunista hatalomátvétel után menesztették a román hadseregből.

²³ MOL, 27/5-1940. 1940. június 14-i (szám elmosódott) katonai attaché-jelentés. – p. 59-60.

²⁴ Besszarabia mellett stratégiai okokból a Szovjetunió Észak-Bukovina átadását is követelte.

án behatoltak Besszarábiába, és elkezdtek a terület elfoglalását. Románia a kért területeket átengedte, sőt Bukarestben még arra is felkészültek, hogy a szovjet előrenyomulás nem fog megállni Besszarábia határán, hanem a román fővárost elfoglalva, birtokba veszik a Szovjetunió számára stratégiaiul oly fontos román tengerparti területeket is. Erre azonban nem került sor.²⁵ Románia 1940. június 28-án összesen 49,7 ezer km² területet adott át, 3,74 millió lakossal.²⁶

Ezzel a román királyi külpolitika legfőbb törekvése, Nagy-Románia egyben tartása kudarcot vallott. A bukaresti politikai és katonai körök nem tehettek mást, mint a szovjet lépés tudomásul vételét, valamint a német orientáció erősítésével megpróbálták a napirenden lévő magyar területi követeléseket meggátolni. A fő külpolitikai cél 1940 júliusától az lett, hogy elejét vegyék minden magyar revíziós kísérletnek Románia kárára, vagy ha ez nem is sikerül, minél kevesebb területet kelljen átadni Magyarországnak.²⁷ Az új célt új kormány kellett megvalósítsa, mely el kellett indítsa az ország csatlakozását a „tengelyhez”. Így 1940. június 28-án a németbarát Ion Gigurtu volt külügyminiszter lett a kormányfő, míg a külügyminiszeri bársonyszékbe Constantin Argetoianu²⁸ került.

Besszarábia és Észak-Bukovina kiürítésekor az ott állomásozó román katonai alakulatokat jelentős veszteségek érték, a terület kiürítését óriási fejetlenség jellemezte. A Besszarábiából és Észak-Bukovinából nagy nehezen kivont román katonai erőket azonban nem csoportosították át a román-magyar határra, mivel Bukarestben ekkor még vártak egy újabb szovjet ultimátumot is, amit veszélyesebbnek tartottak, mint egy magyar támadást. Úgy vélték, a tengelyhatalmak megakadályozzák, hogy Magyarország kihasználva Románia pillanatnyi szorult helyzetét rátámadjon az országra, miközben a katonai vezetés feszülten arra várt, hogy a szovjetek mikor fogják kérni a Duna-torkolatot, a brăila-i és galați-i Duna kikötőket, valamint a constanta-i tengeri kikötőt.²⁹

1940 augusztusára a román haderő a következő képet mutatta: az elmúlt évben (1940-ben) a román katonaság nagy fejlődésen ment keresztül. Fegyverzete, ruházata, felszerelése és ellátása sokat javult. Az ütközésséget azonban jelentősen befolyásolta az erkölcsi hanyatlás, az a rossz hangulat, ami a Szovjetunióknak tett területi engedményekből eredt. A gyakorlatozó, háborúra készülő katonák — főleg a már bő egy éve fegyverben álló leghíresebb állomány — nehezen viselte el, hogy puskalövés nélkül kellett jelentős területeket átadni, aminek a megvédésére kiképezték őket. A harci morált tovább csökkentették az 1940-ben bekövetkezett további területátadások Magyarországnak és Bulgáriának.³⁰ 1940 júliusának végén a román haderőbe sorozott valamennyi magyar és zsidó katonát (kivéve az 1938-ban, 1939-ben és 1940-ben kiképzetteket) meg nem határozott időre szabadságolták, és közölték velük, hogy ezt követően munkaszolgálatra fogják őket behívni.

1940 augusztusában Románia újabb terület átadására kényszerült. Budapesten a Teleki-kormány a katonai fellépést is napirendre tűzte, és a magyar haderőt a magyar-román határon támadásra kezdték összevonni. Bukarest nem akart engedni, semmilyen területet sem akart átadni szűk két hónappal az után, hogy a Szovjetunióknak átadott 49,7 ezer km²-t. A háborút azonban Berlin közbelépése megakadályozta. 1940 júliusáig Németország szigorúan megtiltotta Magyarországnak minden katonai akciót,³¹ és a béke fenntartását követelte a régióban. Továbbá nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy gazdasági érdekeik miatt Románia katonai megszállásával a német katonai körök már 1940 elején komolyan foglalkoztak.³²

1940 júliusában irányváltás történt a közép-kelet-európai német külpolitikában. Egyrészt elkezdtek tervezni a Szovjetunió elleni német offenzívát, amihez rendezni kellett a közép-kelet-európai problémákat, így a magyar-ro-

²⁵ MOL, 27/5-1940. 1940. július 8-i (szám elmosódott) katonai attaché-jelentés. – p. 42.

²⁶ PÁNDI Lajos: Köztes-Európa 1763-1993. – Bp.: Osiris Kiadó, 1997.

²⁷ MOL, 27/5-1940. 1940. július 8-i (szám elmosódott) katonai attaché-jelentés. – p. 42.

²⁸ Constantin Argetoianu (1871-1955): Román politikus, az autoriter jobboldali Néppárt alapítója Averescuval.

²⁹ MOL, 27/5-1940. 1940 július 8-i ?/64.k.a.-1940. számú katonai attaché-jelentés. – p. 39.

³⁰ MOL, 27/5-1940. 1940. augusztus 8-i 407./940.k.a.-1940. számú katonai attaché-jelentés. – p. 33.

³¹ Berlin több alkalommal is Csáky István magyar külügyminiszter, és Teleki Pál magyar miniszterelnök tudtára adta 1940 tavaszán, hogy semmilyen magyar háborút nem támogat Románia ellen. Ha Magyarország bármilyen hadműveletet kezd, annak a következményei csakis Budapestet terhelik, illetve jelen helyzetben semmilyen magyar revíziós lépést nem támogatnak Románia kárára.

³² A román külpolitika komolyan tartott 1939 márciusa óta egy ilyen német lépéstől. MOL, K-63, 251. csomó. 27/5-1939. 1393. március 18-i 5454. számú számjeltávirat. – p. 74.

mán határkérdést is. Berlin olyan megoldásban volt érdekelt, mely nem kielégítő egyik félnek sem, így mindkét fél tőle fog függni, és tőle fogja várni a határkérdés kielégítő rendezését. Másrészt a németek nem kívántak átengedni a Szovjetunióknak újabb balkáni pozíciókat, miközben a román politikai és katonai elit továbbra is tartott egy újabb szovjet követeléstől illetve offenzívától a Fekete-tenger román partjainak irányába. Ezért egy magyar–román háború újabb lehetőséget adott volna a szovjeteknek is a beavatkozásra, és újabb balkáni pozíciószerezésre. A németek így tárgyalásokat javasoltak a feleknek az erdélyi kérdés rendezésére. Nyugodtan tették, mert tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy annyira eltérő a magyar és a román álláspont, hogy a megegyezés szinte teljesen ki van zárva.

A két fél Turnu-Severinben³³ tanácskozott 1940. augusztus 16-a és 24-e között.³⁴ A román delegációt vezető Valeriu Pop királyi megbízott a román király határozott utasítására csak lakosságcseréről volt hajlandó tárgyalni. A román királyi külpolitika nem engedhetett meg magának újabb botlást. A tárgyalások így eleve kudarcra voltak ítélve, az álláspontok egyáltalán nem közeledtek, a felek egymást hibáztatták, majd a magyar delegáció visszautazott Budapestre.

Berlin terve sikerült, miután a tárgyalások 1940 augusztusában zátonyra futottak, a felek a tengelyhatalmakhoz fordultak.³⁵

Lehet arról vitatkozni, hogy ki kérte a döntést, az azonban biztos, hogy a Második Bécsi Döntés a legjobban a német érdekeket szolgálta, és mind a románokat, mind a magyarokat kiszolgáltatta a németeknek. Így mindkét ország külpolitikája fokozottan kényszerpályára került, amit a német érdekek határoztak meg. A Bécsbe rendelt magyar és román külügyminiszter elfogadta a német–olasz döntést a magyar–román határkérdés rendezését illetően. A tengelyhatalmak bécsi döntőbírása 1940. augusztus 30-ai döntése³⁶ (Második Bécsi Döntés) Erdélyt kettéosztotta, és Észak-Erdélyt a Székelyfölddel, az Észak-Körösök valamint a Máramaros vidékével a Magyar Királysághoz csatolta, míg Dél-Erdélyt valamint a Keleti-Bánátot a Román Királyság megtarthatta. A Második Bécsi Döntés 43,1 ezer km² területtől valamint 2,64 millió lakostól (a lakosság 52,5%-a nem román, hanem főleg magyar nemzetiségű) fosztotta meg Romániát. Ez a területvesztés volt talán a legfájóbb a románoknak, ezért nem meglepő, hogy „Ardeal” északi területének visszaszerzéséről soha sem mondtak le. Sőt az antonescui külpolitika egyik sarokpontja lett a „bécsi diktátum” igazságtalanságainak a revíziója, természetesen német támogatással.

1940. szeptember 7-én érte Nagy-Romániát az utolsó „tördőfés”. A bolgárokkal folytatott craiova-i tárgyalások után Románia átadta Bulgáriának Dél-Dobrudzsát, 7,7 ezer km² területet, 377 ezer lakossal, melynek 81%-a nem román, hanem török és bolgár volt.

Ezzel 1940-ben lezárultak a román területvesztések. Keleti szomszédunk 1940 júniusa és szeptembere közt 100,5 ezer km² területet veszített, 6,76 millió lakossal. Így csökkent területe 194,5 ezer km²-re, lakossága pedig 13,5 millió főre.³⁷

Nagy-Románia 1940 szeptemberére eltűnt a történelem színpadáról. Az uralkodó nem tudta elérni legfőbb célját, nem tudta meggátolni Nagy-Románia bukását. A területvesztések II. Károly külpolitikájának egyértelmű kudarcát jelentették, a román közvélemény jelentős része árulónak tekintette az uralkodót. Az igen csekély vigasznak számított, hogy a Második Bécsi Döntésben a tengelyhatalmak garantálták az új román határokat. A területvesztések okozta belpolitikai vihart úgy próbálta túlélni II. Károly, hogy magához rendelte az olténiai száműzetésbe küldött, ám Romániában igen népszerű Ion Antonescu tábornokot, és 1940. szeptember 4-én kinevezte miniszterelnöknek.

³³ Szörénytorna.

³⁴ A magyar delegációt az erdélyi származású Hory András vezette, aki a kérdés megoldásának lehetőségét csak a határmódosításban látta. A lehetséges határmódosítás több variációját terjesztették a román fél elé, de a román delegáció minden határmódosítási tervet határozottan elutasított. HORY András: Bukaresttől Varsóig. – Bp.: Gondolat Kiadó, 1987.

³⁵ Juhász Gyula szerint a döntőbíráskodást 1940. augusztus 27-én a románok kérték berlini követük útján. A román történetírás ezt persze kategorikusan elutasítja, és Werth Henrik, magyar vezérkari főnöknek tulajdonítja a döntőbírátság kérdését. SIMION, Aurică: Dictatul de la Viena. – Bukarest, Albatrosz Kiadó, 1996.

³⁶ A román történetírás a második bécsi döntést egy Romániára kényszerített, diktátumnak tekinti, és a mai napig sem használja a döntés kifejezést. A román történetírás napjainkban is bécsi diktátumról (Dictatul de la Viena) beszél a téma kapcsán. SIMION, Aurică: Dictatul de la Viena. – Bukarest, Albatrosz Kiadó, 1996.

³⁷ PÁNDI Lajos: Köztes-Európa 1769-1993. – Bp.: Osiris Kiadó, 1997.

Antonescu azonban váratlan lépést tett. 1940. szeptember 5-én tejhatalmat követelt II. Károlytól, illetve követelte az uralkodótól, hogy mondjon le a trónról Mihály nevű fia javára, majd hagyja el Romániát. A sarokba szorított II. Károlynak nem maradt más választása, 1940. szeptember 6-án hajnalban aláírta a lemondó nyilatkozatot, és még aznap elhagyta az országot. Az új uralkodó pedig királyi dekrétumban tudatta a román néppel, hogy Antonescu tábornokot nevezte ki az ország új vezetőjének.³⁸ Ezzel véget ért a királydiktatúra korszaka Romániában, és kezdetét vette az Antonescu tábornok nevével fémjelzett katonai diktatúra.

Kulcsszavak: Nagy-Románia, II. Károly, Második Bécsi Döntés, Észak-Erdély

Keywords: „Great” Romania, Carol II., Second Vienna Award, Northern Transylvania

³⁸ Romániában ezt követően Antonescu megnevezése „conducator”, azaz a „vezető” lett.

ZSolt DÉZSI

EXPERIENCES OF USAGE OF E-LEARNING MATERIALS AND B-LEARNING METHOD IN SOME MEMBER STATES OF THE COMMUNITY, PART 2

AZ ELEKTRONIKUS TANANYAGOK ÉS A B-LEARNING MÓDSZER ALKALMAZÁSÁNAK TAPASZTALATAI A KÖZÖSSÉG NÉHÁNY TAGÁLLAMÁBAN, 2. RÉSZ

The European Union celebrated the 40th anniversary of the customs union in 2008. The customs union means among others the free circulation of goods and services, application of the common tariff and customs legislations, for which you need common practice in trainings and common trainings and training materials. Within the Customs Programmes the EU has exactly determined the tasks related to the trainings. For example within the Customs 2013 Programme the EU determines the application of e-learning environment, and the updating of the actual e-learning materials. Some member states have significant experience on the application of e-learning environment and b-learning method, some other member states, like Hungary are on different levels of the development process. I have collected very useful experience in the countries of both groups, which have furthered our national development process. In the second part the Finnish experience is presented and this country is a pioneer on the introduction of b-learning method.

Az Európai Unió 2008-ban ünnepelte a vámunió 40 éves évfordulóját. A vámunió magában foglalja például az áruk és szolgáltatások szabad áramlását, a közös vámtarifa és a közös vámjogszabályok alkalmazását, amelyhez szükség van az oktatás, képzés területén is egységes gyakorlat, közös képzések és tananyagok kialakítására. Az EU a vám programokban pontosan meghatározza az oktatással kapcsolatos feladatokat is, például a Vám 2013 programban az elektronikus tanulási környezet biztosítását, illetve a már meg lévő elektronikus tananyagok aktualizálását. Néhány uniós tagállam nagyon jelentős tapasztalatokkal rendelkezik az elektronikus tanulási környezet és a b-learning módszer alkalmazása területén, más tagállamok pedig Magyarországhoz hasonlóan a fejlesztési folyamat különböző periódusaiban állnak. Mindkét csoportba tartozó országokban nagyon hasznos tapasztalatokat szereztem, amelyek elősegítették a hazai fejlesztési folyamatokat. A második részben a finnországi tapasztalatok kerülnek bemutatásra, amely ország úttörőnek tekinthető a b-learning módszer bevezetése területén.

FINLAND

In the framework of the "Customs 2007" programme I took part in study tour organised by the Finnish Customs School, May 21-25 2007. The goals of this study tour were as follows:

- Studying the ways to set up trainings;
- Studying the training infrastructure;
- Experiencing the ways of designing and developing learning programmes;
- Observing the methods used to select the appropriate trainers;
- Studying the process of basic training;
- Revising ways of evaluation and assessment methods;
- Studying the role of e-and b-learning, designing a new training method;
- Studying the development of e-learning materials;
- Looking at the ways of distance teaching and correspondence courses;
- Studying the possibilities of financing the trainings, financial planning;

- Studying the role of the customs authorities in the civil/public sector.

The Finnish customs directorate

The Finnish customs directorate was 2600 strong in 2007. At that time a programme was under way in Finland aimed at re-organising the civil sector with the following desirable outcomes:

- Reducing the number of people working in the Finnish public administration from 120.000 to 60.000 (a 50% cut) by 2010. For the customs directorate it meant a decrease of 170 in numbers by 2010.
- The introduction of the programme "Well being at work", a welfare project designed to assure the physical and mental well-being of workers in the public administration whose retiring age would be raised from 63 and 65 to 68. The Finnish customs directorate has made real headway in implementing this programme.

Finland has a 1400-km long overland border with Russia and a 600-km long one with Norway. As an internal EU-border, it has a 700-km long borderline with Sweden.

The most important aspects, considering the trainings, are the following:

- Protection of the internal market and the collection of common charges
- (approx. €9.5 bln/year);
- Protection of society from drugs and other hazardous materials smuggled in and also, the protection of society from economic crimes (law-enforcement and crime prevention)
- The liberalization of goods traffic, ensuring the constant flow of trade (with a special emphasis on AEO)

The Finnish customs administration employs 2600 people with a yearly fluctuation of 6% which breaks down into 3% leaving due to retirement, 1.5 % leaving on termination of their short-term contracts and another 1.5% leaving on their own accord. This 6% fluctuation means the base of the basic vocational training.

The customs directorate has one central School which nationally organises the tasks related to the basic and further training of customs officers; schedules and controls the trainings as well as the execution of contact trainings. The School communicates nationwide with the districts, the customs offices, the professional directorates and with the customers.

Fig. 1: Location of the Finnish customs authorities¹

Besides, the School has a wide network of connections on an international scale, the management of which is a special additional task for them.

The customs administration has five district centres and in each district there is a person appointed to keep contact with the School. There are additional contact persons in the customs offices that assist and supervise workplace training.

The Finnish Customs School

The training centre of the Finnish customs administration is located in the elite suburbs of Helsinki. One building houses everything: the classrooms, the offices, the canteen and the hostel too. For recreational activities the school has lounges, a library, P.E. premises, a gym and a sauna to offer.

Fig. 2: The organisational layout of the Finnish customs school

¹ Source: http://www.tulli.fi/en/08_Districts_laboratory/index.jsp, download date: 01.01.2009

As it is clear from Fig. 2 the Finnish customs school has a staff of 21 permanent employees but additional trainers and guest lecturers also take part in the trainings. They administer approximately 400 different courses yearly which cover 25000 student-teaching days.

Forms of training

The School organises the following trainings:

- Basic vocational training: 2 and a half years with the new b-learning method;
- Further trainings based on the demands of the various fields;
- Other trainings (e.g. management, informatics, foreign language courses);
- Trainings for customers;
- Trainings for contributors.

The HR strategy of the Finnish customs administration

The HR strategy of the Finnish customs administration is based on three principles:

- Co-operation with the customers;
- Providing service;
- Crime prevention and law enforcement and the protection of citizens.

The co-operation with customers has to be present on all levels throughout the organisation. However, education is a primary objective. One of the activities is running trainings for customers and co-operators (customs agencies, software-houses). In addition, a new page was created in the e-learning framework where the customers can register and are supplied with relevant information, and where they can communicate with each other as well as with the customs authorities.

As a service task each professional field has to carry out their work related to their own field but there is no trespassing between the different fields. The connection between the fields is established via follow-up control and education.

The law enforcement and the crime prevention strategies are based on the adequate protection of the internal market and that of citizens.

The favourable results of the new strategy:

- Balancing the needs of the organisation and those of the customs officers as individuals;
- Balancing the development and the salary of employees (individual goals and evaluation);
- Tasks should be set up according to organisational units;

- Evaluating the results of the organisational units annually and based on clearly defined aspects;
- Discussing the results and developments.

The new educational method of the Finnish customs administration

The motto of the Finnish customs administration is: "From classroom learning to learning at your workplace with the help of b-learning"

The definition of b-learning

In a general sense every educational method can be called b(lended) learning where there are more than one method applied. These methods can be, for example:

- Classroom learning;
- Learning by working;
- Self-study;
- Group work;
- Internet-based training.

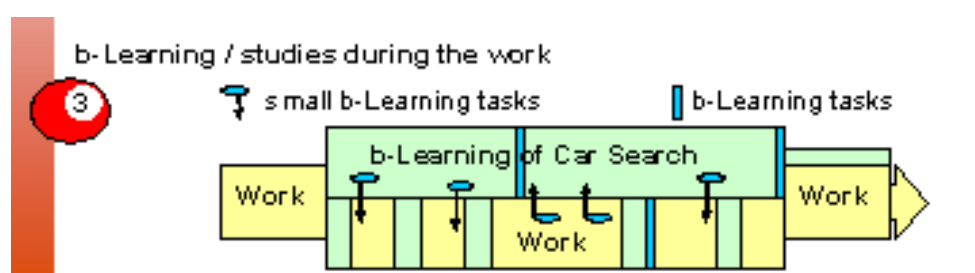

Fig. 3: The Finnish example of utilising b-learning²

According to the Finnish example the b-learning training is carried out alongside actual work where one has to carry out smaller or bigger realistic tasks defined and allocated by the School, at certain points of the module, and where one can put specific parts of the electronic curriculum into practice at once. These tasks are defined in a separate learning guide connected to the curriculum, which can be used during both learning and practice. The given tasks are, after completion, returned to the School where they are evaluated.

The advantages of the b-learning method are the following:

- Flexible, problem-based curriculum;
- Concentrates on processes instead of facts;
- Based on self-guidance;
- Creates an open-ended learning situation;
- Student-centred;
- Regards guidance and support very important.

However, it has a disadvantage: it is difficult to evaluate e.g. the results in personal development and quality improvements.

As opposed to traditional methods learning is based on one's own experiences and thus it fits into one's previous structure of knowledge.

Teaching is but supporting and guiding the development of links between students and the curriculum while learning is the understanding of basic rules and principles.

The realization of the b-learning method in Nuijamaa, a Finnish-Russian border crossing point

This is the biggest overland border crossing point in Finland, in an area that requires the maximum of attention and thus it is of primary importance with respect to training. Out of the 115-strong staff of the customs office, 25 are currently involved with basic vocational training in 9 different groups. At the customs office educational contact persons have been appointed on a voluntary base that apart from their daily work help students with learning.

² Source: Lecture by Mrs. Riitta Paalanen and Mr. Markku Hietanen, Finnish Customs School, 21 May 2007.

Some of the tasks of the contact persons:

- Keeping in touch with the district and the School;
- Supervising the students' studies;
- Compiling the timetable for students at work;
- Checking tasks;
- Evaluating and forwarding them to the School.

The new educational method of the Finnish customs administration is based on learning at work. The educational syllabus defines the number of lessons that has to be devoted to learning at one's workplace, for each field. This means about 30 lessons a month which are, in accordance with tasks of duty, allotted by the local contact person. The "timetable" is compiled in a way that one should not spend more than 3-4 hours with learning while on duty. For learning, the students have a separate office equipped with computers and Internet connection so that they can study the electronic learning material compiled by the School. The students can also use the two computers located in the meeting room of the customs office. Those colleagues not studying are observant of the time allotted for learning and will interrupt it only on reasonable grounds (e.g. there is a drastic increase in traffic).

Based on the experiences so far one can assert that the efficiency of transferring knowledge greatly exceeds that of the traditional method. Also it is not rare that students, based on their knowledge gathered from e-learning, ask such professional questions that are difficult to answer even by seasoned customs officers. As a consequence, a new need to deliver e-learning materials to all customs officers and customers has surfaced.

Establishing the b-learning method

The need to modernize education

The most important factor in employing the new educational method is that it is aimed at harmonising local professional needs with the proper academic knowledge in order to avoid having to take in unnecessary pieces of information. As a result of the training the cadets can become adept professionals with adequate skills who will later form the professional core of the staff.

It is also of great importance to develop skills related to the IT field and to utilising networks and also, skills related to the ability of making independent decisions. The new method entails the application of various training methods thus it increases variety and decreases incidental expenses.

The main goals of setting up the new method are training modern, open-minded customs officers who can gather information on their own and play an active role in their work. It is also set as a goal that the new learning method is capable of sharing knowledge based on practice.

The activities of the b-learning project

The activities of the project tasked with establishing the educational method can be broken down into the following phases:

1. Planning phase: 2001-2004: In this phase the new educational structure was drafted, the roles were defined and the partakers were chosen.
2. Shaping phase: 2004-2005: This was the phase when the related curricula were made. According to a decision made in the planning phase vocational training stopped for a year and in the span of this year 8 trainers designed the electronic curricula based on a professional needs analysis from customs offices.
3. Issuing phase, from 2005: The first basic vocational training started in 2005 in 9 groups, with 25 cadets each. The first groups finished the course in November 2007.
4. Evaluation 2008-: The assessment of the results and efficiency of the new method will be possible after the training has finished.
5. Development 2008-: Further development will be carried out based on the results of the assessment.

The participants of the new education system

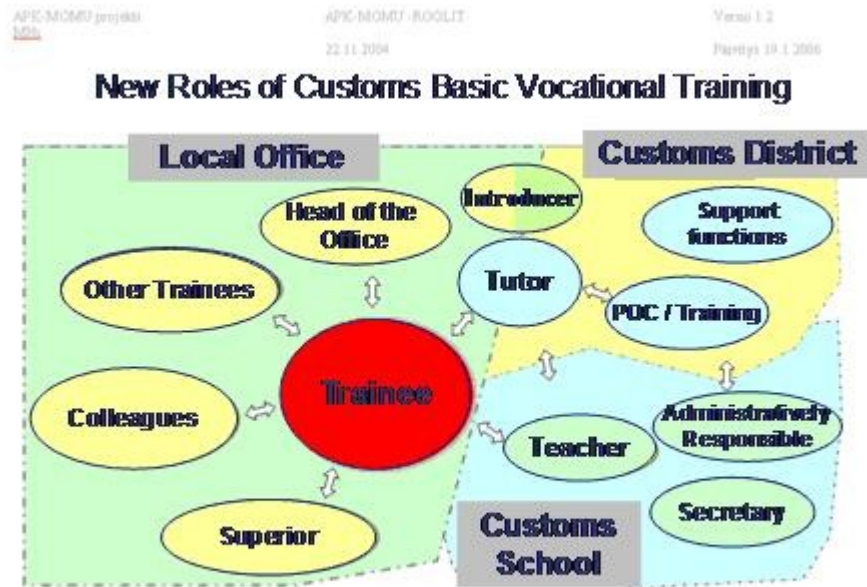

Fig 4: The participants of the b-learning training and their connections

As it is rather obvious from the figure above work and training are very closely related and a horizontal, as well as a vertical network of interactivity has formed among the participants.

„Only one person takes part in the training but 9 learn altogether.”³

The efficiency of the training

As for the efficiency it can be stated that:

- Instead of the previous 75 students, 350 students can be trained (at a time);
- There is no contradiction between local practice and academic regulations;
- The electronic curricula can be used after the training as well, during daily work;
- One of the educational tools, the workbook contains the details for self-study and those for learning through work;
- Learning has become an integrate part of daily work;
- Electronic curricula can be widely used.

Future prospects

Based on the project plans electronic curricula will be available to every colleague during 2008 and during the planning phase the learning environment will evolve into a working environment. An Internet blog will be set up for experts so less time will be devoted to answering frequently asked questions and it will also work as a banner for members of the organisation and also for the customers who will become something like “part-time customs officers”.

SUMMARY

The study tour to Germany provided an excellent opportunity to have an insight into the structure of the German customs administration, especially into that of their education system. We learnt what base they had to base the e- and b-learning on, what technical, human resources, financial and other requirements they had to meet to introduce them and what problems one may face when introducing and applying such systems.

It now seems obvious that the introduction of an e- and b-learning method of education requires significant preparation and planning on behalf of any customs administration and involves, apart from establishing the technical background, the development and constant maintenance of electronic curricula. It is also imperative that the given form of training fits in with the training system of the whole organisation and, equally importantly, that it is accepted by superiors and especially by users.

³ Source: Lecture by Mrs. Riitta Paalanen and Mr. Markku Hietanen, Finnish Customs School, 21 May 2007.

The Hungarian customs administration has the advantage of possessing the technical background (Internet and intranet connections, technical equipment) and the platform required for developing electronic curricula (Microsoft Class Server) but at the same time is lacking in self-developed the electronic curricula.

Based on experiences gathered the following requirements have to be met in order to introduce b-learning:

- Assessing the possibilities available;
- Requiring the tools and resources that may be needed;
- Creating the training schedule;
- Organising the teaching of electronic curricula already available;
- Creating the human resources necessary to develop electronic curricula and also developing them;
- Forwarding information to users.

At the Finnish customs administration we had the possibility of getting acquainted with a new, modern method of education which focuses on applying various different methods jointly, employs electronic curricula and learning through work with the guidance of the School.

The b-learning method is capable of harmonising the quality of control and service tasks performed by customs officers and may also be an adequate way to smoothly adjust the colleagues' abilities to the ever-changing demands of their workplaces.

The electronic platforms and curricula are easy to apply in other fields of education and this new model can also enhance the communicative skills of the colleagues.

As can be deduced from the study tour experiences, the new method introduced by the Finnish customs administration can be, with the necessary adjustments to national specifications, alongside proper planning and preparations, adequate for reforming our national way of training customs officers.

On a national level we already have the following resources, tools and functions available:

- A platform capable of electronic education (ILIAS), where more than 800 customs officers have already registered;
- The application of the b-learning method in the field of refreshment courses (ECS, AIS);
- Communication with our customers and the platform provided to them within the framework of ILIAS;
- IT and communication tools at the Customs School.

However, in order to introduce the b-learning method on a larger scale there is a need to develop electronic curricula for all professional fields and it is also essential that the different fields co-operate and communicate efficiently on every level during development projects and trainings, besides working out and accepting a new training strategy.

On the grounds of the British study tour we can state that many findings and experiences of the HMRC's curriculum development centre could and should be adapted into the training system of Hungarian customs officers.

Of these the following would be the most important:

- Trainings adequate to professional needs, with proper planning (for a year ahead)
- Planning the financial resources required for the trainings;
- Accurate planning and execution of curriculum development;
- Clearly defining the tasks, responsibilities and deadlines;
- Task-division during curriculum development.

As a summary of the study tours it can be established that electronic curriculum development and their application have taken rather different paths in different member states but certain elements of them could be put to use within the education system of the Hungarian customs administration as well. However, besides utilising electronic curricula, there is one thing all the above methods share and that is-learning through work, through practice.

Keywords: education, training, e-learning, b-learning, customs, customs authority, training programmes

Kulcsszavak: oktatás, képzés, e-learning, b-learning, vám, vámhatóság, oktatási programok

BIBLIOGRAPHY

The Treaty establishing the European Community, Article 95

The influence of the European Union on the training of customs officers, Zsolt DÉZSI, Hadtudományi Szemle, Year I, Issue № 3, 2008

http://www.tulli.fi/en/08_Districts_laboratory/index.jsp, download date: 01.01. 2009

Lecture by Mrs. Riitta PAALANEN and Mr. Markku HIETANEN, Finnish Customs School, 21 May 2007

GULYÁS Attila

HALÁLBÜNTETÉS MAGYARORSZÁGON

DEATH PENALTY IN HUNGARY

A cikk rövid összefoglalója a magyarországi Büntető Törvénykönyv-fejlődésnek, a halálbüntetés tekintetében. Áttekinti a halálbüntetést, mint a legsúlyosabb büntetési tétel megítélésének változásait a jogfejlődés különböző lépcsőiben, felsorakoztatja a büntetés mellett és ellen szóló tudományos-jogi érveket.

Short summary of Hungarian penalty law's development in aspect of the death penalty. Adjudication of death penalty as the most austere punishment in the advancement of legal era.

TÖRTÉNETI BEVEZETŐ

A halálbüntetés a legsúlyosabb, az élet elvételét eredményező büntetőjogi jogkövetkezmény, egyúttal a legrégibb büntetések közé tartozik. Hammurapi óbabilóniai uralkodó (i.e. 1792-1750) törvényei említik elsőként a halállal fenyegetést. A Lex Talionis, a szemet szemért, fogat fogért elve az Ótestamentumból került át a római jogba és a keresztény igazságszolgáltatásba is. Az ókori és a középkori büntetési rendszerek egyik legmarkánsabb vonása, a halálbüntetés igen gyakori és sokszor kegyetlen végrehajtási formákban történő előírása és alkalmazása uralta ezt a történeti kort. A jelzett időszakban ugyanis a halálbüntetés a legtöbb bűncselekmény rendes büntetése volt. Ezen korai korszakokban az emberi életnek nem volt nagy értéke, az emberek tömeges halálával lehetett számolni a mindennapi életben is. Az uralkodó vallásos szemlélet hatására, amely mélyen átjárta a hétköznapi élet minden részletét, a középkor embere számára nem a múlandó földi dicsőség, hanem a földi életen túli világ kapott egyértelmű jelentőséget.

Utópia¹ című főművében az elsők között foglalt állást a halálbüntetés igazságtalansága, túlzottan gyakori alkalmazása ellen Thomas Moore (Morus Tamás). Azonban csak a XVIII. századi felvilágosodás időszakában, a büntetőjog nagy átalakulási korszakában jött létre az a mozgalom, amely a halálbüntetés megszüntetését tűzte zászlajára. Kiváltképp Beccaria „Büntett és büntetés” (1764)² c. korszakos műve volt döntő hatású, amelyben a szerző kifejti, hogy a halálbüntetés „sem nem célszerű, sem nem szükséges.” Ezen általános tétele alól két esetben enged kivételt: egyrészt a nemzet biztonsága szempontjából, másrészt másoknak a bűncselekmények elkövetésétől való visszatartása végett lehet indokolt a halálbüntetés.

Az abolicionista³ mozgalom eredményének, elsősorban Beccaria érdemének tulajdonítható, hogy először Toscan uralkodója, a későbbi II. Lipót 1786-ban — de facto már 1765-ben — eltörölte a halálbüntetést. Testvére, a későbbi II. József egy évvel később, nem utolsósorban Joseph Sonnenfels⁴ tanításának hatására, az 1787. évi büntető törvényben szintén kiiktatta a halálbüntetést és helyébe — nem feltétlenül humanitárius megfontolásokból — a hajóvontatást léptette. A legsúlyosabb büntetést azonban csakhamar visszaállították, Ausztriában például 1795-től kezdődően. Az abolicionista törekvések igazi sikere valójában abban rejlett, hogy a halálbüntetés XIX. század elejétől a rendesből kivételes büntetéssé fokozódott le, majd több állam a büntetés megszüntetése mellett döntött. A halálbüntetésnek az európai jogrendszerekből való eltűnése azonban fokozatosan, jelentős kitérőkön keresztül valósul meg.

¹ Thomas Moore: Utópia (1516).

² Cesare Beccaria: Büntett és büntetés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

³ Abolicionista mozgalom: a halálbüntetés eltörlését szorgalmazó polgári kezdeményezés.

⁴ Joseph Sonnenfels, német író, jogász (1732-1817).

A halálbüntetés hazai alakulását, megítélését illetően kiemelendő Szemere Bertalan, aki a már 1841-ben megjelent, és Akadémiai-díjjal jutalmazott pályamunkájában írta, hogy a halálbüntetés „anakronizmus korunkban” s helyette az „örökfogságot” (az életfogytiglani szabadságvesztést) javasolta, amelynek végrehajtására szolgáló „javító házakban [...] a megjavulás lehető, a kiszökés pedig lehetetlen s hallatlan legyen”. Igen fontos előremutató megállapítása az is, hogy „a személyt s vagyont érdeklő bűnök között vonal húzassék, s ez utóbbiak halállal ne sújtassanak”. Az 1843. évi büntetőjogi javaslat ugyancsak a halálbüntetés abolíciója mellett foglalt állást. Bár ez a bátor és igen haladó kezdeményezés sikertelen maradt hazánkban, a XIX. század második felében számos európai állam követésre méltónak találta.

A Csemegi-kódex igen szűk körre szorította a halálbüntetést, béke idején csak a király személye elleni felségsértés és a gyilkosság büntetése engedte alkalmazni. A Kódex hatálybalépését követő időszakban a magyar bíróságok halálbüntetést alig, sőt az 1896-1899 közötti években egyáltalán nem alkalmaztak. Az 1890-es években a kivégzések száma elenyésző volt, a halálra ítélték nagy része pedig kegyelemben részesült.⁵

Az első világháború során, 1915-ben a halállal büntetendő deliktumok sora a hadviselés érdekei elleni visszaélések legsúlyosabb eseteivel bővült, amelyek további szaporodása figyelhető meg még inkább a világháborút követő kezdeti korszakban.⁶ A halálbüntetés tényleges alkalmazása is emelkedő tendenciát mutatott, azonban az 1923-tól 1941-ig terjedő időszakban e főbüntetési nem alkalmazása csekély mértékű volt. (A kiszabások évi átlaga a kettőt sem érte el).

NAPJAINK RENDELKEZÉSEI

A második világháborút követően a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásával, az új társadalmi, politikai, gazdasági rendszer védelemével összefüggésben megnőtt a halállal fenyegetett deliktumok száma. Az előírt halálbüntetéseket az 1945-től működő népbíróság, a katonai bíróságok, a rögtönítélő bíróságok, illetve az 1957 elején újra bevezetett népbírósági külön tanácsok alkalmazták. Az 1945. utáni jogfejlődésünk első időszakában a halálbüntetés alkalmazásának lehetőségét messze kiterjesztették, és így nem csupán az élet védelmét szolgáló bűncselekmények miatt, hanem politikai, gazdasági, sőt a tulajdon elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben is kiszabtak halálbüntetést. Különösen nagy arányban alkalmazták ezt a büntetést a koncepciók perekben, majd az 1956-ot követő megtorlás időszakában.

Az 1961. évi Büntető Törvénykönyvben a halálbüntetés alkalmazására 28 rendelkezés adott lehetőséget, közöttük 12 a katonai büntettek körében.⁷ A miniszteri indoklás a halálbüntetés fenntartásának szüksége mellett azonban leszögezi: „A szocialista büntetőjog perspektivikusan elvi okokból a halálbüntetés ellen száll síkra”.

Az 1971. évi 28. sz. tvr.⁸ szűkítette a halállal sújtott büntettek körét, ugyanis mellőzte a halálbüntetést a vagyon elleni deliktumoknál, valamint a közveszély-okozás minősített eseténél. Viszont új — halállal fenyegetett — tényállás lett a légi jármű jogellenes hatalomba kerítésének a minősített esete. Az 1978. évi Büntető Törvénykönyv⁹ (Btk.) eredeti szabályozásában a halálbüntetés mindig vagylagos és kivételes jellegű főbüntetésként szerepelt. A törvény halálbüntetéssel is minősített az állam elleni büntettek közül nyolc törvényi tényállást; a katonai bűncselekmények körében tizenegy büntetési változatot; a béke elleni és a háborús bűncselekmények közül négy törvényi esetet; az egyéb köztörvényes cselekmények közül, pedig három büntetést. Tehát összesen 26 bűncselekményi tényállásnál fordult elő a Btk-ban vagylagos büntetésként a halállal fenyegetés.

Ezen kívül még külön jogszabály is halálbüntetést rendelt alkalmazni Btk.165.§-ára tekintettel az egyéb háborús büntettekre. Kivételesen került sor a gyakorlatban a halálbüntetés kiszabására és így a végrehajtására is. Az

⁵ Szemere Bertalan: A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990.

⁶ Eckhardt Ferenc: Magyar állam és jogtörténet. Budapest, 2000.

⁷ Botos Gábor: Indokolt-e a halálbüntetés újbóli bevezetése hazánkban? Belügyi Szemle, 1995, 6. szám

⁸ 1971. évi 28. sz. tvr

⁹ 1978. évi IV. törvény

1990-ben történt eltörlését megelőző 25 évben az alkalmazása jelentősen csökkent. Az 1960-as években az évenkénti átlagos alkalmazás megközelítette a nyolcat. Az 1970-es években hat és egy volt a két szélső szám, és ebben az évtizedben az évenkénti átlagos halálbüntetés-kiszabás három volt. Az 1980 és 1989 közötti időszakban a halálbüntetések kiszabásának száma öt és egy között alakult, ebben az évtizedben az alkalmazás gyakorisága az előző évtized átlagával azonos, azaz három. A polgári bíróságok halálos ítéletet szándékos emberölés minősített esetei miatt alkalmaztak az utóbbi évtizedekben, a kiszabott halálbüntetéseket végre is hajtották. Az utolsó kivégzés hazánkban 1988 júliusában volt.¹⁰

Ez ideig viszont a legtöbb európai ország csatlakozott és aláírta azt az Emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló 1950-ben született római egyezményt, (ET) amelyhez a 6. számú kiegészítő jegyzőkönyvét csatolták, a halálbüntetés tilalmáról. Az aláíró országok 1983. április 28-án arra vállaltak kötelezettséget, hogy békeidőre vonatkozóan eltörlik, illetve nem állítják vissza a halálbüntetést.¹¹ A jegyzőkönyv 1985. március 1-jén lépett hatályba. E jegyzőkönyvet ratifikáló államok száma 1996 végéig 24-re emelkedett. Hazánk az Európai Emberi Jogi Egyezményt a kiegészítő jegyzőkönyvekkel együtt az 1993. évi XXXI. törvénnyel fogadta el és hirdette ki. Az 1995. évi II. törvénnyel pedig az ENSZ Egyezségokmányának a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó második fakultatív jegyzőkönyvének a kihirdetése történt meg.

A HALÁLBÜNTETÉS SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL FOLYTATOTT VITA

A halálbüntetés létjogosultsága és célszerűsége körüli vita a mai napig nem jutott nyugvópontra. A halálbüntetés híveinek érvelése szerint az állam büntetési jogosultsága egyértelműen kiterjed az élet elvételére. Hiszen az állam még az egyént is feljogosítja arra, hogy az emberi élet ellen irányuló támadással szemben a támadó életének kioltásával védekezzen. Ha az egyénnek ez a joga vitathatatlan, akkor a társadalomnak miért ne lenne joga ugyanúgy védekeznie? A halálbüntetés tehát nélkülözhetetlen a társadalom védelméhez, de szükséges a közvélemény, a társadalmi igazságérzet megnyugtatásához is. Továbbá a halálbüntetés elrettentő, visszatartó hatású és a legveszélyesebb büntetések ellen ilyen büntetéssel lehet a legbiztosabban védekezni. Nem tekinthető feltétlenül antihumánus büntetésnek sem, mivel a veszélyes bűnelkövetőkre nincs más választás: vagy a szenvedés nélküli megöletés, vagy a megöletés nélküli szenvedés (Tarde).

A halálbüntetés ellenzőinek fontosabb érvei a következők: az államnak nincs joga semmilyen címen az élet elvételére. A halálbüntetés a Lex Talionis alkalmazása, és így összeegyeztethetetlen a modern büntetési elvekkel, a humanizmussal. A legerősebb argumentum, hogy a halálbüntetés tévedés esetén (Justizmord) jóvátehetetlen és megváltoztathatatlan.¹² Az igazságszolgáltatás történetében, így a mai modern korszakban is előfordulhat a tévedés, és az végzetessé válhat, míg a többi büntetés, hatásaiban mérsékelhető. További érv, hogy a halálbüntetésnek vagy egyáltalán nincs, vagy csupán csekély az elrettentő, visszatartó hatása, illetve a halálbüntetés egyáltalán nem elrettentőbb, mint a hosszú időtartamú szabadságvesztés. A halálbüntetés és a szándékos emberölések számának alakulása között nem mutatható ki összefüggés.¹³ A halálbüntetés ugyanakkor a figyelmet rossz csatornába tereli, példát ad az embereknek a kegyetlenségre, jóllehet a figyelemnek a bűncselekmények megelőzésére és gyors felderítésére kell összpontosulnia. Nem szükséges, mert a társadalom védelme más büntetéssel adott esetben az életfogytiglani szabadságvesztéssel is megfelelően biztosítható.

A halálbüntetés eltörlését indokolja a jogállamiság gondolata is. Az állam a polgáraival szemben a büntető hatalmat csak civilizált mércéknek megfelelően és azok határai, korlátai között használhatja. A halálbüntetést pártoló népakarat pedig általában nem a tájékozott állampolgárok véleménye. A halálbüntetés problémáját általánosan, abszolút módon kívánó megoldással szemben a kérdést mindig azzal a történeti szituációval és az érintett állam-

¹⁰ Vigh József: A halálbüntetés eltörlésének időszerűségéről. Belügyi Szemle, 1995, 1. szám.

¹¹ Székely János: A halálbüntetés. Magyar Jog, 1990, 3. szám.

¹² Pálkás György: Requiem egy jogintézményért. Belügyi Szemle, 2001, 6. szám.

¹³ Magyar Statisztikai Évkönyv, 1975-2001.

mal összefüggésben kell nézni, amelyben felvetődik. Továbbá e kérdéskört nem lehet érzelmi, indulati alapon megítélni, hanem kifejezetten racionális megközelítése indokolt. Így a halálbüntetést a büntetési célok összefüggésében kell mindenekelőtt vizsgálni. A halálbüntetés alkalmazására sor kerülhet megtorlasként vagy a speciális preventív hatás eszközeként az elkövető ártalmatlanná tételével, azonban e célkitűzések a modern humánus büntetőjog, a racionális kriminál-politika elveivel nem egyeztethetők össze.¹⁴ A halálbüntetéssel a bűnelkövető megjavítása eleve kizárt.

Széles körben elfogadott álláspont, hogy a halálbüntetés alkalmazását generál preventív célok indokolják. Ez az indoklás az elítélttel szemben nem lehet soha meggyőző, de a társadalom számára is nehezen elfogadható az, hogy a büntetett azért kell halálra ítélni, hogy mások ebből okuljanak és tartsák tiszteletben az emberi életet. Továbbá a halálbüntetés elrettentő, visszatartó hatása nem bizonyított. A szinte kizárólag emberölési ügyekben kiszabott halálbüntetések a szándékos élet elleni bűnözés mutatóit az elmúlt három évtizedben lényegében változatlanul hagyták. A bűnözés okai tehát az élet elleni bűnözés területén más olyan tényezőkben keresendők, amelyek nem, vagy alig befolyásolhatók a halálbüntetés eszközével.¹⁵ E kritikai megjegyzések után érthető és helyeselhető az a nézet, hogy „a halálbüntetés békeidőben, kiegyensúlyozott társadalmi viszonyok között kriminál-politikai szempontból célszerűtlen eszköz. A társadalom védelmét kielégítően biztosítja a hosszan tartó, adott esetben az életfogytiglani szabadságvesztés. Háború, illetve az állam biztonságát fenyegető veszély idején sajátos, csak erre a helyzetre irányadó büntetőjogi szabályozás érvényesülhet.”

Az emberi méltóságot megtagadó halálbüntetés hazai teljes vagy részleges abolíciója azonban kikerülhetetlen feladatként jelentkezett. Az elmúlt időszak gyakorlatában a halálbüntetés (kivégzés) alkalmazása jórészt a társadalom megnyugtatását szolgálta. E kriminál-politika inkább a közvéleményt kívánta kielégíteni abból a célból, hogy csökkentse a feszültségeket és megmutassa, hogy valami történik a társadalomban legsúlyosabb és legveszélyesebb bűnelkövetési formák tekintetében. A halálbüntetés eltörlésének az irányába tett fontos előrelépésként volt értékelhető viszont az 1989. évi XVI. törvény, melynek értelmében a halálbüntetés már nem lehet hazánkban a politikai leszámolás eszköze. Hatályos jogállami alkotmányunk is rögzíti ezt a követelményt:

„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” (54. § (1) bek.)

1990 októberében a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága határozatot hozott a halálbüntetés alkotmányellenességéről.¹⁶ Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, ezért megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ide kapcsolódó jogszabályi előírásokat.¹⁷

Kulcsszavak: halálbüntetés, Magyarország

Keywords: death penalty, Hungary

FELHASZNÁLT IRODALOM

1971. évi 28. sz. tvr.

1978. évi IV. törvény

23/1990. (X.31.) ABH

¹⁴ Horváth Tibor: Halálbüntetés Magyarországon. Medvetánc Füzetek, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

¹⁵ Babus Endre: Gyilkjáró. HVG, 1993. szept. 11.

¹⁶ 23/1990. (X.31.) ABH

¹⁷ Az AB nem válhat burkolt törvényalkotóvá. Egyet tehet: felhívja a törvényhozás figyelmét a hiányosságok pótlására, határidő kitűzése mellett. Egyébként a halálbüntetés eltörlésekor már törvényalkotóvá vált az AB; erre nem lett volna lehetősége, azonban a rendszerváltás folyamatában ez még előfordulhatott, a formálódó demokráciában tehát a Parlament lett volna jogosult eltörlőni.

- BABUS Endre: *Gyilkjáró*. HVG, 1993. szeptember 11.
- BECCARIA, Cesare: *Büntett és büntetés*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
- BOTOS Gábor: *Indokolt-e a halálbüntetés újbóli bevezetése hazánkban?* Belügyi Szemle, 1995, 6. szám
- ECKHARDT Ferenc: *Magyar állam és jogtörténet*. Budapest, 2000.
- HORVÁTH Tibor: *Halálbüntetés Magyarországon*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, Medvetánc Füzetek, 1990.
- Magyar Statisztikai Évkönyv, 1975-2001*.
- MOORE, Thomas: *Utópia* (1516).
- PÁLINKÁS György: *Requiem egy jogintézményért*. Belügyi Szemle, 2001, 6. szám.
- SZÉKELY János: *A halálbüntetés*. Magyar Jog, 1990, 3. szám.
- SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990.
- VIGH József: *A halálbüntetés eltörlésének időszerűségéről*. Belügyi Szemle, 1995, 1. szám.

IRODALOM

- Dr. Varga Csaba: *Joguralom és jogállam*, Osiris Kiadó, 1995.
- Sajó András: A „láthatatlan alkotmány” apró betűi: a magyar Alkotmánybíróság első 1200 napja, Jogtudományi közlöny, 1993/1-2.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Börtönügy Magyarországon* (1997)
- Mezey Barna: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére. 1826-1892, Bp. Osiris kiadó p. 24-40.
- Dr. Vaskúti András, a Fővárosi Bíróság tanácselnök bírāja: *Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban - jogalkotási és jogalkalmazási kérdések*; (a Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 27.-i előadása)
1949. évi XX. törvény
- 23/1990. AB határozat a halálbüntetés eltörléséről
1878. évi V. törvénycikk, a magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről

KOLOSSA László

A HADERŐÁTALAKÍTÁS EMBERI OLDALA

THE HUMAN SIDE OF THE RECONSTRUCTION OF ARMIES

A környezeti körülmények behatárolják a társadalmi-gazdasági szféra mozgásterét, s ez döntően meghatározza a szervezetek működésének feltételrendszerét. A társadalom, értékrendjének megfelelő mértékben bocsátja a működésében résztvevő szervezetek rendelkezésére szűkös erőforrásait. A magyar közgondolkodásban a prioritások kialakításának metodikáját jellemzően befolyásolja a gazdasági függőség és az ennek következményeként jelentkező „rövidlátás”. A haderőről történő gondolkodás és gondoskodás is ennek a szemléletnek az áldozata, annak ellenére, hogy a haderő képességét a szuverenitás egyik zálogának tekinti. Ezt a képességet azok az emberek hordozzák, akik valamiképp kapcsolatba kerültek, vagy potenciálisan kapcsolatba kerülhetnek a szervezettel, vagyis szélesen értelmezve az egész társadalom.

Environmental circumstances hedge in social-economic sphere latitude, which decisively determines the function case maps of organizations. The society places their narrow resources at the participants' disposal at the standard of social values. In the Hungarian way of thinking the priority formation method is affected by economical dependence and due to it a so-called "short sight" appears. Taking thought for the armies is also the victim of this aspect in spite of the fact that the abilities of armies are regarded as a token of sovereignty. Those who have already come into contact of the organization or can come into contact later, so virtually the whole of the society, carry this ability.

A SZERVEZETI ÁTALAKÍTÁS KÖRNYEZETE

A Magyar Honvédség kapcsolódva az államigazgatás reformjához, folytatja saját szervezeti reformjait. A változások továbbra is a professzionalitás elérésének jegyében lettek meghirdetve, a szervezet vezetése ennek eszközeként a haderő racionalizálását, mennyiségi és minőségi mutatóinak javítását használja fel. Ennek értelmében a változások a szervezet minden szegmensére hatnak, a kérdés persze az, hogy ezekben zajló részfolyamatok mennyiben vannak összhangban a szervezeten és a társadalmon belül?

Az átalakítás folyamatában más-más szempontból priorizálnak az egyes érintettek, az állam a gazdaságosságot, a társadalom a biztonságot, a politika a megbízhatóságot, a NATO és a nemzeti haderő a képességeket, a szervezeti tagok egyre inkább az életminőséget helyezik előtérbe. Az érintettek és érdekeik szoros kapcsolatban állnak egymással, így szempontjaik összessége minden egyes érintettnél közvetlenül vagy közvetve, de megjelenik, megfogalmazódik.

Mivel a haderő fenntartása állami privilégium és kötelezettség, így az egyes, eltérő indíttatású priorizált szempontok közül a gazdasági feltételrendszer meghatározásával az állam korlátok közé szorítja a többi elvárás megvalósításának minőségét. A Magyar Köztársaság gazdasági potenciáljáról nem csak a médiából tájékozódhatunk, érezzük saját bőrünkön, élet és munkakörülményeinken. Nem vitatható a gazdaság helyzete miatti megszorítások szükségessége, azonban senkinek sem mindegy, mely területeken és milyen mértékben jutnak ezek érvényre. Valós és érdembeli beleszólási lehetőségek hiányában tényként kell tudomásul venni a kialakult feltételrendszert.

A társadalom, a biztonság kérdéskörét a haderő vonatkozásában, időben és térben szűkre szabottan értelmezi. Figyelembe véve az ország földrajzi környezetét, a társadalom nem számol közvetlen katonai fenyegetettséggel, területének veszélyeztetettségével. Különösen igaz ez, ha mindezt csak az elkövetkező né-

hány évre vonatkozólag vizsgálja. Ebből a szempontból valójában nem a haderő fenntartása garantálja számára a biztonságot. A társadalom átlagos tagját nyugtalanítja, de érdemben nem érdekli a fegyverek proliferációja, a terrorcselekmények elterjedése, a kábítószer-kereskedelem és szervezett bűnözés globálissá válása, az atomfegyverek elterjedése. Sokkal nagyobb biztonsági kockázatot jelent számára a gazdasági instabilitás, ami egyéni érvényesülését korlátozhatja, lehetetlenné teheti, vagy lakóhelye közbiztonságának romlása. A társadalmat nyugtalanító kérdések megoldása nem közvetlenül a haderőhöz kapcsolódik, így szemében a haderő fenntartása az a szükséges „rossz”, amelyhez csak a szükséges minimális mértékben kell erőforrást biztosítani.

A politika olyan haderőt szeretne, amely kellő képességeket biztosít céljai megvalósításához, emellett a mindenkorai politikai vezetés megbízható partnereként nem él vissza speciális képességeivel. Ez utóbbi biztosítékeként, a haderőben egyrészt érvényre juttatja a civil kontroll elvét, másrészt olyan politikai lojalitást kíván, elsősorban a haderő felső vezetői szintjétől, amelynek révén megvalósíthatja napi szintű és távlatokra kitűzött céljait. Ez a lojalitás a katonai szervezet vezetésénél ideológiamentes elkötelezettségként kell, hogy jelentkezzen, ennek garanciáját jelenti a semlegességet biztosító, jogszabályokkal biztosított szervezeti depolitizálás. A politikai vezetés beavatkozása előtt a haderőt, mint komplex társadalmi szervezetet sokrétűen elemzi, ezek közül meghatározó, egymással szorosan összefüggő szempontcsoport a szervezeti működőképesség fenntartása illetve a képességek szinten tartása, fejlesztése.

A NATO szervezetének leginkább a képességek biztosítottága, a felvállalt és teljesített feladatok mennyiségi és minőségi mutatói lényegesek. A NATO igények kielégítése valamilyen módon minden szegmensnek fontos, még akkor is, ha ez más szempontok pillanatnyi megvalósulási minőségének rovására megy. Sajnos a szervezetbe történő belépés óta (az elismerések ellenére) folyamatosak a NATO által emelt kifogások, azonban ez leginkább az állami és politikai vezetésnek lett címezve, a nemzeti „áldozatvállalási hajlandóság” általuk alacsonynak tekintett szintje okán. A médiákban megjelentek alapján arra lehet következtetni, hogy a szövetségi feladatokban résztvevő személyek, szervezetek, kontingensek tevékenysége megfelel az elvárásoknak, így nem a szakmát reprezentáló végrehajtó állományt érte kritika, hanem a feladatrendszer meghatározó és feltételrendszer biztosító állami és politikai vezetést.

A Magyar Honvédség, mint szervezet nem kíván mást, mint tenni a dolgát, ehhez pedig megfogalmazott célokra és elvárásokra, valamint az ezek elérését biztosító működési feltételrendszerre van szüksége. Annak ellenére, hogy a haderő alaprendeltetése a fegyveres küzdelem megvívása, békeidőszakban is meg van a saját feladatrendszere, amelynek végrehajtásával bizonyíthatja önmagának és környezetének általános és szervezet specifikus képességeit. A mindennapi és rendkívüli feladatok végrehajtása biztosítja az állomány számára azt a lehetőséget, amelyen keresztül felmérheti képességeit, önmaga előtt igazolva saját munkája jelentőségét.

Az előző gondolatból reményeim szerint kitűnik, hogy a haderő személyi állományának már csak az önbecsülés szempontjából is fontos a teljesítmény nyújtása, ezen keresztül az elvárt képességek teljesítése.

Természetesen valamilyen szinten elfogadva az egyes érvek jogosságát, vitába lehetne szállni azok fontossági sorrendjét illetően, de feltételezve, hogy a költségvetési döntéseknél minden szempont és érdek a neki megfelelő súllyal figyelembevételre kerül, érintettségem okán szubjektivitásomat nem tudnám kirekeszteni, így nem látom értelmét, hogy ebben a kérdésben állást foglaljak.

A Magyar Honvédség szerkezetében végrehajtandó alapvető változások már nem odázhatóak el, a szervezet vezetésére már nem csak a külső környezet gyakorol nyomást, a belső erők is egyre intenzívebben igénylik a struktúra átalakítását, a feladatok végrehajtási feltételrendszerének letisztázását, biztosítását. Ennek kiemelkedően fontos szerepe van a szervezeti képességek szintjének emelésében egyrészt, mert a szervezet célirányos átalakításával hatékonyabb munkavégzést tenne lehetővé, másrészt, mert az állomány számára egyfajta stabil pontot jelenthetne, biztonságot kölcsönözhetne a folyamatos változást elszenvedő szervezetben.

Úgy tűnik, a szervezeti átalakítások az eredetileg tervezett tartalommal, kissé gyorsított ütemben zajlanak, amely abból a szempontból nem rossz, hogy hamarabb túlleszünk a nehezén, az alapok megteremtésével korábban lehet nekiállni a rendszer újraépítésének. A kérdés persze az, hogy a „gyorsítás” üteme, megfelel-e a szervezet teherbíró képességének, az ehhez szükséges energia a szervezet rendelkezésére áll-e? Mondhatnánk azt, hogy igen, rendelkezésre áll, sőt könnyű helyzetben van, hiszen a szervezeti átalakítás a meglévő struktúrák átalakításával, csökkentésével kerül végrehajtásra, így lehetőség van az értékesnek ítélt szervezeti elemek, eljárásmodok és erőforrások kiszűrésére, megtartására. Mivel a haderő szakmai feladatrendszerének markáns változásai már régebben életbe léptek, a mostani időszakra már le kellett tisztázódnia annak, hogy mit is jelent, mit tartalmaz a szervezet szempontjából az „értékes” kifejezés. Amennyiben az elmúlt évek honi katonai vezetői nyilatkozatait vizsgáljuk, alapvetően már akkor is minden rendben volt. A nyilatkozatokból kiderült, hogy vannak még anomáliák a szervezeten belül, de alapvetően a haderő egyaránt képes megfelelni a külső és belső elvárásoknak. Mára kiderült, hogy ami akkor megfelelt, ma már nem elfogadható, tehát tovább kell folytatni a szervezeti átalakítást a hatékonyság növelése érdekében. Lefordítva az állomány szintjére az előző megállapítást, csak a bizonytalan a biztos, tehát az, amit ma jónak ítélnék meg, nem biztos, hogy holnap is az lesz. Tehát, el kell fogadni azt, hogy rövid időn belül olyan újabb változások történhetnek, amelyek a személyi állomány egy részének egzisztenciális biztonságát veszélyeztetheti. Tulajdonképp, ebben a jelenségben semmi új nincs, ezt tapasztalhattuk a szervezeten belül már évekkel ezelőtt is, és kitekintve a társadalomba, ezt láthatjuk a gazdasági és az állami szférában is. Mivel a jelenség általánosnak tekinthető, a személyi állománynak meg kell tanulnia a „túlélést”, ehhez ki kell alakítania a „több lábon állás” képességét.

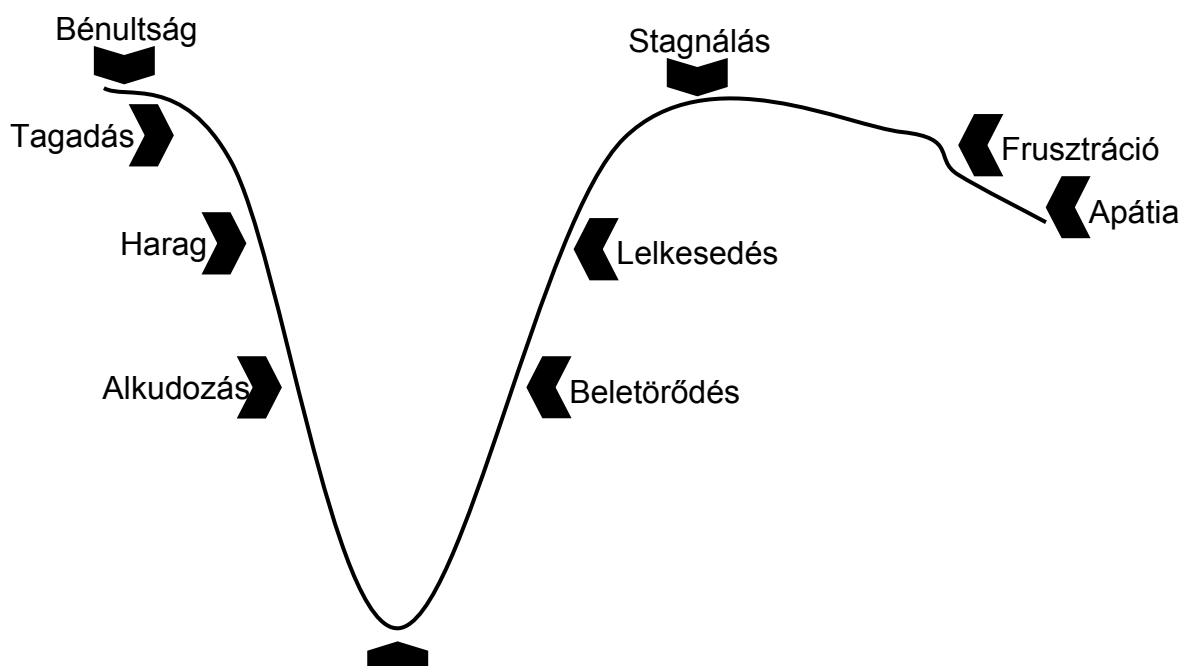
A SZERVEZETI VÁLTOZÁSOK HATÁSA AZ EGYÉNRE

A változásokhoz való egyéni hozzáállást jól szemlélteti az úgynevezett Borgen–Amundson modell¹, amely folyamatként kezeli a jelenséget. Az egyes állapotok sajátos magatartással jellemezhetők, a „görbe” vonalvezetése, pedig a magatartásváltozás általános tendenciáját szemlélteti. Amennyiben a haderőre, mint társadalmi szervezetre tekintünk, vitathatatlan a modell alkalmazhatósága, még akkor is, ha a szervezetben a foglalkoztatás biztonsága még mindig nagyobbnak tekinthető, mint általában véve a magyar társadalomban.

A szervezet sikeressége nagyban függ attól, hogy a vezető mennyire képes az egyének magatartásából kikövetkeztetni a görbén elfoglalt pozíciókat, illetve a szervezet számára kulcsfontosságú személyek esetén, ezeket milyen módon képes kezelni. Ahhoz, hogy ezt sikeresen meg tudja tenni, nem csak a beosztottait kell ismernie, hanem tisztában kell lennie az általa vezetett szervezeti egységen belüli hatalmi viszonyokkal, a szervezeti mikro-kultúra elemeivel, azok kapcsolataival. A modell alapvetően homogén és egyszeri változást szemléltet, azonban a valóságban a változások egymást követő ütemei pozitív illetve negatív irányban is torzíthatják a görbét, „átugorva” vagy tartósabbá téve egyes fázisokat.

¹ Keszi Roland: Magatartástudományi szervezetedinamika – a változással szembeni ellenállás stádiumainak vizsgálata. -pp. 16-35.

Általánosságban az alábbi tartalommal bírnak az egyes „állapotok”:

1. ábra A Borgen - Amundson modell fázisai
(szerző által készített ábra)

Bénultság: a változással való szembesülés viszonylag rövid időszaka, amelyben az egyén nem tudja megítélni, milyen hatásai vannak a változásnak a személyes sorsát illetően. Jellemző az információk rendszerezetlen és szüretlen gyűjtése, a „vákuum” okozta befolyásolhatóság. Ebben az időszakban meghatározó a jelentősége a korrekt informálásnak, amellyel „átugorhatók” a szervezet szempontjából negatív jelenségek, vagy negatív érintettség esetén csökkenthető azok erőssége, időtartama.

Tagadás: az ismeretlentől való ösztönös félelem az alapja, hiszen a változás az információk korlátozott volta miatt előre nem látható (nem, vagy alig becsülhető) következményekkel járhat, így (legalábbis időnyerés célzattal) kézenfekvő reakció a jelenlegi állapot megtartására, illetve a változás szükségességének tagadására törekvés. Jellemző, hogy az automatikus tagadás időszaka a tájékozódás (információgyűjtés és elemzés) folyamatának előrehaladtával válik ketté: pozitív érintettség esetén lelkesedéssé, negatív érintettség esetén haraggá. Az, hogy a személy milyen időtávlatban gondolkodik, alapvetően tapasztalatai által befolyásolt gondolkodásmódjától függ, s nem mindegy, az egyes lehetséges következményeket hogyan, milyen módon képes előrelátni illetve értékelni. A parancsnok részéről fontos a korrekt tájékoztatás, még akkor is, ha ezek a tények nem kedvezőek a beosztott szempontjából. Ebben az esetben a parancsnok tapasztalata és tájékozottsága sokat segíthet abban, hogy a „szükséges rossz” az alternatívák és lehetőségek feltárásával elfogadható legyen.

Harag: akkor alakul ki, ha a változás következtében a személyt ért veszteségek a saját értékelés szerint meghaladják az elérhető nyereséget. Jellemző, hogy a következmények bekövetkezési valószínűsége illetve hordereje a valóshoz képest torzul: a veszteségek bekövetkezési esélyeit és súlyát felnagyítják, szemben a nyereség esélyének és jelentőségének csökkenésével. A „harag” fázisa érzelemmel telített, így a parancsnok részéről semmiképpen sem szabad együttérzést, megértést, érzelmekre ható meggyőzést alkalmazni, viszont kifejezetten hatásos, ha szembesíti beosztottját a tényekkel, egyben „mentorként” előremutató jelleggel segít az egyéni képességek és a szervezeti (vagy azon kívüli) lehetőségek összehangolásában.

Alkudozás: vélt vagy valós információk birtokában a lehető legjobbat kihozni a már elkerülhetetlennek ítélt helyzetből. Az alku két fél között zajlik, így mindkét félnek tisztáznia kell a pozícióját és a lehetőségeit. Valós tárgyalá-

si helyzet a haderő szigorú hierarchiája miatt nem alakulhat ki, a szolgálati érintkezés szabályai a formát is meghatározzák. A hatalmi különbségek miatt értelemszerűen a vezető akarata érvényesül, azonban az alkudozás folyamata még a haderőben is kialakulhat. Ebben az értelmezésben a tét ugyanaz, mint a polgári munkaerőpiacon: mit adok, és mit kapok érte cserébe? Egy jelentős és egyben meghatározó különbség van, ez pedig a lojalitás.

Ez nem lehet alku tárgya, s erre különösen figyelnie kell a parancsnoknak. A szaktudást és a képességeket meg lehet vásárolni, azonban a lojalitást ki kell alakítani. Mivel ez egy folyamaton keresztül történik, a parancsnoknak emberismeretére és a személyre vonatkozó tapasztalataira hagyatkozva kell megítélnie azt, hogy kritikus helyzetben mennyire számíthat beosztottjára. A lojalitás, nem érdekhez kapcsolódik, hanem érzelmi viszonyt jelenít meg, ezért csak abban az esetben szabad számolni meglétére, ha a tárgyaló felek között az őszinteségre és nyíltságra alapozott „együttműködő” viszony van.

Az alkudozás előtt tisztázni kell mindkét félnek azt, hogy milyen időtávlatban gondolkodik, s milyen célokat szeretne a másik révén megvalósítani, valamint ezek beteljesülésével milyen további együttműködésre lehet (szeretne) számítani.

Depresszió: a sikertelennek tekintett alkudozás eredménye. Elsősorban a munkavállalónál (beosztottnál) jelentkező, jó esetben rövid ideig tartó lelki állapot. Jellemzője a bezárkózottság, lehangoltság, a kommunikáció kerülése és az általános borúlátás. A fázison való mihamarabbi túljutás elősegítésében elsősorban az alegységnek, a közösségnek van nagy szerepe, de a vezető is elősegítheti azzal, hogy lehetőséget teremtsen az önálló felelősségvállalásra. Amennyiben tartósan bizonyul az állapot, segíthet a vezető által (kötetlen formában) lefolytatott, a kialakult helyzetet és a lehetőségeket közösen értelmező megbeszélés.

Beletörődés: a helyzet illetve a változások tényének tudomásul vétele, a személyt érintő kedvezőtlen elemek látszólagos elfogadása. A beletörődés leginkább nem a helyzetre, hanem annak megváltoztathatatlanságára vonatkozik, ezért tévedés lenne azt hinni, hogy az érintett személy ténylegesen elfogadja a „vereséget”. Amennyiben nem lát a várakozásainak megfelelő változásokat, keresi a saját érdekeinek megfelelő alternatívákat illetve azok megvalósításának lehetőségeit. Amennyiben értékes a szervezet vezetésének a munkatárs, úgy a szervezeten belüli alternatívák megteremtésével illetve feltárásával elősegíthetik a számára (és a szervezet számára egyaránt) kedvező beosztásváltást.

Lelkesedés: a változások előnyös vonzatainak felismerése illetve a szervezet felépítésére és működésére vonatkozó egyéni elképzelések megvalósulásának reménye és lehetősége váltja ki. Átmeneti állapotról lévén szó, a vezetőnek fel kell ismernie és ki kell használnia a lehetőséget arra, hogy a beosztottat mielőbb és minél mélyebben bevonja a változások végrehajtásába, irányításába. Amennyiben a beosztott referenciaszemélynek minősül az alegységnél, segítségével a teljes szervezeti egység (még a „negatív” stádiumban levők is) támogatóvá, de legalábbis elfogadóvá tehető. Célszerű őket bevonni a döntéshozatalba, a változások végrehajtásával kapcsolatban önálló, lehetőleg kreatív feladatokat adni nekik.

Stagnálás: a lelkesedés elmúltával, az immár megváltozott helyzetbe történő teljes mértékű beilleszkedés időszaka. A feladatok végrehajtása az új helyzetnek megfelelő normális ütemben zajlik, az esetleges fennakadásokat a beosztottak a munka természetes velejárójának tekintik. Ebben az időszakban a parancsnoknak kiemelt figyelmet kell fordítania a változások közötti oksági kapcsolatok megértetésére, hiszen ezzel azt érzékelteti, minden az előre megtervezettek szerint alakul, tehát „kézben tartja a dolgokat”. A biztonságérzet visszafelé is hat, a beosztottak megbízható munkavégzésükkel, fegyelmezettségükkel fejezik ki elkötelezettségüket.

Frusztráció: ebbe a stádiumba akkor kerülhet a beosztott, amikor a megítélése szerint jól működő szervezetre számára megmagyarázhatatlan okokból külső, negatív következményű, változást serkentő behatást gyakorolnak. Ugyanilyen következményekhez vezet az is, ha az eddig köz-megelégedettséggel általa végzett munkát éri kritika, s ennek okát nem képes feltárni. A frusztráció jelenségét folyamatos és korrekt tájékoztatással, a segítő jellegű ellenőrzésekkel és az ahhoz kapcsolódó tárgyilagos értékelésekkel lehet leginkább elkerülni. Itt ismételt szerepet kap a vezetői hitelesség, a kiadott utasítások és parancsok megalapozottsága. Tudomásul kell venni azt a tényt, hogy sok esetben olyan okai vannak a változásoknak, amelyeket az alacsonyabb beosz-

tású személyek a hierarchiában elfoglalt helyüknek betudhatóan nem ismerhetnek, vagy nem kell, hogy ismerjenek. A parancsnok pozitív személyisége és alárendeltekkel kialakított kapcsolata teremti meg azt a bizalmat, amellyel az ilyen jellegű információs „űr” kitölthető.

Apátia: az egymást követő intenzív kihatású, a beosztott számára összefüggések nélküli, kiszámíthatatlan változások eredménye. Az eddigi állapotok sokszori átélése és a jellemzően negatív következményekbe való beletörődés során „elfásul” a munkavállaló. Valójában már nem érdekli mi történik a szervezetben, célja a „szükséges minimális” teljesítménnyel a túlélés, valós és érdemi célok nélkül. A haderőben az utóbbi években elterjedt mondás jól jellemzi ezt az állapotot: „mindegy, mi történik, csak arra figyelj, hogy rajta legyen a fizetési listán!”

Az állapot a változásokkal szembeni teljes körű semlegességet jelenti, a kötelességtudat, a morál és a fegyelem a szervezeti tagság küszöbfeltételének szintjéig egyre gyengül. Jobb esetben a beosztott legalább a szervezeten kívül tájékozódik új lehetőségek iránt, rosszabb esetben még ezt sem teszi meg. Az apatikus állapotból elsősorban a közösség képes „kirángatni” a beosztottat, de sokat lendíthet, ha a parancsnok az egyes teljesítményekért (ha az indokolt), nyilvánosan elismerésben részesíti. A passzívvá vált beosztott a szervezeti innovativitásra gyakorolt hatása negatív, ezért lehetőleg tájékoztatással, személyes foglalkozással, közösségépítéssel és a pozitív szervezeti kultúra erősítésével kialakulását meg kell előzni.

Bár a fentiekben foglaltak több tényezőt jelenítenek meg, mégis, a folyamat lezajlását a legjelentősebben befolyásoló tényezőnek a vezetői hitelességet kell tekinteni, amely a gyakorlatban a szavahihetőséggel azonosítható. Ennek erkölcsi jelentősége egy katonai szervezetben hatalmas, mégis azt kell mondani, a mai viszonyok között ez az egyik leggyengébb terület, itt kell a legtöbbet tenni a szervezet egésze érdekében. Nem a katonai vezetők jellembeli hiányosságáról van szó (bár, minden bizonnyal találhatnánk erre is példát), hanem a haderő és talán az egész társadalom működési problémájáról. A bizonytalanság miatt nincs igazán hiteles forrás, így azok a parancsnokok, akik nem tudják megmondani beosztottaiknak mi vár rájuk a következő időszakban (sajnos ez akár napokra és órákra is érthető) leginkább a kommunikációs rendszer hiányosságaiból adódó alulinformáltságuk áldozata.² Mivel az emberi természet nem szereti a bizonytalant, az információ hiányát mindenki a maga lehetőségeinek megfelelően próbálja meg kiküszöbölni, s ennek következménye az információk torzulása, a pletyka, a rémhír és ez teremt lehetőséget a dezinformációk elterjesztésére. Mivel az így terjedő információk és a megtapasztalt valóság ritkán fedik egymást teljesen, a parancsnok és beosztottai egyaránt „megzavarodnak”, nem látnak összefüggést az egyes események között.

Katonai szervezetet úgy vezetni, hogy csak arra a „vakfegyelemre” helyezzük a hangsúlyt, amely automatikus követővé teszi a beosztottat, csak akkor lehet, ha a vezetői állomány tetteivel szerzi meg, és bizonyítja folyamatosan szakismereteit, megbízhatóságát és hitelességét. A parancs abszolút érvényessége a beosztottak számára annyit jelent, hogy annak tartalma a lehető legjobban szolgálja a szervezet érdekeit, vagyis nem pazarolja feleslegesen az erőforrásokat, ideértve a személyi állományt is. A haderők alkalmazási környezetét jellemző „bizonytalanságban” kiadott parancsok hitelességét a béke illetve felkészítési időszakban kell megalapozni, hiszen, ha a katona a megszerzett tapasztalatai alapján azt szokja meg, hogy valóban az történik, amit parancsnoka előre jelzett (amire parancsát alapozta), eszébe sem jut kétségbe vonni a harcban kiadott parancs ésszerűségét.

Kulcsszavak: átalakulás, humán tényező, változás, képesség

Keywords: transformation, human factor, change, ability

² Ezen a helyzeten remélhetőleg a www.parbeszed.hm.gov.hu címen elérhető „Párbeszédlap” jelentősen változtatni fog. Az ígéretes kezdeményezés reményeim szerint megteremti a lehetőséget (a megfelelő szabályok betartásával) a közvetlen információcserére, a vélemények megosztására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KESZI Roland: *Magatartástudományi szervezetedinamika – a változással szembeni ellenállás stádiumainak vizsgálata.*
= Vezetéstudomány 2002. évi 4. szám. - pp. 16-35.

SZABÓ István

A HONVÉDSÉG, MINT MUNKÁLTATÓ VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ MUNKAERŐPIACÁN

THE ARMY, THAN THE EXAMINATION OF AN EMPLOYER'S COMPETITIVENESS ON THE LABOUR MARKET OF THE SOUT-PLAIN REGION

A Magyar Honvédség több ezer fős munkaerőigénnyel van jelen a Dél-alföldi régió munkaerő-piacán. Publikációmban azt vizsgálom, hogy a napjainkban rendelkezésre álló juttatási rendszerével mely társadalmi rétegekben versenyképes, mint munkáltató, illetve hosszútávon biztosítható-e a jelenlegi lehetőségek felhasználásával, az önkéntesek utánpótlása a régióban?

The Hungarian Army is present with thousands demand on manpower in the South-Plain region. In my study, I examine in which social state the army is competitive as an employer with its present benefits and if the volunteers supply is provided in the long run using the present possibilities in the region.

Az önkéntes vállaláson alapuló katonai szolgálatteljesítés egyik legfontosabb hozadéka a haderő munkaerőpiacra történő kilépése. Természetesen a kötelező katonai szolgálat teljesítésének időszakában volt kapcsolata a honvédségnek a munkaerőpiacra, viszont ez a kapcsolat szűkebb keresztmetszeten valósult meg. Munkám során az általam kutatott Dél-alföldi régió munkaerőpiacán jelen lévő alakulatok által kínált munkahelyek versenyképességét vizsgálom. Természetesen, amikor egy-egy régiót vizsgálunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az országos munkaerő-piaci tendenciákat sem. Először tehát tekintsük át az utóbbi évek magyar munkaerő-piaci jellemzőit.

VERSENYKÉPESSÉG A MAGYAR MUNKAERŐPIACON

Az utóbbi csaknem két évtizedben több nagy erejű gazdasági és társadalmi változást élt meg az ország. Ezeknek, a változásoknak a hatásai csaknem minden téren kihatottak a hazai munkaerőpiacra.

A kilencvenes években a rendszerváltás utáni átalakulások, az államgazdaság monopolhelyzetének fokozatos leépítése (privatizáció), majd 2004-től, az Európai Unióhoz való csatlakozás rendezte át jelentős mértékben a munkaerőpiacot. Amíg a rendszerváltás után a magánvállalkozások megjelenése és piackeresése, a külföldi vállalatok és vállalkozások termelésének beindulása addig a csatlakozás után a magyar lakosság számára megnyílt külföldi munkaerőpiac, illetve az Unió munkügyi szabályzók, bevezetése fejtette ki leginkább hatásait.

Ma már köztudott hogy az európai országok között Magyarországon az egyik legalacsonyabb a gazdaságilag aktív (tehát foglalkoztatott) lakosság aránya¹. Az Európai Unió országai között hazánk sereghajtó. Ennek a ténynek több oka és összetevője ismert. *Elsőként* az állami transzferek² negatív hatáskifejtését említem meg.

„Az egyén munkavállalási döntését a várható bér (és a munkába járás esetleges nem pénzbeli hozamainak), illetve a munkavállalással járó kellemetlenségek, összevetésével hozza meg. Ha az egyén munka nélkül jut hozzá valamilyen jövedelemhez, akkor ebből a többletjövedelemből több terméket, és több szabadidőt is tud „vásárolni”, így munkakínálata alacsonyabb lesz, mint a külön jövedelem hiányában.”³

Természetesen nem az állami transzferek drasztikus nagyarányú csökkentése, de legalábbis egy megfontolt, racionális szabályozása lenne szükséges. Olyan szabályozásra, amely által a jóléti juttatások alapfunkciójuk betöltése mellett nem fejtenek ki ilyen mértékű negatív hatást a munkaerőpiacra.

¹ Az EUROSTAT 2007. évi adatai szerint Európában csupán Málta, Horvátország, illetve Törökország rendelkezik alacsonyabb gazdasági aktivitási adatokkal hazánknál

² Transzfer, segély: az állam által a háztartásoknak nyújtott ellenszolgáltatás nélküli jövedelem, negatív adó.

³ Killingsworth, 1983

Másodszorban a munkaadói oldal által fizetett adók, és járulékok munkaerőpiacra gyakorolt kedvezőtlen hatásait kell megemlíteni⁴. Bár ebben a témában nem teljes az egyetértés a vezető gazdasági szakemberek között sem. Valószínűsíthető, hogy a gazdasági válság és annak hatásaként kialakult recesszió okán jelentős átrendeződés következik be ezen a területen.

Harmadszorban a magyar lakosság nagyon alacsony földrajzi mobilitása fejt ki negatív hatást a munkaerő-piacra⁵. Ennek okai lehetnek a magas költözési és ingázási költségek, illetve az elmúlt évtizedekből örökölt „kényelmes” munkavállalói magatartás is. Mert ne feledkezzünk meg arról, hogy a rendszerváltás előtt csaknem minden város képes volt a saját és agglomerációjának munkaképes korú lakosságának munkát biztosítani. A mezőgazdasági termelés szintén a települések közvetlen környezetében lévő termőföldeken és a közeli városokban lévő feldolgozóipari vállalatok által alkotott kisebb nagyobb egységekben folyt. Ezeknek a termelőegységeknek túlnyomó többsége mára felszámolásra, illetve többségében külföldi érdekeltségbe kerültek. A tulajdonosi körök az átrendeződése, illetve a nagy számban, hazánkban letelepedett külföldi vállalatok számának térnyerése következtében a vállalatok képzett, nyelveket beszélő munkaerőigénye már nem csupán a munkaerőpiacra, de az oktatási és képzési (továbbképzési) intézményekre is folyamatos befolyást gyakorol⁶.

Az alacsony aktivitási rátával párhuzamosan természetesen a munkanélküliség is befolyással bír a munkaerőpiacra kialakult helyzetre. A gazdasági és társadalmi folyamatok hatására napjainkban munkanélküliség nem olyan erős mértékben, de tartósan és folyamatosan nő⁷. Érdekeség viszont, hogy munkanélküliek összetétele változott. Ez a változás leginkább a képzettség tekintetében mutatható ki, mégpedig olyan téren, hogy fokozatosan a magasabb végzettségűek felé tolódik el. Ennek okai között említhető például, hogy amíg a rendszerváltás után a friss diplomások jó eséllyel indultak a munkaerő-piacon, addig napjainkban a diploma a szellemi munkát végzők körében már legtöbbször nem előny, hanem követelmény. Természetesen a hatás-ellenhatás törvénye itt is jelentkezik: Mivel sok fiatal pályakezdő munkanélküliként lenne kénytelen elkezdni felnőtt életét, mintegy menekülési lehetőséget keresve, a lehető leghosszabb ideig igyekszik az iskolapadban maradni. Sajnos ennek eredményeként több olyan szak (vagy álszak) van jelen az oktatási rendszerben, amely használható (eladható) tudást nem közvetít. A felsőoktatás egyre szélesebb réteg számára történt megnyitása az élethosszig tartó tanulás koncepcióját ugyan erősíti⁸, de a középfokú végzettségűek hátrányát növeli. Ráadásul több diploma elértéktelenedéséhez is vezet.

Egyre nagyobb problémaként jelentkezik továbbá a képzett szakmunkások hiánya a munkaerő-piacon⁹. Mivel a hagyományosan mezőgazdasági és ipari termelésre berendezkedett ország az említett ágazatok közül csaknem mindkettőt felszámolta, mára már nem meglepő hogy a magyar munkaerő döntő többsége a szolgáltató iparban helyezkedett el. A szakmunkás-bizonyítvány értékét veszítette, minden szülő diplomást szeretne gyerekeiből.

*„A gazdasági kamarák, érdek-képviselői szervezetek évek óta súlyos és egyre súlyosbodó szakmunkáshiányról beszélnek, amely a bérigények, illetve az élőköltségek növekedésével együtt záros határidőn belül a külföldi beruházók elriasztásához, a gazdasági növekedés visszaeséséhez vezet. Folyamatos kritikák érik a középfokú és a felsőfokú oktatási rendszert is a munkaerőpiacra frissen belépő pályakezdők életidegen és sokszor elavult tudása, tapasztalatlansága miatt.”*¹⁰

Az egyes szektorok közötti versennyel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy hagyományosan termelő ágazatok térvészése miatt a szolgáltató ágazatokban foglalkoztatják a legtöbb munkavállalót.

A diplomások közül leginkább az informatikai illetve a műszaki, műszaki-gazdasági diplomával rendelkező fiatalok indulnak a legjobb eséllyel a munkaerőpiacra. A jogi, bölcsész, közgazdasági, pedagógiai, szociális továbbá agrárterületen lévő munkakörök mára gyakorlatilag telítődtek¹¹.

⁴ Lay Csaba, Tóth Péter: A munkabérhez kötődő munkáltatói járuléktérhek vizsgálata versenyképességi szempontból

⁵ A foglalkoztatottak munkába járási, ingázási sajátosságai – KSH Statisztikai Tükör

⁶ Természetesen a külföldi tulajdonú vállalatok nagy számban alkalmaznak alacsonyabb képzettséggel rendelkező munkavállalókat is, ám ennek a rétegnek az EU átlagnál jóval alacsonyabb (nyomott) bért kínálnak csupán

⁷ Főbb munkaügyi folyamatok 2008.január - szeptember - KSH

⁸ A Barát Tamás által 2008. évben végzett LLL kutatás végkövetkeztetése alapján a megkérdezettek szerint a érvként a sikeresség, motiváció szempontjából a több tudás megszerzése céljából hasznos az élethosszig tartó tanulás

⁹ Hiánycikk lett a szakmunkás – nol online

¹⁰ Hiánycikk lett a szakmunkás

¹¹ Busch Irén: A 25 legkeresettebb diploma a versenyszférában

A gazdasági válság és piac diktálta fokozott verseny kiszámíthatatlan munkaerő-piaci hatásainak következtében a közsféra lassan visszanyerni régi vonzerejét. Mivel ez a szektor mindig is szívesen fogadott friss diplomásokat valószínűleg egyre több pályakezdő gondolkodik az ebben a szektorban történő elhelyezkedésen.

A változásokat földrajzilag elemezve megállapítható, hogy az ország régiói közötti különbségeket gyakorlatilag a rendszerváltás óta nem sikerült megszüntetni. A szegényebb — munkanélküliekben bővelkedő — területek (elsősorban az Alföld, annak is az északi része) helyzete fokozatosan tovább romlik (amíg 2008. év III. negyedévében Közép-Magyarországon a munkanélküliségi ráta 4.5%, addig Dél-Alföldön 8,5%, Észak-Magyarországon 13% volt)¹². A legjobb helyzetben a közép-magyarországi és a dunántúli régiók vannak. Dunántúl tekintetében főként a Nyugat-Dunántúl, ahol a határ közelsége miatt akár Ausztriában találhatunk jobb megélhetést biztosító állást, de a terület bevételeit növelik a nyugati turisták is, akik itt érkeznek be az országba.

A magyar lakosság külföldi munkavállalása tekintetében leginkább a nyelveket beszélő, fiatalok körében beszélhetünk. Az Európai Unióhoz történt csatlakozás hatásaként említhetjük meg, hogy friss diplomások közül egyre többen próbálkoznak meg külföldön elhelyezkedni. Különösen nagynak tűnik a „kivándorlás” például az orvosok körében, akik külföldön is tudják kamatoztatni szaktudásukat, és sokszorosát keresik a Magyarországon megszerezhető fizetésüknek. Az uniós országok a fizikai munkásokat is várják, de ők — alacsonyabb képzettségükkel fogva — nem igazodnak el annyira a külföldi munkavállalás útvesztőjében, így inkább a szakképesítéssel rendelkező dolgozók (ápolók, pincérek, sofőrök stb.) előtt nyitott az út.

A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ GAZDASÁGI SZERKEZETE¹³

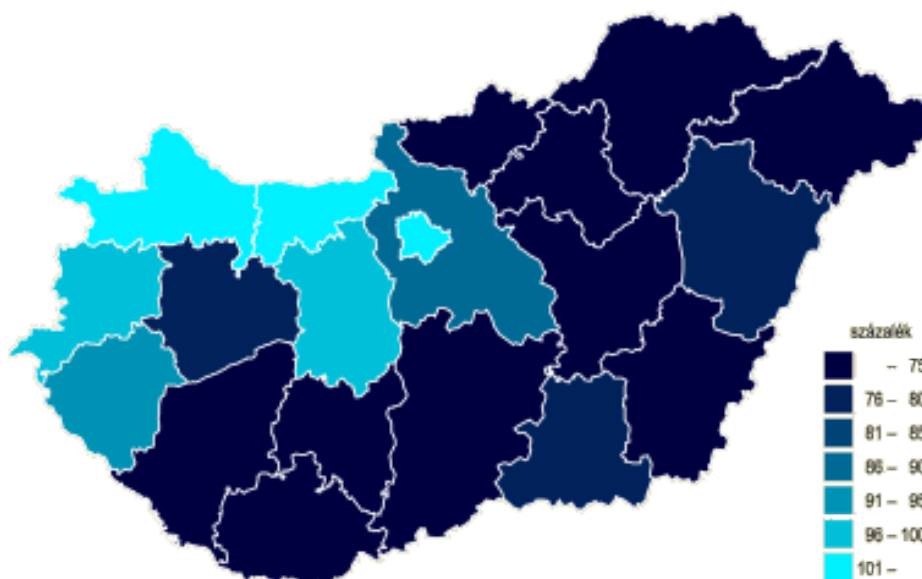
A régió egészében a gazdasági szerkezet egyoldalúsága figyelhető meg, ami az agrárgazdaság az ország többi régiójában mért arányához képest többszörös súlyát jelenti. Problémaként jelentkezik, hogy ez az agrárgazdaság, illetve a ráépülő különböző gazdasági tevékenységet folytató egységek jelenlegi munkaerő-piaci hatása sokkal inkább a munkaerő-kibocsátás, mint munkahely-teremtés — ezáltal munkaerő felvétel — terén érvényesül. A régió megyéit a rendszerváltás utáni nagyobb állami beruházások elkerülték, vagy az ország nyugati feléhez képest olyan időbeni „csúszással” érték el (az infrastrukturális beruházások tekintetében például az M5 autópálya is csupán a közelmúltban került olyan hosszúságban kiépítésre, amely bekapcsolta a régiót az ország vérkeringésébe), ami gyakorlatilag konzerválta a már meglévő hátrányos helyzetet. A térségben jelen lévő meghatározó gazdasági vállalkozások csaknem egésze nagyvállalat, a hozzájuk kapcsolódni képes kis- és középvállalkozások száma nem elég a gazdasági teljesítmény fokozására.

1. ábra: a Dél-alföldi régió elhelyezkedése¹⁴

¹² Forrás: KSH (STATADAT 6.2.1.7)

¹³ Bács-Kiskun, Csongrád illetve Békés megyék területe

2. ábra: Az egy főre jutó GDP a megyék vonatkozásában¹⁵

A Dél-alföldi régió megfigyelt gazdasági szervezeteiben 2008. 01-09 hónapok átlagában — előzetes adatok szerint — 271,9 ezer fő állt alkalmazásban, ezen belül a fizikaiak létszáma 161,8 ezer, a szellemieké 110,1 ezer fő volt. Az egyes nemzetgazdasági ágak közül legnagyobb foglalkoztató a feldolgozóipar, ahová az alkalmazásban állók 28,0%-a tartozik. Jelentős alkalmazotti létszám kapcsolódik továbbá az oktatás, valamint a kereskedelem, szolgáltatás ágazatához az alkalmazásban állók 13,2% valamint 12,0%-ával. Az alkalmazásban állók átlagkeresete régiós szinten havi bruttó 155,4 ezer Ft, mely 6,9%-kal magasabb az egy évvel korábbinál. A régiós átlagkeresetek emelkedése elmarad az országos (8,0%-os), átlagtól így tovább emelkedett az amúgy sem jelentős lemaradás e tekintetben. Az országos átlagkereset ez időben 39,4 ezer forinttal magasabb a régió átlagánál. A Dél-alföldi régió belül az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete Békés megyében a legalacsonyabb (150,0 ezer Ft/hó), Csongrád megyében pedig a legmagasabb (162,7 ezer Ft/hó).¹⁶

A HONVÉDSÉG, MINT MUNKÁLTATÓ VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓ MUNKAERŐ-PIACÁN

A munkaadók versenyképességét leginkább a bérezés, mint a foglalkoztatás meghatározó tényezője tekintetében kell megvizsgálni. Szükséges ez azért, mivel a munkavállalói döntések döntő többségének háttérében a bérezés, illetve az elérhető jövedelmi viszonyok állnak.

A munkaerőpiac kínálati oldala egyéni oldalról megközelítve leginkább az alábbiakban felsorolt tényezőktől (ezeknek összességétől) függ:

- életminőség,
- munkaidő hossza,
- szabadidő,
- jövedelem.

A kínálati oldalt nemzetgazdasági szempontból befolyásolja:

- demográfiai adottságok,
- munkajogi előírások, törvények.

A fenti megállapításokból láthatjuk tehát, hogy a munkaadói oldal egyik legnagyobb „fegyvere” a bérezés. Minden munkaadó legfőbb célja, hogy a kitűzött vállalati célok eléréséhez a lehető legjobban képzett, legjobb munkavégzési tulajdonságokkal rendelkező munkavállalókat alkalmazza. A munkavállalók toborzásának egyik sarokpontja

¹⁴ Forrás: Dél-alföldi Regionális Munkaügyi Központ

¹⁵ Forrás: KSH

¹⁶ Forrás: Dél-alföldi Regionális Munkaügyi Központ

a bérezés. Természetesen a bérek a munkaerő-piaci verseny hatásaként gazdasági áganként, egy-egy az ágazatra jellemző munkakörre meghatározható intervallumban mozognak¹⁷.

Gazdasági ág		Havi bruttó átlagkereset			Havi nettó átlagkereset		
		fizikai	szellemi	összesen	fizikai	szellemi	összesen
		foglalkozású			foglalkozású		
		Ft					
A, B	Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálko- dás	110 926	197 229	130 637	81 396	121 725	90613
C	Bányászat	184 419	339 125	220 318	115 055	126 955	91 241
D	Feldolgozóipar	139 154	319 836	181 490	94 756	177 620	114 172
E	Villamosenergia-, gáz-,gőz-, vízellátás	190 637	346 623	251 619	119 383	189 773	146 920
C- E	Ipar	142 153	322 750	186 316	96 182	178 955	116 423
F	Építőipar	114 478	226 041	143 002	81 716	134 816	95 273
G	Kereskedelem, javí- tás	111 935	251 801	170 518	81 476	147 399	109 087
H	Szálláshely-szolgálta- tás, vendéglátás	96 796	193 815	120 444	73 406	119 597	84 665
I	Szállítás, raktározás, posta, távközlés	149 082	278 994	201 843	99 664	159 122	123 812
J	Pénzügyi közvetítés	143 751	423 751	419 078	94 869	227 562	225 347
K	Ingatlanügyletek, gazdasági szolgálta- tás	110 002	292 873	212 275	80 054	166 107	128 180
L	Közigazgatás, véde- lem, társadalombizto- sítás	151 971	298 939	260 280	98 951	166 489	148 724
M	Oktatás	110 061	220 858	200 416	81 770	131 457	122 290
N	Egészségügyi, szoci- ális ellátás	116 239	184 649	167 872	85 087	116 416	108 732
O	Egyéb közösségi, személyi szolgáltatás	124 810	241 124	182 180	88 100	141 388	114 384
	Összesen	129 051	268 651	195 096	89 706	154 206	120 221
	Ebből:						
	versenyszféra	129 590	292 664	188 684	89 948	165 805	117 437
	költségvetési szerv	128 884	242 153	214 678	89 707	141 282	128 772

1. táblázat: Az alkalmazásban állók keresete gazdasági ág szerint (2008. jan.-okt.)¹⁸

A fenti táblázatban 2008. év januártól októberig összesített gazdasági ágak szerinti átlagkereset (országos) látható. Amennyiben a fizikai dolgozók nettó átlagkeresetét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a közigazgatás, védelem, társadalombiztosítás gazdasági ágban elérhető jövedelmek országos átlagban a negyedik legjobban fizető foglalkozások. Szellemi munkakörben foglalkoztatottak tekintetében ez a szektor az ötödik a képzeletben felállított sorban. Ha tovább vizsgáljuk a táblázatot, akkor többek között az is nyilvánvaló, hogy a versenyszféra jobban fizeti szellemi munkakörben foglalkoztatott munkavállalóit, míg a fizikaiak tekintetében a költségvetési szervek majdnem azonos béreket fizetnek. Az adatok részletesebb vizsgálatát azért nem hajtom végre, mivel a jelenlegi honi munkaerőpiacon elérhető jövedelmek statisztikai adatait véleményem szerint nagymértékben torzítják a fekete és szürkegazdaságban foglalkoztatottak láthatatlan bérei, illetve a munkaadói oldal járulékfizetési szabálytalanságai miatt létrejött adózatlan jövedelmek pontos feltérképezése és nyomon követése.

A táblázat adatai országos átlagot mutatnak, de régióként igen nagy eltérések tapasztalhatóak.

¹⁷ Mivel a statisztikai felmérések a közigazgatás, védelem és társadalombiztosítás területét összevonva jelenítik meg, az átlagjövedelmek tekintetében ez az említett három terület egyenkénti vonatkozásában torzított adatokat eredményezhet

¹⁸ Forrás: KSH

A honvédség által fizetett bérek versenyképessége a Dél-alföldi régióban

A honvédség által fizetett bérek régiós versenyképességének vizsgálata során, először tekintsük át az egy főre jutó havi jövedelmek nagyságát régióként, százalékos arányban.

Régió	Egy főre jutó bruttó jövedelem		Egy főre jutó nettó jövedelem	
	az országos átlag %-ában	Ft	az országos átlag %-ában	Ft
	2007		2007	
Közép-Magyarország	121.73	219 045	116.4	126 504
Közép-Dunántúl	92.24	165 989	94.29	102 487
Nyugat-Dunántúl	90.54	162 930	93.20	101 295
Dél-Dunántúl	85.97	154 697	89.54	97 315
Észak-Magyarország	86.43	155 519	89.68	97 467
Észak-Alföld	81.29	146 282	85.94	93 405
Dél-Alföld	81.77	147 141	86.21	93 695
ÖSSZESEN	100	179 934	100	108 678

2. táblázat: Az egy főre jutó havi jövedelmek az országos átlag százalékában régióként (2007)¹⁹

A fenti táblázatban a régiós jövedelem-különbségek az országos átlag százalékában láthatóak. Az átlag alakulását jelentősen befolyásolja a közép-magyarországi régió súlya és kiugró értéke. A legkisebb észak-alföldi és dél-alföldi egy főre jutó bruttó jövedelem az országos átlag alig több mint nyolctizede. Természetesen a meglévő, elért, illetve elérhető jövedelmek régióként esetlegesen nagy eltérést is mutathatnak. Ezeket a jövedelmeket nagyban befolyásolják a régiókban a munkavállalók által elvárt jövedelmek is.

A dél-alföldi régió gazdasága, mint ismert, leginkább a mezőgazdaság a hozzá kapcsolódó feldolgozóipar, illetve a szolgáltató szektorra épül. A mezőgazdaságból a rendszerváltás óta kiáramlott nagyszámú munkaerő egy része a mai napig álláskereső, vagy átképzés után nem a saját eredeti szakmájában helyezkedett el. Az építőipar és a feldolgozóipar képesítést nem igénylő, betanított munkakörei pedig a középfokú végzettséggel nem rendelkező, képzetlen munkavállalóknak kínál elhelyezkedési lehetőséget.

Elvárt jövedelmek tekintetében, az országos felmérések adatait alapul véve, a régióban az alábbiak szerint alakulnak²⁰:

Megélhetési szint	Az országos átlag ezer Ft	Az országos átlag %-ában
Nagyon szűkös	44	91
Szűkös	58	93
Átlagos	80	93
Jó	114	90
Nagyon jó	169	90

3. táblázat: A Dél-alföldi régióban elvárt jövedelmek²¹

Az önkéntességen alapuló katonai szolgálat bevezetésekor fontos szempontként jelent meg több a témával foglalkozó elemzésben is, hogy amennyiben az önkéntes katonai szolgálatot vállaló állománnyal szemben magasabban az elvárások, megterhelőbbek és veszélyesebbek az általuk végrehajtandó feladatok, mint más dolgozói rétegek esetében, ennek tükröződnie kell fizetésükben, juttatásaikban is.

Áttekintve a honvédség jelenlegi bérrendszerét kiderül, hogy ez a feltétel többé-kevésbé teljesül. Megvizsgálva például a legénységi állomány bértábláját kiderül, hogy a legalacsonyabb rendfokozatú legénységi állományú katonára tábla szerinti bére bruttó 106 411 forint, egy hasonló beosztásban lévő szakaszvezető bére bruttó 130. 873 fo-

¹⁹ Forrás: KSH

²⁰ Bár az legutolsó statisztikai adatok 2006. évben végzett felmérés eredményei napjainkban is mértékadónak tekinthetők, mivel pl. a 2000. évi adatokkal pontosan megegyeznek, így a lakossági elvárások e rövidebb intervallumon belüli eltérése véleményem szerint %-os arányban vizsgálva nem mutathat számottevő eltérést

²¹ Forrás: Dél-alföldi Regionális Munkaügyi Központ

rint. A jelenlegi rendelkezéseknek megfelelően ehhez a havi jövedelemhez hozzáadjuk a 13. havi illetmény²² 1/12 részét, egy 24 órás szolgálattal kb. bruttó 143 000 forintos havi jövedelemre tehet szert legénységi beosztásban szolgáló szakaszvezető. Nem számoltunk nyelvpótlékkal, különböző veszélyességi illetve gyakorlati pótlékokkal. Érdemes megjegyezni, hogy a legénységi beosztások betöltésének feltétele az általános iskola nyolc osztályának elvégzése.

A fenti adatok tükrében megállapítható hogy a honvédségnél szerezhető havi jövedelmek már a legalacsonyabb fizetési kategóriát figyelembe véve is meghaladják a régióban elvárt szintet.

Természetesen az elvárt jövedelmek a meglévő iskolai végzettségek tekintetében eltérőek.

A jövedelmeket a fentiekben a havi keresetek szintjén vizsgáltam, azonban éves szinten meghatározóak lehetnek a különböző szociális és béren kívüli juttatások is.

Amennyiben megvizsgáljuk az alábbi táblázatot, kiderül, hogy például az Egyesült Államok hadserege által fizetett havi alapbér elmarad a civil szférában elérhető bértől, viszont a hadsereg által nyújtott különböző többletjuttatásokkal együtt magasabb jövedelem érhető el²³.

	Civilian Job(civil állás) Police Patrol Officer (rendőr tisztviselő)	Army Job*(katonai beosztás) Military Police Sergeant (Kat. rendőr őrmester)
Salary (bér)	\$48 468**	\$26 967
Housing (lakhatási támogatás)	0	\$11 700***
Food Allowance (étkezési juttatás)	0	\$3 533
Special Pay (különleges pótlék)	0	\$1 800
Tax Advantages (adómentesség)	0	\$3 278****
Health Care (egészségügyi járulék)	- \$12 100*****	Included (külön térítés nélküli járandóság)
Net Income (nettó kereset)	\$36 368	\$47 278

4. táblázat: Az US Army által fizetett éves bér összehasonlítása egy a civil szférában alkalmazott azonos szintű munkakörben dolgozó alkalmazottával (ezer \$)

A táblázat a 2007. évi adatokra támaszkodik. A vizsgált katona nő, 4 éve (jelen esetben, Missouri államban) teljesít szolgálatot. Az összehasonlításhoz használt civil munkavállaló bérezési adatai az adott pozíció nemzeti átlagjövedelme alapján lett megadva.

Az Egyesült Államok hadseregének toborzó oldalán kiemelten szerepel, hogy a katonai szolgálattal járó jövedelemcsomag csaknem 60%-át nem bérjellegű juttatásként biztosítja a hadsereg.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a honvédség által hazánkban biztosított szociális és béren kívüli juttatásokat.

A szociális és béren kívüli juttatások a Magyar Honvédségben

A szociális és béren kívüli juttatások nem azonosak a „bér jellegű” juttatásokkal, azoktól formájukban és tartalmukban is különböznek. A munkáltató ebben a formában mégis többletjövedelmet biztosít dolgozóinak, melyen keresztül érvényesül a munkaerő vonzása és megtartása is. A szociális és béren kívüli juttatások pozitív hatással vannak a munkahelyi légkörre, a dolgozók testi-lelki egészségére, ezek a gondoskodási formák növelik a munkáltató iránti elkötelezettséget. A szociális és béren kívüli juttatásokat a munkáltatók, a szakszervezetek és a munkavállalók fontos „jövedelempolitikai eszköznek” is tekintik.

A Magyar Honvédség jelenleg több szociális és jóléti juttatások körébe tartozó juttatást biztosít munkavállalóinak. Ezek közül a legfontosabbak:

- étkezési utalvány,
- ruházati illetmény,
- családalapítási támogatás,

²² Mára megszűnt a 13. havi illetmény

²³ Forrás: goarmy.com

- illetményelőleg,
- parancsnoki segély,
- iskolakezdési támogatás,
- nevelési segély,
- bankszámla költségtérítés,
- kegyeleti gondoskodás,
- gyermek születése esetén járó egyszeri támogatás,
- lakhatási támogatás.

Az említett juttatások versenyképesek lehetnek a civil szféra hasonló juttatásaival, bár sok helyen kritikaként hangzott el, hogy több támogatás illetve juttatás speciális alkalomhoz, speciális élethelyzethez kötött, ezáltal nem mindenki számára azonos mértékben érhetőek el éves szintre lebontva. Hátránya lehet még ehhez kapcsolódóan az, hogy nem egyéni választáson alapuló felhasználást tesz lehetővé. Fontos megemlíteni, hogy ezen a téren nagy előrelépést jelenthet a családtámogatási rendszer megfelelő működtetése és kiterjesztése. A katonai hivatással, katonai szolgálattal járó különböző élethelyzetek kialakulása során megfelelő biztonságérzetet, illetve a feladatra történő teljes koncentrációt segíti elő ez a támogató rendszer, mivel az önkéntes családja a hosszabb távollétek esetén is megfelelő gondoskodásban részesül.

A szociális és béren kívüli juttatások fejlettebb, modernebb formája a civil szférában már több munkahelyen bevezetett úgynevezett cafetéria rendszer. A cafetéria típusú béren kívüli juttatási rendszer biztosítja, hogy a munkavállaló saját belátása szerint választhasson a vállalat által biztosított szolgáltatások közül, és a számára biztosított keretösszeget valós igényei, szükségletei szerint használhatja fel. A cafetéria rendszer kerete minden munkavállalóra nézve azonos, így általában igazságossága miatt népszerű a dolgozók körében. Fontos a juttatás értékállóságának garantálása, így évente szükséges a keretösszeget felülvizsgálni, mely ma a munkáltatók teherbíró képességétől függően 160-400 ezer forint körüli összeg²⁴. A cafetéria rendszerben az alkalmazó vállalatok jellemzően a következő választási lehetőségeket kínálják:

- utazási támogatás,
- hideg vagy meleg étkezés támogatása,
- nyelvtanulás,
- üdülés,
- biztosítás,
- egészségpénztár, nyugdíjpénztár,
- iskolakezdési támogatás,
- kultúra, sport támogatása,
- utazási költség,
- üzemanyag anyagi támogatása,
- otthoni Internet használat is.

A rendszer alkalmazása már többször napirendre kerül a Magyar Honvédségnél is, de bevezetése még várat magára.

A fentiekben említettek, illetve az amerikai hadsereg példája alapján érdemesnek tartom a szociális és béren kívüli juttatások át- illetve újragondolását, és a meglévő erőforrások esetleges átcsoportosításával egy megújult bércsomag megtervezését az állomány részére. Ez a csomag tartalmazhatja például a cafetéria rendszer kínálta egyéni választáson alapuló juttatások körét is, bár véleményem szerint a katonai szolgálat speciális jellegéből adódóan létezhetnek jobb alternatívák is.

A honvédség munkáltatói versenyképességének régiós vizsgálata során az előzőekben megvizsgáltam az általam a versenyképesség szempontjából leginkább fontosnak ítélt bérezési és szociális juttatási rendszert. Fontos

²⁴ A béren kívüli juttatások területén a 2009-es évben változásként jelenik meg a munkáltatói adóterhek csökkenése, illetve a cafetéria rendszerek 400.000 Ft-os maximalizált határának eltörlése.

azonban megvizsgálni, azt is, hogy a munkáltató, jelen esetben a honvédség, hogyan tervezi meg és működteti a humán erőforrás gazdálkodásának toborzó, beillesztési és megtartási területeit. Mert amennyiben csupán a toborzás során képes vonzó munkáltatóként megjelenni a haderő a munkaerőpiacon és a megtartás tekintetében elmarad versenytársaitól, akkor a toborzáskor megjelenő vonzó munkahely csupán jó reklámfogásnak minősül ezért hosszú távon komoly presztízs veszteséget okozhat a szervezetnek.

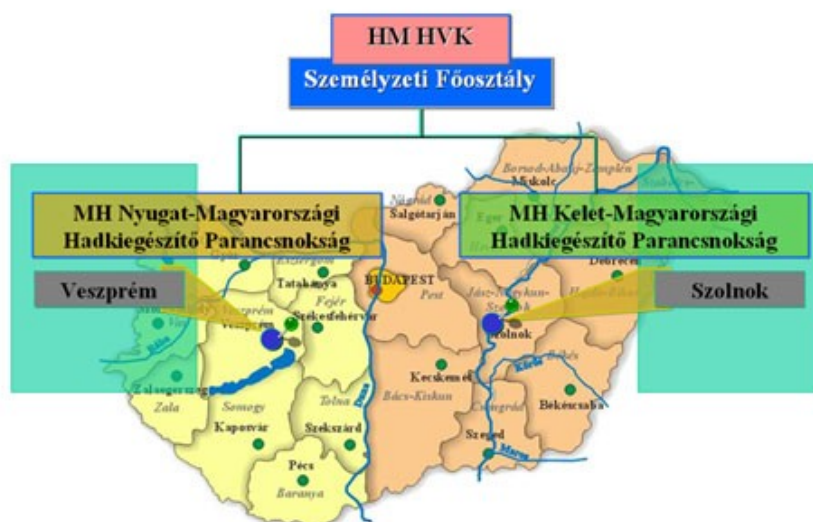
A MUNKAERŐ MEGSZERZÉSÉNEK ÉS MEGTARTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A MAGYAR HONVÉDSÉG TEKINTETÉBEN

Munkáltatói oldalról a munkaerő-piaci verseny a megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő toborzása területén veszi kezdetét. A megfelelően kialakított toborzási rendszer az anyagi erőforrások legoptimálisabb felhasználásával a szervezet számára leginkább alkalmas munkavállalók megszólítását teszi lehetővé. A Magyar Honvédség jelenlegi toborzási rendszerét 2007. évben hozták létre.

A Magyar Köztársaság kormányának 2118/2006. számú határozata alapján — a megyei (fővárosi) hadkiegészítő parancsnokságok jogutódjaként — 2007. január 1-jétől a katonai igazgatás területi szerveként megkezdte működését a Magyar Honvédség Kelet-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság (székhelye: Szolnok) és a Magyar Honvédség Nyugat-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság (székhelye: Veszprém). Alárendeltségükben — köteleikükben — Toborzó és Érdekvédelmi Központok valamint Toborzó és Érdekvédelmi Irodák kerültek kialakításra.

A hadkiegészítő parancsnokságok rendeltetése a Hvt. 60. § alapján illetékességi területükön az alábbi tevékenységekkel összefüggő honvédelmi feladatok ellátása:

- a honvédség állományának toborzás útján történő kiegészítése;
- megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején a honvédség hadkötelesekkel történő kiegészítése, valamint a védelmi igazgatási szervek tevékenységének segítése;
- a honvédség rendvédelmi szervek részére szükséges gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettség teljesítése;
- a honvédség nyugállományú tagjai, a hadkötelesek (volt hadkötelesek), illetve azok hozzátartozói szociális érdekeinek védelme, valamint kegyeleti tevékenység²⁵

3. ábra: Az MH Hadkiegészítő Parancsnokságainak elhelyezkedése²⁶

A Dél-alföldi régió toborzásáért az MH Kelet-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokság a felelős. A régióban jelenleg három toborzó és érdekvédelmi iroda működik.

Toborzó és Érdekvédelmi Irodák:

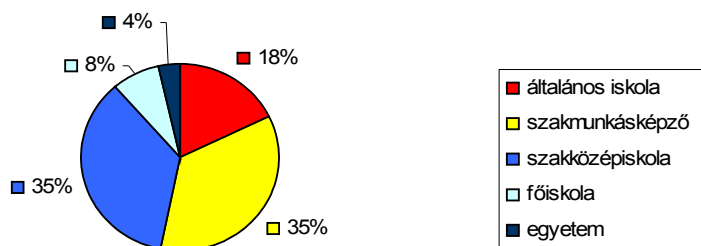
²⁵ Forrás: www.hm.gov.hu

²⁶ Forrás: www.hm.gov.hu

- Szeged,
- Kecskemét,
- Békéscsaba.

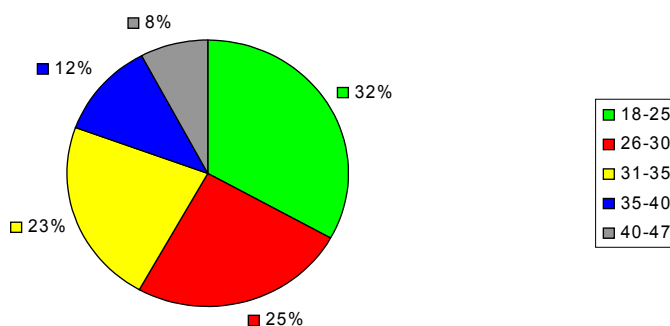
A 2008. évben a háromrégiós iroda összesen 965 fő jelentkezését fogadta, illetve felvételében járt el. Év végéig a jelentkezők közül 282 fő nyert felvételt, elsősorban a régióban lévő alakulatokhoz. Legnagyobb létszámban, a szegedi irodában jelentkeztek az önkéntes szolgálat iránt érdeklődők.

Az irodától illetve az MH Kelet-Magyarországi Hadkiegészítő Parancsnokságtól kapott tájékoztatás alapján, az utóbbi időben leginkább a középfokú végzettséggel rendelkezők (70%) keresték fel a régiós toborzó irodákat, de egyre magasabb a főiskolát és egyetemet végzők (12%) aránya is.

4. ábra: 2008. évben, a szegedi irodában jelentkezők iskolai végzettség szerinti megoszlása

Amennyiben a jelentkezők életkorát vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy legnagyobb számban a 18–30 éves életkorú érdeklődők (57%) voltak. Ez az életkor az, amely leginkább megfelelő lehet a haderő számára. Az ebbe az életkorba esők 6–8 éves alkalmazást követően, szerződésük lejárta után még megfelelő eséllyel illeszkedhetnek vissza a civil munkaerőpiacra.

5. ábra: 2008. évben, a szegedi irodában jelentkezők életkor szerinti megoszlása

A régióban lévő katonai szervezetek nagy számban képesek alkalmazni az újonnan érkezőket. Hiány leginkább a „C” járműkategóriás vezetői engedéllyel rendelkező jelentkezőkből van. Az ilyen munkakörök feltöltése minden alakulatnak nehézséget okoz, mivel nem csupán a kevés jelentkező jelent problémát, hanem éppen a munkaerőpiac törvényei alapján a már bent lévők képzés utáni pályaelhagyása is. Az áruszállítással foglalkozó kis-, közép- és nagyvállalkozások magasabb havi jövedelmet tudnak biztosítani a megfelelő vezetői engedéllyel rendelkezők számára, így több esetben előfordul, hogy a kiképzett gépkocsivezetők a tanfolyam elvégzését követő kötelezően leszolgált idő után (három hónap!) elhagyják az alakulatokat.

A munkaerő-piacon hátrányos helyzetben lévő női munkavállalók honvédségi alkalmazásával kapcsolatban körültekintő szabályozás ugyan még nem történt, ennek ellenére a tájékoztatás szerint egyre kevesebb nő szeretne egyenruhát húzni. A női munkavállalók számára leginkább alkalmas munkakörök többé-kevésbé minden alakulatnál feltöltésre kerültek, a fokozottabb fizikai igénybevételt igénylő beosztások már csupán a női jelentkezők alacsony százalékának jelentenek vonzerőt.

A régióban katonai szolgálatra jelentkezők döntő többsége az alakulatok 60–80 kilométeres körzetéből verbuválódik²⁷. Ez megfelel a magyar munkavállalói szokásoknak és a magyar lakosság alacsony földrajzi mobilitási hajlandóságának.

A toborzóirodák által megszólított rétegek:

- jelenleg középiskolában tanuló, illetve pályakezdő fiatalok,
- munkanélküliek.

A jelenleg középiskolában tanuló, illetve pályakezdő fiatalok köre

A régió középfokú oktatási intézményei közül 52 Bács-Kiskun, 41 Békés, 55 Csongrád megyében található. A KSH adatai szerint a 2007/2008-as tanévben, a Dél-alföldi régióban, középfokú tanintézményekben nappali tagozaton közel nyolcvanezren tanultak (79 412 fő). A tanulók egynegyede szakiskolai, 32 %-a gimnáziumi, 43 %-a szakközépiskolai képzésben részesült.

A végzés előtt történt felmérés és adatkérés szerint a régióban, a 2008. évben, a középfokú tanintézményben, nappali évfolyamon végzősök létszáma mindösszesen 17 599 fő volt. Szintén a végzés előtt — a diákok körében végzett kérdőíves felmérés alapján — az egyes képzési típusok bontásában, az alábbi táblázatban találjuk a végzés utáni továbbtanulók, elhelyezkedők, illetve álláskeresők számát.

Dél-alföldi régió	Létszám (fő)				Megoszlás (%)			
	Továbbtanul	Elhelyezkedik	Álláskereső lesz	Összesen	Továbbtanul	Elhelyezkedik	Álláskereső lesz	Összesen
speciális szakiskolai képzés	101	30	93	224	45,1%	13,4%	41,5%	100,0%
szakiskolai képzés	804	1414	862	3080	26,1%	45,9%	28,0%	100,0%
érettségit adó képzés szakközépiskolában	4523	414	540	5477	82,6%	7,6%	9,9%	100,0%
érettségit adó képzés gimnáziumban	4247	139	204	4590	92,5%	3,0%	4,4%	100,0%
érettségit követő szakképzés	685	915	608	2208	31,0%	41,4%	27,5%	100,0%
technikusi képzés	413	522	323	1258	32,8%	41,5%	25,7%	100,0%
iskolarendszerű akkreditált felsőfokú képzés	242	317	203	762	31,8%	41,6%	26,6%	100,0%
Mindösszesen	11015	3751	2833	17599	62,6%	21,3%	16,1%	100,0%

5. táblázat: A végzés utáni továbbtanulók, elhelyezkedők, illetve álláskeresők száma 2008.²⁸

Amennyiben éves szinten 2 500–3 000 fő közötti fiatal pályakezdő álláskeresői létszámmal számolunk a régióban, megfelelő toborzással — véleményem szerint — régióon belül biztosítható az adott évben kiválók jelentős százaléka. Természetesen ez a csupán matematikai alapon történő feltételezés. Minden bizonnyal nem abban a szakképzettségi megoszlásban lenne képes biztosítani az utánpótlást, mint amely munkakörök megüresednek, de a külön képzettséget nem igénylő beosztások döntő hányadát fedezni tudná ez a létszám. A már fentiekben említett 2008. évben önkéntes szolgálatra jelentkezettek életkori megoszlásából arra a következtetésre lehet jutni, hogy az érdeklődők életkora egyre inkább a fiatal korosztály felé tolódott (18–30 év). Megfelelő pénzügyi háttér esetén, talán érdemes lenne a középiskolából kikerülő réteg felsőoktatásának részben vagy teljes egészében történő finanszírozásával történő megnyerése.²⁹

Az elért eredmények kapcsolatban vannak azzal a toborzó munkával, amit a régió toborzó irodái a középiskolák irányában az elmúlt időszakban kifejtettek.

A felsőfokú oktatási intézmények közül a szegedi iroda a NFTC program keretében a Szegedi Tudományegyetem is tartott előadásokat, de a viszonylagosan nagy erőráfordítás ellenére, korlátozott eredményt hozott a pilóta-

²⁷ Egy 2006. évben a MH 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Dandárnál elvégzett felmérés során megállapítottam, hogy az alakulatnál szolgálatot teljesítők 67%-a laktanya 40 km-es körzetén belül toborzódott. 50 km-nél nagyobb távolságról mindösszesen 24% választotta az említett alakulatot.

²⁸ Forrás: KSH

²⁹ Erre szintén jó példa lehet a már említett amerikai hadsereg

képzés érdekében kifejtett toborzó és tájékoztató tevékenységük. Problémaként szembesülhettek azzal, hogy a Szegedi Tudományegyetemen elsősorban orvos, jogász, bölcsész, illetve tanárképzés folyik, ezért a hallgatók, többsége nem érdeklődik a műszaki (katonai, repülő)/ pálya iránt.

A munkanélküliek köre

A munkanélküliségi ráta a régióban 2008. év harmadik negyedévi adatok alapján 8,2% volt, ami az országos átlag fölött található, és ezzel a Dél-alföld a régiók közötti összehasonlításban, a középmezőnyben foglal helyet. Valószínűsíthető, hogy a 2008. év második félévében elkezdődött gazdasági válság érinteni fogja a régiót is, viszont gazdasági szerkezete alapján, talán kisebb mértékben, mint ahogy a gépjárműipari vállalatoknak és vállalkozásoknak nagyobb számban munkaerőt biztosító dunántúli és közép-magyarországi régiókat. Hátrányosan befolyásolhatja viszont, a német autógyártó óriás (Mercedes) régióba tervezett nagyberuházását.³⁰

Terület	2007.				2008.		
	I. né.	II. né.	III. né.	IV. né.	I. né.	II. né.	III. né.
Budapest	4,9	4,4	5	5,1	4,5	4,2	4,3
Pest	4,8	4	4,4	5	5,5	5,1	4,8
Közép-Magyarország	4,9	4,3	4,8	5,1	4,9	4,6	4,5
Fejér	5,4	4,7	4,7	4,8	5,1	5,1	5,6
Komárom-Esztergom	4,9	5,6	5,6	5,7	5,5	4,3	4,9
Veszprém	7,1	4,2	4,3	4,6	7,2	6	7
Közép-Dunántúl	5,5	4,8	4,8	5	5,9	5,2	5,8
Győr-Moson-Sopron	4,1	3,2	3,7	3,5	3,1	3,5	3,7
Vas	7,9	7,5	6,5	5,4	5,7	4,7	5,2
Zala	5,3	5,7	5,5	5	6,6	6,7	5,9
Nyugat-Dunántúl	5,5	5,1	5	4,4	4,8	4,8	4,7
Baranya	7,2	6	7,3	9,7	9,8	10,5	11,2
Somogy	12	11,6	10,8	12,3	11,3	10,3	9,1
Tolna	11,4	11,2	11,5	12,4	11	9,9	10,5
Dél-Dunántúl	9,9	9,2	9,6	11,3	10,6	10,3	10,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	12,2	13,2	13,9	15,7	14,9	15	14,5
Heves	11	11,5	10,2	11,2	11,8	11,2	10,4
Nógrád	9,5	9	9,8	9,7	12,3	12,8	12,2
Észak-Magyarország	11,4	12	12,2	13,5	13,6	13,6	13
Hajdú-Bihar	8,5	7,6	7,4	8,1	8,6	8	8,7
Jász-Nagykun-Szolnok	9	8,7	9,8	9,9	9,4	8,4	8,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	15,9	14,1	13,2	15,8	16,9	16,9	17,5
Észak-Alföld	11,3	10,3	10,2	11,4	11,9	11,4	11,9
Bács-Kiskun	10,5	9,4	8,6	8,7	8,6	8,3	8,4
Békés	7,7	7,8	8	8,9	10,7	9,2	9,8
Csongrád	5,7	5,4	6,8	6,1	7,8	7,9	7,6
Dél-Alföld	8,2	7,7	7,9	7,9	8,9	8,4	8,5
Ország összesen	7,5	7	7,2	7,7	8	7,6	7,7

6. táblázat: Munkanélküliségi ráta hazánkban 2007/2008 (%)³¹

Természetesen a régió toborzói kapcsolatban vannak a Dél-alföldi Regionális Munkaügyi Központtal és megyei kirendeltségeivel valamint Munkaügyi Központ mellett működő Foglalkozási Információs Tanácsadóval. A felsorolt szervek által működtetett honlapokon folyamatosan meg tudják jelentetni a szerződéses katonai szolgálatot, mint munkavállalási lehetőséget.

³⁰ Bár csupán a gazdasági válság miatt kialakult helyzet várható hatása kapcsán jelenik meg az említett beruházás a munkában, valószínűleg a Bács-Kiskun megyében található alakulatok meglévő munkavállalói létszámára is erős „elszívó hatást” fog gyakorolni, a tervek szerint megépülő járműgyár több ezer fős munkaerőigénye

³¹ Forrás: KSH

Az állásbörzéken toborzó pont működtetésével, míg a munkaügyi központ kirendeltségeivel közös előadások megtartásával ismertetik a szerződéses katonai szolgálatvállalás lehetőségeivel kapcsolatos tudnivalókat a régió álláskeresőivel.

Az együttműködés keretében, a szerződéses legénységi állomány toborzása érdekében tájékoztató anyagok kerültek postázásra a régió munkanélküli fiataljai számára.

Az együttműködés további fejlesztése érdekében, a szegedi iroda szervezésében, 2008. június hónapban fórum került megtartásra, amelyen részt vettek munkaügyi központ valamennyi megyei kirendeltségének munkatársai, az MH. 5. Bocskai István Lövészdandár, Zrínyi Miklós Laktanya továbbá az MH. 37. II. Rákóczi Ferenc Műszaki Zászlóalj képviselői. Ez a fórum lehetőséget biztosított az eddigi közös munka tapasztalatának értékelésére és a munkaügyi kirendeltségek szakemberei részletes tájékoztatást kaptak a szerződéses katonai szolgálatvállalás feltételeiről, illetve a további együttműködés lehetőségeiről.

A szolnoki illetve szegedi irodákban kapott tájékoztatás és statisztikai kimutatások alapján megállapítható, hogy az utóbbi egy évben megfelelő számú jelentkezőt regisztráltak a régió irodáiban. Bizakodásra adhat okot az a tény, hogy nem csupán a jelentkezők létszáma emelkedett, de egyre nagyobb számban jelennek meg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A felvételi eljárás bonyolultságával és időbeli hosszúságával kapcsolatban az alakulatoknál részéről megjelent kritikával kapcsolatban megoszlik a toborzók véleménye. Talán a civil szférában rövidebb időt vesz igénybe egy adott pozícióba történő felvétel, viszont kétségtelen tény, hogy például egy rendszeresen testmozgást nem végző jelöltnek szükséges néhány hét a fizikai vizsgálatra történő felkészüléshez.

A MUNKAERŐ MEGTARTÁSÁNAK NEHÉZSÉGEI

A toborzás területén elért sikerek ellenére az állomány feltöltése mégsem az elvárt ütemben halad. Az utóbbi évek magas fluktuációja arra hívja fel a figyelmet, hogy a katonai pálya megtartó ereje nem megfelelő. A kiáramlás okait vizsgálva leginkább a következő okok kerülnek előtérbe:

- anyagi okok;
- a szerződéses állomány által elvárt de nem megoldott lakhatás támogatása;
- zavaros jövőkép (a folyamatos átalakulás = bizonytalanság);
- a nem minden esetben kielégítő (elsősorban ruházati, felszerelési) ellátás, munkakörülmények.

Anyagi okok miatti pályaelhagyás

Legkézenfekvőbb változás lehet talán egy vonzóbb anyagi elismerés kialakítása. Amennyiben az önkéntes katonai szolgálatot vállaló állománnyal szemben magasabbak az elvárások, megterhelőbbek és veszélyesebbek az általuk végrehajtandó feladatok, mint más dolgozói rétegek esetében, ennek tükröződnie kell fizetésükben, juttatásaikban is. Az alapilletményeknek el kellene érnie, vagy erősen meg kellene közelítenie a nemzeti átlagot, amelyet különböző pótlékok, jutalékok egészítenének ki hazai szolgálat esetén. Ezen a területen viszont nem mondhatjuk teljes meggyőződéssel, hogy régiós szinten nagy a haderő lemaradása. Természetesen az állami bértábla nem tud megfelelő gyorsasággal reagálni és igazodni a versenyszféra jövedelemmozgására. Viszont a civil vállalatoknál, vállalkozásoknál idényjellegűen megjelenő magasabb szintű jövedelemmel szemben a honvédségnek éppen a folyamatosság és az állandóság lehet a vonzereje. Természetesen az előzőekben hiánybeosztásként megjelölt „C” járműkategóriás vezetői engedélyt igénylő beosztásokkal járó havi juttatás valószínűsíthetően az elkövetkező néhány éven belül nem lesz versenyképes a civil munkáltatók hasonló beosztásaival.³²

Jövedelem tekintetében több a témával foglalkozó tanulmány említést tesz a külföldi szolgálatvállalással járó magasabb jövedelemről. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az utóbbi időben a Magyar Köztársaság meg-növekedett nemzetközi katonai szerepvállalása miatti külszolgálati leterheltség hasonló mértékben vált a szervezet elhagyásának okává, mint amilyen mértékben vonzerőt jelent a belépésnél.

³² Csongrád megyében egy tehergépkocsi-vezetői állás havi bérezése 140 és 240 ezer forint között mozog jelenleg, függően a szállított árutól, illetve az úti céltól (külföld/belföld)

A régió munkaerő-piaci helyzete, illetve az itt élők által elvárt jövedelmek tekintetében megállapítható, hogy az önkéntes szolgálatvállalás esetén kifizetésre kerülő havi jövedelmek, már a legalacsonyabb fizetési kategóriát figyelembe véve is, elérik, sőt több esetben meg is haladják a régióban rendelkezésre álló lehetőségeket.

Feltehetően a jelenleg megállapított havi bér mellett egy jól működő szociális és béren kívüli juttatási rendszer, a kiszámíthatóság továbbá a szervezet magasabb társadalmi megbecsülése nagyobb munkaerő-piaci versenyképességet jelentene.

A lakhatási támogatások helyzete

A hivatásos állomány szolgálati lakással való ellátása, megfelelő színvonalú lakáshoz jutása napjainkban egyre inkább megoldott a helyőrségekben. Ehhez hozzájárul az egyre szélesebb kör számára hozzáférhető munkáltató által biztosított albérlési hozzájárulás és a különböző lízinglehetőségek is.

A szerződéses állomány — közülük is a családostok — lakásproblémáinak biztosítása érdekében több szakmai egyeztetés is zajlott, ám ezeken konkrét megoldás nem született. A megfelelő megoldást egyrészt a jelenlegi anyagi lehetőségek korlátozzák, másrészt a meglévő törvényi szabályozás sem teszi lehetővé.

Az egyedülállók számára a laktanyán belüli elhelyezés a kor színvonalának megfelelő új illetve felújított szállásokon történik. A családostok szerződéses önkéntesek lakhatási támogatása nem megoldott. Az ebbe a kategóriába tartozók saját lakáshoz jutását a határozott idejű munkaszerződések bankok által fel nem vállalható kockázata nehezíti, sok esetben lehetetlenné teszi. A régióban már van olyan alakulat, ahol kialakítottak egy olyan szállót, amely esetlegesen családostok elhelyezését is lehetővé teszi, viszont ez még honvédségi szinten nem általános. Természetesen nagyobb vonzerőt jelentene, egy a szolgálatvállalással arányos mértékű támogatási rendszer, erre azonban a jelenlegi viszonyok között nincs lehetőség.

Ehhez a kérdéskörhöz szorosan hozzátartozik, hogy a honvédség nem ígér a szerződés megkötésekor lakhatást a családostok munkavállalóknak. A megfelelő anyagi fedezet megléte esetén viszont motivációs tényezőként jelenhet meg az önkéntes szolgálatot vállalók tekintetében.

Kiszámítható pályamodell

A pályán-maradás, pályán-tartás egyik lehetséges eszköze a kiszámítható életpályamodell felállítása lehetne. A nemzetközi politikai és katonai helyzet utóbbi időben történt változásai, illetve a többször módosított hazai védelmi struktúra kedvezőtlenül hatott az imént említett pályamodell kialakítására³³. A folyamatos átszervezések, katonai szervezetek megszűnése bizonytalanságot keltettek az állományban. Ezt a kialakult bizonytalanságot csupán növelte a nem megfelelő belső kommunikáció.

A kor színvonalának megfelelő munkakörülmények biztosítása

Megfelelő munkakörülmények biztosítása tekintetében az utóbbi években több nagyobb beruházást is végrehajtottak a régió laktanyáiban. Természetesen ezek beruházások az anyagi lehetőségek függvényében haladnak. A meglévő anyagi lehetőségek még nem minden esetben és helyőrségben tették lehetővé a megfelelő kiszolgáló, tároló valamint egyéb létesítmények felújítását, építését sem, de a fejlődés jelei kézzelfoghatóak.

Az egyéni felszerelések tekintetében pedig sajnos vannak hiányosságok, ám az egyéni igények néha irreálisak és a haderő lehetőségein túlmutatnak.

A Magyar Honvédség napjainkban leginkább megtartási nehézségekkel küzd. Mivel munkaerő-piaci verseny során tehát nem csupán megszerzés, hanem a megtartás is kiemelten fontos minden munkáltató szempontjából, a haderőnek a meglévő munkavállalók tekintetében is vonzóknak kell maradnia. Bár a versenyben mindenképpen előnye származhat a honvédségnek abból, hogy az alkalmazás időtartamát kevésbé befolyásolja az áruk és szolgáltatások területén lévő piaci verseny, így amennyiben az önkéntes teljesíti a szolgálatteljesítéshez szükséges előírásokat, illetve betartja a mindenkor érvényben lévő szabályzókat várhatóan nem kell tartania a határozott ide-

³³ A 2009. január közepén kinevezett új vezérkari főnök (Tömböl László mk. vezérezredes) egyik hírcsatornán tett első nyilatkozatában legfontosabb teendőit között említette meg egy kiszámítható pályamodell koncepció kialakítását, minden állománycsoport vonatkozásában

jű munkaszerződés idő előtti munkáltatói felmondásától, a dolgozói elégedettséggel mindinkább foglalkozni kell. A globális munkaerő-piaci versenyben a munkáltatói versenyképesség megőrzésének, illetve növelésének kiváló eszköze a marketing filozófia bevezetése és alkalmazása az emberi erőforrás menedzsment területén.

Jelen esetben a marketing célja, hogy az emberi erőforrás menedzsment a szervezeti célok elérését:

- az alkalmazottak megelégedettségének növelésével;
- a szervezethez való azonosulás elősegítésével;
- és a vállalat belső illetve külső hírnevének erősítésével segítse elő.

Az önkéntes vállaláson alapuló katonai szolgálat bevezetésével a honvédség hazánkban is kilépett a zárt laktnyakapuk mögül, és a munkaerő-piac részévé vált. Nagy kihívást jelentett és jelent mind a mai napig egy ilyen sokszínű és folyamatosan változó munkaerő-piaci versenyben való részvétel. Természetesen a versenyszférában már hosszú évek, évtizedek óta tevékenykedő hasonló humán erőforrás igényű nagyvállalatok több tapasztalattal és lehetőséggel rendelkeznek ezen a területen. Nehezíti a honvédség HR szakembereinek a dolgát, hogy speciális területre keresnek munkaerőt. A jó bornak is kell a cégér alapján, pedig nem csak fontos, hanem elégedhetetlenül szükségessé is válik a megfelelő HR marketing alkalmazása a kívánt minőségű és mennyiségű személyi állomány megszerzése és megtartása céljából.

Sajnos modern világunkban elhalványodni látszik a hazaszeretet, katonai hivatástudat és áldozatvállalás fogalma, ezért az önkéntes haderők feltöltésének folyamatában döntő szerepet játszanak a munkaerőpiac által diktált feltételek. Olyan fogalmak jelentek meg, mint az image és a HR területén dolgozó katonáknak nem újdonság már a HR brandig³⁴ kifejezés sem. A megfelelő arculat kialakításával külön szakemberek foglalkoznak már a Magyar Honvédségen belül is, így várhatóan mind a toborzás, mind a megtartás területén előrelépések várhatóak.

KONKLÚZIÓ

Munkám során foglalkoztam a hazai munkaerőpiac néhány hazai jellemzőjével napjainkban. Ezek:

- nagy a mozgás (második szerkezetváltás), de nő a foglalkoztatottság, csökken az inaktivitás, jobb minőségű munkahelyek jönnek létre;
- munkaerőhiány egyes szakmákban és régiókban;
- merev munkaerőpiac (földrajzi és fizikai mobilitás hiánya);
- nagyok – kicsik, külföldiek – magyarok ellentétes gazdasági és foglalkoztatási szerepe;
- viszonylag alacsony — egyes szektorokban növekvő — bérek ;
- viszonylag magas munkaerőköltségek;
- bejelentés nélküli munkavégzés nagyarányú;
- 1,9 millió aktív korú nincs jelen a munkaerőpiacon és nem tanul.

A Dél-alföldi régió tekintetében megállapítottam:

A régióra jellemző mezőgazdaság nagy munkaerő kibocsátására nem érkezett válasz. A nem megfelelő infrastruktúra, és talán az alacsony intenzitású lobby-tevékenység miatt, a nagyobb beruházások elkerülték a régiót. A rendszerváltáskor meglévő — döntően a mezőgazdaságra épülő — könnyűipar, a nagy mennyiségben hazánkba beáramló olcsó külföldi termékek, megjelenésével felszámolódott. A munkanélküliségi ráta 8,2%.

A régiós átlagkeresetek emelkedése elmarad az országos (8,0%-os) átlagtól, így tovább emelkedett az amúgy sem jelentős lemaradás e tekintetben. Az országos átlagkereset 39,4 ezer forinttal magasabb a régió átlagánál. A Dél-alföldi régió belül az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete Békés megyében a legalacsonyabb (150,0 ezer Ft/hó), Csongrád megyében pedig a legmagasabb (162,7 ezer Ft/hó).³⁵

A honvédség, mint munkaadó versenyképességét vizsgálva a régiós munkaerőpiacon a következőket emeltem ki:

³⁴ HR branding: az emberi erőforrások menedzselése során hasznosított image-építés technikája, amelynek során a cégek felhasználják a vállalatról már kialakult képet

³⁵ Forrás: Dél-alföldi Regionális Munkaügyi Központ

A versenyképességet munkámban *elsősorban a bérezés* tekintetében vizsgáltam meg. A rendelkezésre álló adatok elemzésekor megállapítható, hogy a régióban elvárt jövedelmek az országosan elvárt jövedelmek 93%-a. Megvizsgálva a legénységi állomány bértábláját kiderül, hogy a legalacsonyabb rendfokozatú legénységi állományú katonai tábla szerinti bére bruttó 106 411 forint, egy hasonló beosztásban lévő szakaszvezető bruttó 130 873 forint. Érdekességgé említettem meg, hogy a legénységi beosztások betöltésének feltétele az általános iskola nyolc osztályának elvégzése.

Ezen adatokat a régiós jövedelmekkel összehasonlítva megállapítható, hogy a honvédségnél szerezhető havi jövedelmek már a legalacsonyabb fizetési kategóriát figyelembe véve is meghaladják a régióban elvárt szintet.

A bérezésen kívül megvizsgáltam, a *szociális és bérén kívüli juttatások* jelenlegi meglétét, és biztosításuk főbb területeit. Az említett juttatások köre széles, és lefedik a munkavállalók élethelyzeteinek túlnyomó többségét. A bérén kívüli és szociális juttatások jelenlegi szervezeten belüli helyzetét legsűrűbben ért kritika azt fogalmazza meg, hogy a juttatások túlnyomó többsége speciális élethelyzethez kötött, ezáltal nem minden munkavállaló azonos mértékben részesül évente ezekből. Természetesen már felmerült a honvédség felső vezetése körében a napjainkban legmodernebb rendszer a cafetéria bevezetése is, ám véleményem szerint más irányban kellene a megoldást keresni.

Munkám második részében a *megszerzés és megtartás* témakörét vizsgáltam. A régióban működő középfokú oktatási intézmények illetve a munka nélkül lévők körének elemzése után megállapítható, hogy a honvédség számára leginkább célrétgként megjelölt fiatal felnőtt munkavállalók száma és képzettsége tekintetében, hosszútávon képesek biztosítani a kiválók utánpótlását a régióban lévő katonai szervezetek tekintetében.

A toborzóirodákban tett látogatások, valamint a toborzókkal folytatott beszélgetések alapján megállapítottam, hogy régiós szinten nem csupán a jelentkezők száma növekszik, de az érdeklődők többségének iskolai végzettsége is egyre magasabb.

A Magyar Honvédség humán erőforrás gazdálkodásának leggyengébb területe napjainkban a megtartás. Valóban vannak olyan területek, amelyek nagyobb figyelmet és anyagi ráfordítást igényelnek, de a megtartási problémákkal kapcsolatban nem jelenthetjük egyértelműen ki, hogy csupán pénzügyi jellegűek. A belső kommunikáció erősítésével, a kiszámítható pályakép kialakításával és a honvédség külső PR tevékenységével ezek a problémák talán kezelhetőbbek lennének.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, jövedelmi viszonyok, versenyképesség, munkaerő megtartás

Keywords: labour market, benefits, marketability, retention

FELHASZNÁLT IRODALOM

KOVÁCS Zoltán: *Az önkéntes haderő megtartó képességének néhány aspektusa a Magyar Honvédségben.*

=Humán Szemle 2005. 2. szám

ESZÉNYI József: *A szerződéses katonák toborzásának munkaerő-piaci és illetmény-determinánsai.*

=Új honvédségi Szemle 2001. november, LV. évfolyam 11. szám

A fegyveres erők a munkaerő piacán. =Hadtudomány, 1996.4. szám -pp.106-117.

A munkaerőpiac átalakulása az utóbbi években.

(http://nft352.apertus.hu/index.php/news/NewsPage?news_id=12 /2008.12.28./)

KISS Melinda Katalin: *Hiánycikk lett a szakmunkás.*

(<http://nol.hu/cikk/444277/> 2008.12.28.)

DURBÁK Ildikó: *Megtörte az álláspiacot a válság.*

(http://www.fn.hu/allas/20081218/megtorte_allaspiacot_valsag /2008.12.28./)

LAY Csaba, TÓTH Péter: *A munkabérhez kötődő munkáltatói járulékok vizsgálata versenyképességi szempontból.*

(<http://www.nfgm.gov.hu/data/cms660425/jarulek.pdf> /2008.12.27.)

A foglalkoztatottak munkába járási, ingázási sajátosságai. =Statisztikai Tükör 2009.01.09., III. évfolyam 2. szám

Megnégyszereződött a kibocsátás– Interjú Busch Irénnel a Foglalkoztatási és Szociális Hivatala Statisztikai és Elemző Főosztály vezetőjével -A 25 legkeresettebb diploma a versenyszférában. -In: Népszabadság TOP kiadványok sorozat, 2007. december 5. -pp. 14-17.

www.goarmy.com

www.ksh.hu

László SZILAGYI

THE SATISFACTION OF THE PROFESSIONAL AND COMMISSIONED MILITARY PERSONNEL WITH THEIR CURRENT OCCUPATIONAL DESIGNATION

As part of the “Performance evaluation 2007” research the author analyses the satisfaction of the professional and commissioned military personnel with their current occupational designation. He states that the majority of the responders — 78% — are satisfied, which is almost 20% more than what TÁRKI Social Research Institute measured among civilian employees. Satisfaction shows a positive correlation with rank, served time and age variables. The satisfaction of male and female personnel is different in both degree and cause. The difference in the factors causing satisfaction and dissatisfaction seems to confirm Herzberg’s theory.

INTRODUCTION

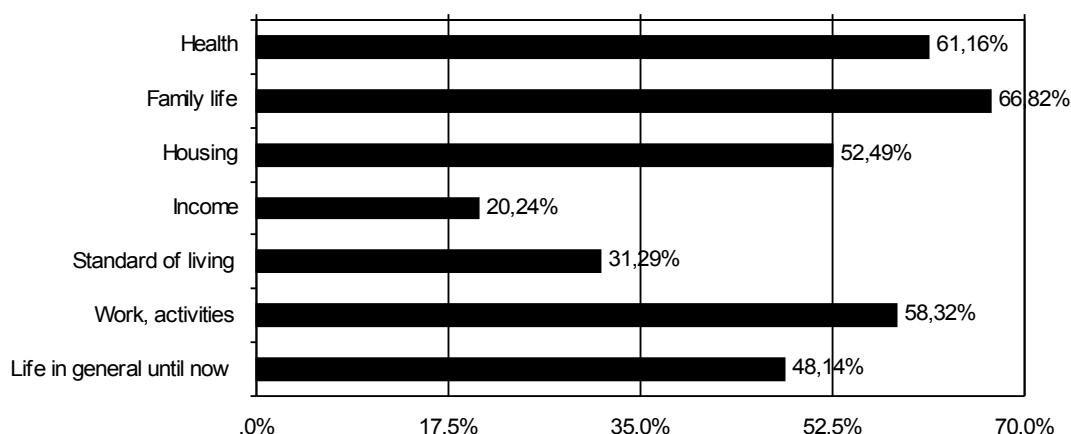
The modernization of the military as well as the perpetually changing external and internal environmental factors demands a rational realization of human resources management. This is exceptionally crucial in the case of a military force in which during the past fifteen years several waves of reform and a significant reduction of personnel took place. The transition to voluntary professional military brought along a major paradigm shift concerning the management of human resources.

Members of an organization are able to reach their performance optimum if they receive the right motivation, if they are propelled by the appropriate drives. Moreover the leaders of the organization need to succeed in making the organization and its goals an inseparable part of the identity and self-realization of its members. In other words the employees should seek the effectuation of their own opportunities and potentials through the success and growth of the organization itself.

In order to promote a desire to excel two salient components are to be attained: firstly a satisfaction with one’s job as well as the internal conditions of the organization; and secondly the development of a strong ambition that results in an unparalleled will to perform well even through making extreme sacrifices. The “Performance evaluation 2007”¹ research contained a question regarding the satisfaction of the professional and commissioned military personnel with their current occupational designation in the Hungarian Armed Forces. My contribution to the research is the analysis² of the answers to this particular question.

SATISFACTION

The responders were first asked to rate their satisfaction on a scale of five, which resulted in the following distribution: completely satisfied 24%, somewhat satisfied 42%, so-so 24%, somewhat dissatisfied 7%, and completely dissatisfied 4%. The second time the responders were forced to clarify their position by selecting one of two answer choices. The majority — 78% — chose yes, which is a much better outcome than the results of the TÁRKI research among civilian employees regarding their satisfaction with their jobs and activities. (cf. Graph No.1 - TÁRKI monitor report 2006).

Graph No.1: Ratio of satisfaction with each factor (TÁRKI Omnibusz 2006/8 MTA PTI Életminőség, N=1033)

Ascending the scale of rank the ratio of affirmative responders increases; 73% of the unranked and tier one (privates and corporals), 79% of tiers two and three (the sergeant - warrant officer ranks), and as much as 87% of the tiers four and five (lieutenants, captains, majors and colonels) are satisfied. 74-77% of the responders with less than ten years served are satisfied, which increases to 83-86% for responders with more than ten years served. As expected the ratio of satisfaction increases with the responders' age. Positive responses came from 73% of the responders aged 18-30, 83% among the 31-45 years old were satisfied, and 91% chose yes from the 46-57 age group. The ratio of satisfied employees is highest among the attendant-support and administrative-support corps (81-84%), followed by the combat-support and combat troops (77-78%), and finally the workers in the educational facilities with 70%. Among men 79% are satisfied whereas only 75% of the women responded affirmatively.

During the second set of questions we inquired as to what the reason of the dissatisfaction or satisfaction is. The replies are summarized by the following chart: /B. In case you are satisfied with your occupational designation, what's the reason?		
Replies:	Responders'	
	number (persons):	ratio (%)
Good atmosphere	65	18,0
Your job matches your qualifications	56	15,3
Good relations with your superiors	56	15,3
Accepted by co-workers, managed to fit in	52	14,5
Your work is valued	51	14,0
Challenging professional environment	43	11,8
Good relations with your inferiors	23	6,3
Optimal work conditions	16	4,3
Other:	2	0,4
No reply	-	-
Total	362	100,0

Considering the average the most important factors that positively affected satisfaction were as follows:

- Good atmosphere;
- Responder's job matches his/her qualifications;
- Good relations with superiors;
- Accepted by co-workers, managed to fit in;
- His/her work is valued.

Regarding the different tiers of ranks the factors affecting satisfaction show a significant disparity. Among the unranked and tier one responders (privates and corporals) the most important factor was the acceptance by co-workers (28%) followed by the good atmosphere at the workplace (25%) and thirdly the good relations with their superiors (17%). Responders ranked between tiers two and three (the sergeant - warrant officer ranks) rated good atmosphere equally with having their work valued (17-17%) as well as matching qualifications and good relations with superiors (15-15%). Finally among the tiers four and five (lieutenants, captains, majors and colonels) the most valued factor was work matching their qualifications (25%) with a much greater emphasis on professional challenges (18%) and a need for having their work valued (14%).

In case you are satisfied with your occupational designation, what's the reason?

	rank group			Total
	unranked, tier 1	tiers 2 and 3	tiers 4 and 5	
Challenging professional environment	9,5%	10,1%	17,5%	11,9%
Optimal work conditions	,9%	6,7%	5,2%	4,4%
Your job matches your qualifications	6,9%	15,4%	24,7%	15,2%
Good atmosphere	25,0%	17,4%	10,3%	18,0%
Accepted by co-workers, managed to fit in	28,4%	8,1%	8,2%	14,6%
Good relations with inferiors	3,4%	8,7%	6,2%	6,4%
Good relations with superiors	17,2%	15,4%	13,4%	15,5%
Your work is valued	7,8%	17,4%	14,4%	13,5%
Other:	,9%	,7%	,0%	,6%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

The number of years served proved to be a significant differentiating factor as well, a difference in years served resulted in a changing view of reasons of satisfaction. The most important factors for the responders serving for less than 5 years were as follows: acceptance by co-workers, managing to fit in (27%), good atmosphere (21%), and good relations with superiors (22%). Responders serving for between 6 and 10 years valued good atmosphere the most (22%), followed by a job matching their qualifications (18%) and acceptance by co-workers only ranked third for them with 13%. From 11 to 20 years served having their work valued takes the lead with 23% followed by good relations with superiors and matching qualifications (17-17%), with atmosphere on the third place with 14%. This once again changes for responders served for 21-25 years who seek a challenging professional environment the most (26%) and want to have their work valued (20%) and also has a job matching their qualifications (13%). Responders served for 26 or more years are heavily concerned about having a job that matches their qualifications (47%), seek good relations with their superiors (20%) and still look for some professional challenges (13%).

In case you are satisfied with your occupational designation, what's the reason?

	years served					Total
	less than 5	6 - 10	11 -20	21 - 25	26 or more	
Challenging professional environment	11,9%	8,1%	10,2%	25,6%	13,3%	11,9%
Optimal work conditions	2,0%	6,3%	4,5%	5,1%	,0%	4,2%
Your job matches your qualifications	7,9%	18,0%	17,0%	12,8%	46,7%	15,5%
Good atmosphere	20,8%	22,5%	13,6%	10,3%	6,7%	17,8%

Accepted by co-workers, managed to fit in	26,7%	13,5%	8,0%	7,7%	,0%	14,7%
Good relations with inferiors	5,0%	7,2%	6,8%	5,1%	6,7%	6,2%
Good relations with superiors	18,8%	10,8%	17,0%	12,8%	20,0%	15,3%
Your work is valued	5,9%	12,6%	22,7%	20,5%	6,7%	13,8%
Other:	1,0%	,9%	,0%	,0%	,0%	,6%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Age once again matters significantly considering what a responder values the most as a determining factor of satisfaction. Responders ages 18-30 are satisfied when the workplace atmosphere is good (24%), when they are accepted by their peers and manage to fit in well (19%), and when their relations with their superiors are good (15%). 31-45 years old responders seek a job that matches their qualifications (20%), want to have their work valued (17%) and strive for a good workplace atmosphere (15%). In contrast responders aged between 46 and 57 years value their relations with superiors most (33%) followed by a job that matches their qualifications (24%) and look for appreciation (19%).

In case you are satisfied with your occupational designation, what's the reason?

	age group			Total
	18-30 years old	31-45 years old	46-57 years old	
Challenging professional environment	11,3%	11,5%	14,3%	11,6%
Optimal work conditions	6,0%	3,7%	,0%	4,4%
Your job matches your qualifications	8,0%	19,9%	23,8%	15,2%
Good atmosphere	24,0%	14,7%	4,8%	18,0%
Accepted by co-workers, managed to fit in	18,7%	12,6%	,0%	14,4%
Good relations with inferiors	7,3%	5,8%	4,8%	6,4%
Good relations with superiors	14,7%	14,1%	33,3%	15,5%
Your work is valued	9,3%	17,3%	19,0%	14,1%
Other:	,7%	,5%	,0%	,6%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Being a member of different corps affected the responders' reasons for satisfaction as well. Members of combat corps ranked acceptance by co-workers and fitting in highest (24%) followed by good atmosphere (21%) and good relations with superiors (19%). Combat-support responders valued a job matching their qualifications the most (24%), followed by good atmosphere (19%) and professional challenges (16%). Whereas administrative-support corps is satisfied when their job is appreciated (19%) and when the workplace atmosphere is good and they have good relations with their superiors (14-14%). Attendant-support corps: their work is valued (18%), challenging professional environment and a job matching their qualifications (17-17%). Workers at the educational facilities are heavily concerned about having a job that matches their qualifications (41%) and equally important for them are to have a challenging professional environment with a good atmosphere (12-12%).

In case you are satisfied with your occupational designation, what's the reason?

	corps					Total
	combat	combat-support	administrative-support	attendant-support	educational facilities	
Challenging professional environment	7,9%	15,9%	11,1%	16,7%	11,8%	11,7%
Optimal work conditions	3,0%	8,0%	5,6%	1,7%	5,9%	4,4%
Your job matches your qualifications	8,5%	23,9%	11,1%	16,7%	41,2%	15,3%
Good atmosphere	20,6%	19,3%	13,9%	13,3%	11,8%	18,0%

Accepted by co-workers, managed to fit in	24,2%	4,5%	5,6%	11,7%	,0%	14,5%
Good relations with inferiors	6,7%	4,5%	5,6%	8,3%	5,9%	6,3%
Good relations with superiors	18,8%	12,5%	13,9%	13,3%	5,9%	15,3%
Your work is valued	9,7%	11,4%	33,3%	18,3%	11,8%	13,9%
Other:	,6%	,0%	,0%	,0%	5,9%	,5%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Members of the two sexes have a very different set of preferences as to why they are satisfied with their occupational designation. Women want a job that matches their qualifications (24%) and would like their work to be appreciated (22%) and seek a challenging professional environment (13%). Men on the other hand are satisfied when the atmosphere at the workplace is good (19%) and they have good relations with their superiors (17%) along with acceptance by co-workers and managing to fit in (15%).

In case you are satisfied with your occupational designation, what's the reason?

	responder's sex		Total
	male	female	
Challenging professional environment	11,2%	13,0%	11,5%
Optimal work conditions	4,6%	3,7%	4,5%
Your job matches your qualifications	13,8%	24,1%	15,4%
Good atmosphere	19,1%	9,3%	17,6%
Accepted by co-workers, managed to fit in	15,1%	13,0%	14,8%
Good relations with inferiors	6,9%	1,9%	6,1%
Good relations with superiors	16,8%	9,3%	15,6%
Your work is valued	12,5%	22,2%	14,0%
Other:	,0%	3,7%	,6%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

DISSATISFACTION

Our inquiry "In case you are dissatisfied with your current occupational designation, what's the reason?" resulted in the following replies.

Two fifth of the responders are most bothered by the issue when they think they have a job that doesn't match their qualifications. One third of the responders cite being unappreciated as their reason for dissatisfaction.

C. In case you are dissatisfied with your occupational designation, what's the reason?		
Replies:	Responders'	
	number (persons):	ratio (%)
Your job does not match your qualifications	43	40,6
Your work is not valued	31	29,8
Work conditions are far from optimal	11	10,2
Professional environment not challenging enough	6	5,6
Other	4	4,2
Bad atmosphere	4	3,9
Bad relations with superiors	4	3,4
Not accepted by co-workers, can't manage to fit in	2	1,7
Professional environment too challenging	1	0,7
Bad relations with inferiors	-	-
No reply	-	-
Total	105	100,0

Differently ranked responders have similar reasons for dissatisfaction albeit the weight of these reasons seems to differ. Among the unranked and tier one responders (privates and corporals) the chief reasons of dissatisfaction are unappreciation (34%) and when their job doesn't match their qualifications (26%) followed by an environment that's not challenging enough and bad work conditions (8-8%). Tiers two and three (the sergeant - warrant officer ranks) rated having a job they are not qualified or overqualified for as their main reason to be dissatisfied (54%) followed by a general feeling of unappreciation (27%) and bad work conditions (8%). Responders ranked among the tiers four and five (lieutenants, captains, majors and colonels) are similarly dissatisfied when their qualifications do not match their jobs (44%) or when their work is not valued (25%) and conditions at the workplace are far from optimal (12%).

In case you are dissatisfied with your occupational designation, what's the reason?

	rank group			Total
	unranked, tier 1	tiers 2 and 3	tiers 4 and 5	
Professional environment too challenging	,0%	,0%	6,3%	1,0%
Professional environment not challenging enough	10,0%	2,7%	6,3%	6,8%
Work conditions are far from optimal	10,0%	8,1%	12,5%	9,7%
Your job does not match your qualifications	26,0%	54,1%	43,8%	38,8%
Bad atmosphere	4,0%	5,4%	,0%	3,9%
Not accepted by co-workers, can't manage to fit in	4,0%	,0%	,0%	1,9%
Bad relations with superiors	8,0%	,0%	,0%	3,9%
Your work is not valued	34,0%	27,0%	25,0%	30,1%
Other	4,0%	2,7%	6,3%	3,9%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Years served also proved to be a differentiating factor with regard to the magnitude of the effects of the reasons of dissatisfaction. 48% of the responders with less than five years served selected having a job that is disproportionate to their qualifications as the main reason for dissatisfaction, 19% consider their work unappreciated and 13% of them have bad relations with their superiors. Among responders between 6 to 10 years served the chief dissatisfying factor was also a job they are not qualified or overqualified for (41%) and a work that is not valued enough (32%). 11 to 20 years served the number one reason becomes unappreciation (39%) and qualification problems fall to the second place with 22% followed by bad working conditions (17%). With 21-25 years served not feeling valued is still a major issue (43%) with their qualifications' misalignment vis-à-vis their job (29%) and a professional environment that is excessively challenging (14%). Responders who have been serving for 26 years or more cited — once again — a disparity in their qualifications and job as the major cause of their dissatisfaction (67%) and also complained about bad conditions at their workplace (33%).

In case you are dissatisfied with your occupational designation, what's the reason?

	years served					Total
	less than 5	6 - 10	11 -20	21 - 25	26 or more	
Professional environment too challenging	,0%	,0%	,0%	14,3%	,0%	1,0%
Professional environment not challenging enough	6,5%	4,9%	8,7%	,0%	,0%	5,7%
Work conditions are far from optimal	6,5%	7,3%	17,4%	14,3%	33,3%	10,5%
Your job does not match your qualifications	48,4%	41,5%	21,7%	28,6%	66,7%	39,0%
Bad atmosphere	6,5%	,0%	8,7%	,0%	,0%	3,8%

Not accepted by co-workers, can't manage to fit in	,0%	4,9%	,0%	,0%	,0%	1,9%
Bad relations with superiors	12,9%	,0%	,0%	,0%	,0%	3,8%
Your work is not valued	19,4%	31,7%	39,1%	42,9%	,0%	29,5%
Other	,0%	9,8%	4,3%	,0%	,0%	4,8%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Based on age responders weighed reasons differently as to why they feel dissatisfied with their current occupation. Among 18-30 years old the most dissatisfying factor is a job that does not match their qualifications (48%) followed by a job they think is not valued enough (25%) and bad relations with superiors (7%). Responders of 31-45 years of age are dissatisfied due to general unappreciation (37%), disparities between their jobs and qualifications (30%) and bad conditions at the workplace (16%). The last age group of 46-57 years old ranked qualifications mismatch and bad working conditions equally (50-50%) as their number one reason for being dissatisfied.

In case you are dissatisfied with your occupational designation, what's the reason?

	age group			Total
	18-30 years old	31-45 years old	46-57 years old	
Professional environment too challenging	,0%	2,3%	,0%	1,0%
Professional environment not challenging enough	3,6%	7,0%	,0%	5,0%
Work conditions are far from optimal	3,6%	16,3%	50,0%	9,9%
Your job does not match your qualifications	48,2%	30,2%	50,0%	40,6%
Bad atmosphere	5,4%	2,3%	,0%	4,0%
Not accepted by co-workers, can't manage to fit in	3,6%	,0%	,0%	2,0%
Bad relations with superiors	7,1%	,0%	,0%	4,0%
Your work is not valued	25,0%	37,2%	,0%	29,7%
Other	3,6%	4,7%	,0%	4,0%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Responders' affiliation with different types of corps affected the magnitude of their dissatisfaction based on different reasons. For combat troops the main reason of dissatisfaction proved to be a job that does not match their qualifications (35%) and a job that is not valued (30%) lastly bad workplace conditions (15%). Among combat-support troops similarly qualifications problems are cited as the chief reason (48%) followed by not being valued (30%) and bad atmosphere at the workplace (12%). Responses from administrative-support troops contained not being appreciated (67%) and not qualified enough or overqualified (33%). Whereas attendant-support corps has an issue with qualifications mismatch (43%). Workers of educational facilities are likewise dissatisfied mainly because of a job that doesn't match their qualifications (57%) as well as a feeling of general unappreciation (29%) and an unchallenging professional environment (14%).

In case you are dissatisfied with your occupational designation, what's the reason?

	corps					Total
	combat	combat-support	administrative-support	attendant-support	educational facilities	
Professional environment too challenging	1,9%	,0%	,0%	,0%	,0%	,9%
Professional environment not challenging enough	5,6%	4,0%	,0%	14,3%	,0%	5,7%
Work conditions are far from optimal	14,8%	,0%	,0%	14,3%	14,3%	10,4%
Your job does not match your qualifications	35,2%	48,0%	33,3%	42,9%	57,1%	40,6%
Bad atmosphere	1,9%	12,0%	,0%	,0%	,0%	3,8%
Not accepted by co-workers, can't manage to fit in	3,7%	,0%	,0%	,0%	,0%	1,9%
Bad relations with superiors	3,7%	8,0%	,0%	,0%	,0%	3,8%

Your work is not valued	29,6%	28,0%	66,7%	14,3%	28,6%	29,2%
Other	3,7%	,0%	,0%	14,3%	,0%	3,8%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Based on the replies the two sexes basically marked the same reasons for dissatisfaction albeit with different ratios. In case of women: their job doesn't match their qualifications (50%), their work is not valued (38%). As for men: their job doesn't match their qualifications (38%), their work is not valued (28%) and workplace conditions are bad (12%).

In case you are dissatisfied with your occupational designation, what's the reason?

	responder's sex		Total
	male	female	
Professional environment too challenging	1,1%	,0%	1,0%
Professional environment not challenging enough	5,7%	6,3%	5,8%
Work conditions are far from optimal	11,5%	6,3%	10,7%
Your job does not match your qualifications	37,9%	50,0%	39,8%
Bad atmosphere	4,6%	,0%	3,9%
Not accepted by co-workers, can't manage to fit in	2,3%	,0%	1,9%
Bad relations with superiors	4,6%	,0%	3,9%
Your work is not valued	27,6%	37,5%	29,1%
Other	4,6%	,0%	3,9%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

CONCLUSION

By analysing the data it becomes quite clear that the professional and commissioned military personnel are currently mostly satisfied with their occupational designations. The ratio of the satisfied is almost 20% higher than among civilian employees.

Satisfaction shows a positive correlation with increasing rank, time served and age.

Based on being a member of different sexes — and contrary to original expectations — men proved to be somewhat more satisfied than women. Their reasons for being satisfied are completely different as well. In case of men atmosphere, good relations with superiors and acceptance by their peers — or fitting in — were the salient factors. Whereas among women a job that matches their qualifications, appropriate professional challenges and being valued ranked highest for reasons of satisfaction. These differing preferences indicate a contrast in values; men find “social elements” determining while women seem to prefer “career elements”. On the other hand the two sexes cited the same reasons for dissatisfaction with a slightly varying ratio.

Factors that determine satisfaction are as follows:

- Good atmosphere at the workplace; (most important for aged 18-30, serving for 6-10 years and unranked or ranked tier one).
- A job that matches their qualifications; (most important for workers at educational facilities, aged 46-57, serving for 26 years or more and ranked tier four).
- Good relations with superiors; (most important for aged 46-57, serving for 26 years or more unranked or ranked tier one).
- Factors that contribute most to dissatisfactions are as below:
- A job that doesn't match their qualifications; (most important for aged 18-30 and 46-57, serving for 26 years or more, ranked tier two and three).
- Their work is not valued; (most important for aged 31-45, serving for 21 to 25 years, unranked or ranked tier one).

- Workplace conditions are far from optimal; (most important for aged 46-57, serving for 26 years or more, ranked tier four).

The difference in the factors causing satisfaction and dissatisfaction confirm Herzberg's Motivation-Hygiene or two-factor theory. The results also show well that good working conditions classified by Herzberg as a hygiene factors do not contribute significantly to satisfaction however their lack results in immediate dissatisfaction.

Keywords: satisfaction, motivation, human resources, organization

BIBLIOGRAPHY

MCKENNA, Eugene et al.: *The Essence of Human Resource Management*. -Prentice Hall Europe, 2000.

GYÖKÉR, Irén: *Humánerőforrás-menedzsment*. -Bp.: Műszaki Könyvkiadó, 2001.

BABBIE, Earl: *The Practice of Social Research*. -Wadsworth, 1989.

¹ The research was concluded by the sociology subgroup of Zrínyi Miklós University of National Defense, Faculty of Military Science, Institute of Social Sciences, Department of Sociology-Psychology and Pedagogy (ZMNE KLHTK TTI) among the professional and commissioned military personnel of the Hungarian Defense Forces by order of the Ministry of Defense Planning and Coordination Commission.

The questionnaire was concluded — according to the wishes of the commissioner — with survey-method, on a tiered sample, with a quota—system sample selection between 7 August 2007 and 10 September 2007 personally by professors of the sociology subgroup at 30 organisational units.

During the data entry 418 questionnaires were distributed to the professional and commissioned military personnel out of which 467 were qualified for computerised data analysis. The rest failed because of missing or incomplete data.

² Analysis of the responses was concluded using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)

Dr. NÉGYESI Imre

AZ ÖNKORMÁNYZATOK INFORMATIKAI STRATÉGIÁJA ÉS A MAGYAR INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM STRATÉGIÁ ÖSSZEFÜGGÉSEI

THE LOCAL GOVERNMENTS' INFORMATICS STRATEGY AND THE HUNGARIAN INFORMATION SOCIETY THE CONTEXTS OF A STRATEGY

A Magyar Információs Társadalom Stratégia készítésének egyik célja az volt, hogy megvalósuló stratégia-ként bebizonyítsa, az informatika, az információs és kommunikációs technológia nem pusztán lehetőség, hanem hatékony eszköz. A stratégia ugyanakkor azt kívánja elérni, hogy Magyarországon tíz éven belül tudás-alapú gazdaság, információs társadalom, állam és önkormányzat alakuljon ki. A stratégia tehát azok számára készült, akik bíznak Magyarországon, felemelkedésében, sikerében, és akik tenni is kívánnak ezért. Ennek a cikknek a célja pedig az, hogy megvizsgálja, milyen módon viszonyulnak ehhez a megfogalmazott elvekhez az önkormányzatok által elkészített saját informatikai stratégiák, segítve ezzel a fő célok elérését.

It was one of the aim of Hungarian Information Society Strategy making in order to prove it as a strategy to be realized, the informatics, the informational and communicational technology not merely opportunity, but efficient device. The strategy wishes to attain it by ten being an economy with a knowledge basis, information societies inside a year in Hungary at the same time, let a state and a local government take shape. The strategy so they prepared for him, who trust Hungary, his rise, his success and who wish to do something for this. The aim of this article though it, that examines it on a what kind of manner they relate to this to the worded principles the own informatics strategies prepared by the local governments, helping the achievement of the capital aims with this.

BEVEZETÉS

A Magyar Információs Társadalom Stratégia [1] (a továbbiakban: MITS) a gazdaság és a társadalom felzárkózásának stratégiája az európai fejlődéshez. Céljaiban és megoldásaiban az európai értékrendet és cselekvési utakat követi, a végrehajtás során figyelembe veszi a magyar adottságokat és lehetőségeket. A MITS az ország felzárkózása kulcsának az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának kiterjesztését tekinti. E technológiák széleskörű alkalmazása biztosíthatja a gazdaság modernizálását, a hatékonyság és versenyképesség növelését, és ezen keresztül egy új fejlettségi szint, az információs társadalom célkitűzéseinek megvalósítását. A MITS információs társadalomról akkor beszél, amikor az információs ágazat társadalmi, gazdasági súlya dominánssá válik, az információ beépül az egyének, szervezetek és intézmények mindennapjaiba, és a társadalmi kommunikáció nagy része a digitális csatornákon zajlik. Az információ mind szélesebb körű és könnyű elérése segíti a társadalom megújulását, mobilizációját, utat nyit az egyéni kezdeményezőkézségnek, vállalkozó kedvnek, globálissá teszi az emberi tudás megszerzését és megosztását, és soha nem látott mértékben sokszorozza meg azt. Mindezek a célok csak akkor valósulhatnak meg, ha az információ egyenlő mértékben jut el a lakosság teljes egészéhez. Ez a folyamat csak akkor lehet sikeres, ha a lakossággal közvetlenül is kapcsolatban levő önkormányzatok informatikai stratégiája tükrözi ezeket a törekvéseket.

EURÓPAI UNIÓS ELVÁRÁSOK AZ ÖNKORMÁNYZATI INFORMATIKÁBAN

Mielőtt megkezdénék az önkormányzatok helyzetének elemzését tekintsük át röviden a vonatkozó EU-s dokumentumokat. Az eEurope 2005 [2] az Európai Unió akciótérve az információs társadalom kiépítésére. 1999 decemberében az Európai Bizottság indította el az eEuropa kezdeményezést, melyet az Európai Tanács 2000 júniusában az eEurope 2002 akciótérvként fogadott el. 2002 májusában az Európai Bizottság az eEurope 2002 folytatásaként kidolgozta az eEurope 2005-öt, amely a 2003-2005 közötti időszakra folytatja az eEurope keretében elkezdett munkálatokat. Az eEurope egyben része a lisszaboni stratégiának, amely célul tűzte ki, hogy az Európai Unió a legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdaság legyen 2010-re. Az eEurope akciótérv két, egymást erősítő akciócsoporton alapul. Egyrészt ösztönözni kívánja a szolgáltatások, alkalmazások és tartalom fejlesztését, mind az elektronikus közszolgáltatások, mind az elektronikus kereskedelemre kiterjedően, másrészt támogatja a fentiek alapjául szolgáló szélessávú infrastruktúra és biztonság kérdéskörébe tartozó projekteket.

Az IDA [3] (the Interchange of Data between Administrations) programot 1995-ben indította el az Európai Bizottság, vállalkozásokért felelős főigazgatósága. Célja a közigazgatás elektronikus adatcseréjének lehetővé tétele, melyet közigazgatási hálózatok és alkalmazások kiépítésének támogatásával ér el. Az 1719/99/EK („irányelvek”) és 1720/99/EK („interoperabilitás”) európa parlamenti és tanácsi döntéssel 1999-ben lépett az IDA második szakaszába, melyet a már meglévő uniós és tagállami hálózatok egységesítése jellemez, valamint az eEurope akciótérvben megfogalmazott ügyfél-centrikus szemlélet. Az IDA II. program 2004. december 31-ig tartott, és évi 24 millió eurós költségvetéssel rendelkezett. Az IDA program elsősorban az európai szektorális közcélú hálózatok megteremtését támogatta, a hálózat kialakításának bármely fázisában (előkészítés, megvalósíthatóság, kifejlesztés és értékelés, üzembe helyezés). Az elbírálás — az európai dimenzió és a közcélúság mellett — a következő szempontok játszottak szerepet:

1. a kialakítandó hálózat az IDA generetikus szolgáltatásait és alkalmazásait használja fel;
2. a hálózat feleljen meg az európai szabványoknak és a nyilvánosan hozzáférhető műszaki követelményeknek;
3. a hálózat alkalmazza más közösségi programok pl.: a kutatás-fejlesztési programok eredményeit.

Az Információs Társadalmi Technológiák Program [4] (Information Society Technologies Programme, IST) az Európai Unió Hatodik Kutatásfejlesztési Keretprogramjának (Sixth Frameworkprogramme for Research, Technological Development and Demonstration Áactivities) része. Az IST program jelentőségét jelzi, hogy 3,8 milliárd eurós költségvetéssel rendelkezik. A program elsődleges célja a felhasználóbarát információs társadalom megteremtése az Európai Unióban. Ezért a program olyan kutatás-fejlesztéseket támogat, amelyek reális gazdasági és társadalmi szükséglet kielégítésére irányulnak, európai hozzáadott értékkel rendelkeznek, és szolgálják az európai versenyképesség növelését.

Az IST program négy, egymáshoz szorosan kapcsolódó téma köré csoportosíthatja a támogatandó projekteket:

1. Az 1. téma a rendszerek és szolgáltatások az állampolgárok számára. Az IST program 1. témája az európai állampolgárok azon igényére alapoz, hogy kiváló minőségű és elérhető árú általános szolgáltatásokat vehessenek igénybe. A kutatásfejlesztés kiemelt területei ezen a téren az egészségüggyel, fogyatékosokkal, közigazgatással, környezetvédelemmel és szállítással kapcsolatos információs társadalmi szolgáltatások.
2. A 2. téma a távmunka és elektronikus kereskedelem új módszereit taglalja. Az IST program 2. témája az egyének és szervezetek számára kívánja lehetővé tenni, hogy munkájukban és üzletvitélük során hatékonyabbak legyenek, növelvén a vállalkozások versenyképességét és az egyének munkakörülményeinek minőségét, valamint a fogyasztók bizalmát. Ennek keretében az IST támogatja az új szervezeti paradigmák megjelenését s az informatikai és távközlési technológiák konvergens alkalmazása útján, a fogyasztói bizalmat növelő technológiákat, továbbá az egyéni és csoportos alkalmazások fejlesztését az új szervezeti környezetben.
3. A 3. téma a multimédia tartalmakkal és alkalmazásokkal foglalkozik. Az IST program 3. témája Európa kiemelt szerepét kívánja biztosítani a tartalomipar terén az európai népek kreativitására és kulturális sokféle-

ségére alapozva. A támogatandó projektek ebben a körben a következők: interaktív elektronikus kiadás, digitális kulturális örökség és tartalom, oktatás és továbbképzés, fordító és tolmács programok, valamint információ elérési szűrési és kezelési technológiák.

4. A 4. téma az alapvető technológiák és infrastruktúrák kérdését taglalja. Az IST 4. témája a több alkalmazást kiszolgáló alapvető technológiák és infrastruktúrák európai szintű fejlesztését továbbá használatát támogatja. Ennek kapcsán az IST a következő kutatási területekre összpontosít: az informatikai és távközlési technológiák konvergenciája, mobil illetve személyi technológiák, mikroelektronika, szoftver technológiák valamint ergonómia, szimulációs és vizualizációs technológiák, többszenzoros interfészek, perifériák, alrendszerek, mikro rendszerek fejlesztése.

AZ INFORMATIKAI STRATÉGIAFEJLESZTÉS ALAPJAI

Függetlenül az informatikai stratégiát felhasználó szervezettől a stratégiafejlesztés megkezdése előtt, vagy egy-egy terület felülvizsgálata előtt kell elvégezni el, kell készíteni egy Behatólási Tanulmányt (a továbbiakban: BT). A BT az informatikai stratégiafejlesztésnek alapvető döntés-előkészítő lépéseit tartalmazza, beleértve magának a stratégiafejlesztésnek a szervezését, az erőforrásokkal való ellátását és az irányítását. A BT négy fő terület vizsgálatára fordít figyelmet:

1. Milyen részstratégiákat és tanulmányokat kell előzetesen elkészíteni, azok mire terjedjenek ki, és milyen területekre vizsgálatára kerüljön a hangsúly?
2. Az informatikai részstratégia, hogyan tükrözi a MITS alapelveit, az e-közigazgatás bevezetési stratégiájának elveit, illetve mennyire van összhangban annak információbiztonsági részstratégiájával vagy más fejlesztési tervekkel?
3. Hogy lehet ezeket a részstratégiákat elkészíteni, milyen erőforrásokra lesz szükség és milyen szakértelmet igényelnek, milyenek a költségeket jelenthet, mennyi lesz a végrehajtásra fordított idő. Meg kell határozni a felelősségi köröket és az ellenőrzés rendszerét is?
4. Milyen kérdéseket kell feltenni és megválaszolni annak érdekében, hogy elkerülhetők legyenek a késedelmek és a felesleges ráfordítások?

Ezen általános megközelítés után nézzük meg, hogyan néz ki ez a folyamat a vizsgálat tárgyát képező önkormányzatok tekintetében. Az informatikai stratégiafejlesztés valószínűleg alapvető hatással lesz az önkormányzati hivatal egészére, ugyanakkor a stratégiafejlesztés módszerének, eljárásrendjének ismerete elősegíti az önkormányzat vezetőiben és dolgozóiban, hogy megértsék az informatika fontosságát és indokoltságát.

Az elsődleges kérdés, hogy *milyen szempontokat kell megvizsgálni az önkormányzatok tekintetében az informatikai stratégia elkészítése előtt*. A vizsgálat elején azonnal tisztázni kell, hogy szükség lesz-e fejlesztések végrehajtására az önkormányzat informatikai stratégiájának kialakításához. Ez a gazdasági tényezők figyelembe vétele mellett, azért is lényeges, mert a kialakításra kerülő informatikai stratégiának szervesen illeszkedni kell a meglévő munkafolyamatokba. Természetesen figyelembe kell venni az önkormányzatnál folyamatban lévő más fejlesztéseket is. Vizsgálni kell továbbá a rendelkezésre álló szükséges minőségű, szakértelmű és mennyiségű humán erőforrásokat, amelyek hiányában szükség lehet más alternatívák kidolgozására vagy külső tanácsadók bevonására, amelyhez előzetesen biztosítani kell a pénzügyi fedezetet. Vizsgálni kell azt is, hogy összhangban vannak-e a stratégiafejlesztésnél javasolt súlypontok illetve megközelítések a képviselőtestület (Informatikai Bizottság) elképzeléseivel és az önkormányzat vezetősége számára megfelelő ellenőrzést tesznek-e lehetővé a javasolt tervek?

A következő vizsgálandó terület az *önkormányzatok működési környezete*, mely több szempontból is hatással lesz a kialakítandó stratégiára. A működési környezet vizsgálatakor minden külső hatást és lehetőséget figyelembe kell venni. Pontosan kell megfogalmazni a politika és más kényszerítő erők hatásának mértékét, fontossági sorrendjét, az önkormányzat működésének céljait valamint helyzetét. Lényeges kérdés a jogszabályi háttér ismerete, amelyen belül ismerni és érteni kell a helyi jogalkotás rendelkezéseit, valamint a tervezett információs rend-

szerekkel kapcsolatban esetlegesen érvényben lévő hatósági ellenőrzési, illetve korlátozó rendelkezéseket is. Előre meg kell határozni a tervek jóváhagyói körét és ehhez kapcsolódóan a felső vezetés megértését és egyetértését meg kell szerezni.

Ahhoz, hogy az önkormányzatok működési környezete teljes egészében vizsgálható legyen úgynevezett működési modellek megalkotása szükséges. Ennek létrehozása során különböző szempontokat kell figyelembe venni. Ezen belül meg kell ismerni a vezetők (polgármester, jegyző), illetve a képviselőtestület tagjainak véleményét, mert egyetértésük szükséges az elkészített modellekkel kapcsolatban. Miután ez a modell átfogja az önkormányzat hivatala tevékenységek minden elemét, össze kell egyeztetni más elvégzett és dokumentált vizsgálatokkal azért, hogy feltárják, milyen területek élvezzenek elsőbbséget az információs rendszerrel történő támogatásban. A modell fő célja, hogy következtetéseket és útmutatást adjon a stratégiafejlesztő munkacsoportnak, feltáruljanak az informatikai részstratégiával párhuzamosan megválaszolandó kérdések, meghatározhatóvá válnak a szükséges intézkedések továbbá kiderüljön az is, hogy más módon is fel lehet-e használni a modellt (pl. a kezdő munkások kiképzésében és oktatásában, vagy a polgármesternek történő tanácsadásban stb.)?

Mindezek után következhet a jelenlegi rendszerek elemzése, amely érinti a meglévő, illetve a tervezett információs rendszereket, ismerteti céljait és felhasználásukat, szolgáltatásaik terjedelmét, helyét, életkorukat, értéküket, hatékonyságukat, a befektetett tőkét. Az információs rendszerek üzemeltetésének jelenlegi módját is meg kell vizsgálni, beleértve az irányítási, a szervezeti és a műszaki jellemzőket. A leírást kiegészíti egy olyan értékelés, amely jellemzi egy rendszer fontosságát az önkormányzat szempontjából (rangsorolásukat és a várható hasznukat) és a költségük nagyságát. Az elemzések során célszerű az alkalmazásokat csoportosítani, például a típusuk, a működési területük, vagy az egymás közti kapcsolatuk alapján.

Az információs rendszerekben megtestesülő jelenlegi befektetés mértéke fontos építő eleme a jövő informatikájának. A változás jövőbeli ütemének korlátjait megszabja, hogy mennyi erőforrást kötnek le ezek a rendszerek. Az információs rendszereket működtető berendezések élettartama ritkán hosszabb, mint tíz év, de az önkormányzat igénye az alkalmazásra rendszerint túléli ezt. Világos különbséget kell tenni ezért az alkalmazásba, illetve a berendezésbe történő befektetés között. Az elemzésnek fel kell tárnia azokat a rendszereket, amelyeknek folyamatosan szerepet kell kapniuk az önkormányzat életében, azokat, amelyek tökéletesítésre szorulnak, hogy az önkormányzat igényeinek meg tudjanak felelni, és azokat is, amelyeknek az élettartama erősen korlátozott. Az alkalmazások vizsgálata azért fontos, mert ezen alkalmazások testesítik meg azt, hogy az önkormányzatnak mit kell tenni azért, hogy a lehető legtöbb hasznot nyerhesse ki az információs rendszerekből, tehát a jövő informatikai fejlesztéseire vonatkozó alternatívák kidolgozásának nélkülözhetetlen alapját képezik.

Az információs rendszerek tervezése során kiemelt figyelmet kell fordítani a követendő irányítási és műszaki koncepciók megfogalmazására is. Ez magában foglalja az információs rendszerek kifejlesztésének, illetve bevezetésének módját, az üzemeltetésükért felelős funkciók struktúráját, a szervezeti háttérét és a végrehajtását. Ilyenek lehetnek a munka-erőellátás (felvétel, oktatás, tanácsadók), a rendszerfejlesztés (környezet, eszközök és technikák), a beszerzés (házon belül, kívülről, versenyhelyzet, ellátási területek), a biztonság (bizalmasság, titkosság, sebezhetőség, védelem, hozzáférés). A követendő irányítási és műszaki koncepciók eredetileg a Stratégiai tanulmányban kerülnek kidolgozásra, és a forgatókönyv megválasztása során rendszerint módosulhatnak. Majd a stratégia-meghatározás szakaszában fogalmazzák meg és fogadják el véglegesen. (Ez kiegészülhet a megvalósítási tervek készítése során egyéb tevékenységek, illetve további tanulmányok eredményeképpen.)

Az irányítási és műszaki koncepciók tehát azzal foglalkoznak, hogy lehet a Stratégiai irányvonalban megjelenő informatikai célokat elérni. A projektek pusztá felsorolása még nem alkot stratégiát. Az irányítási és műszaki koncepciók támogatják az informatikai terveket és megadják azokat az irányítási, szervezeti, technológiai illetve eljárásrendi struktúrákat, amelyek a javasolt információs rendszerek sikeres megvalósításához szükségesek. Mint ilyenek keretet adnak az informatikai részstratégiája megvalósulásának, és biztosítják, hogy a sikeres teljesítés elérhető lehessen. Új koncepciók bevezetése körültekintő, de határozott kezelést igényel tekintve, például a sze-

repkörök megváltozását. Ebből következően a képviselő-testület által határozottan támogatott koncepciók világos megfogalmazására van szükség.

Az irányítási és műszaki koncepciókat több szempont figyelembe vételével kell elkészíteni. Melyek lehetnek ezek a szempontok:

1. Átfogóan és közvetlenül támogatják-e az irányítási és műszaki koncepciók az informatikai stratégia irányvonalát?
2. Megvalósíthatóak-e a koncepciók, tehát megvan-e az erőforráshátterük és hogyan illeszkednek egyéb más koncepciókba és megközelítésekbe (pl. nemzetközi elvárások...)?
3. Mi a hatásuk a szervezetre és a felhasználókra? A felhasználók megértik-e és elfogadják-e majd a kidolgozott koncepciókat?
4. Világos-e, hogy kinek van felelőssége az informatikai rendszerekkel kapcsolatban és ki fog ezen a területen vezetni?
5. Érthető-e a műszaki koncepciók minden következménye? (A laikusok számára is érthető nyelven történő megfogalmazás és a felesleges szakmai zsargon elkerülése segítheti a megértést!)
6. Milyen további munkára van szükség a koncepciók kibővítéséhez, illetve finomításához, ki és mikor fogja ezt elvégezni?

Az önkormányzati informatikai stratégia kidolgozása során a különböző erőforrásokat különböző időpillanatokban kell vizsgálni. Ezek az erőforrások személyi, szakmai, anyagi, technikai, infrastrukturális, szervezeti, szabályozási, módszertani és know how (tudja hogyan?) területekre terjedhetnek ki. A személyi feltételeknek meg kell valósulnia a hivatali struktúrában oly módon, hogy el kell jutni az önálló, csak a stratégiatervezéssel foglalkozó személyzet hiányától, amikor minden dolgozó a munkájához kapcsolódó feladatokat önállóan kezeli, odáig, hogy az eljárásrendek beépülnek a hivatal SZMSZ-ébe, munkaköri leírásába, az eljárásrendek megvalósításának és fejlesztésének feltételi szerepelnek a hivatal költségvetésében továbbá képzési tervében is. Ha eleinte a hivatal informatikai személyzete nem foglalkozik az IKT technikák és technológiák fejlesztésével, akkor az informatikai személyzet szakmai igényét meg kell szilárdítani, majd a szükséges fejlesztéseknek állandó helyet kell kapni az önkormányzat tervezésében. Amennyiben a hivatalok költségvetésében nincs elkülönített forrás az adatkezelés technológiai fejlesztésére, illetve az ahhoz kapcsolódó feltételek ellátására, szerepeltetni kell azokat, hogy az elektronikus szolgáltatásokból származó bevételek tervezhetővé váljanak. Amennyiben a hivatal hardver és szoftver állománya elavult, nem kihasznál, a fejlesztés a stratégiai terv alapján történik. Amennyiben a hivatali infrastruktúra nem egységes, a belső és a külső kommunikáció színvonala alacsony, ennek fejlesztési is a stratégiai terv alapján történik. Ha a hivatal szervezeti között nincs integrált kapcsolat, a belső alkalmazások is szigetszerűen működnek, és a szervezetek közötti adatcsere feltételei nem megoldottak, akkor az irányítási és ellenőrzési rendnek be kell épülni az önkormányzat SZMSZ-ébe, és így a gyakorlati megvalósítások rendszeressé válhatnak. A szabályozás tekintetében fontos, hogy ha az önkormányzaton belül hiányoznak az IKT használat s biztonság eljárásrendjei, az eljárásrendek ellenőrzése és értékelése részévé válják az önkormányzat SZMSZ-ének, és a gyakorlati megvalósítása is rendszeressé váljon. Ha teljesen hiányzik az elektronikus szolgáltatások bevezetéséhez szükséges informatikai módszertan, el kell jutni odáig, hogy az adaptált informatikai módszertan alapján dolgozzanak az informatikusok, majd megvalósuljon a módszertan fejlesztése a stratégia alapú tervezés alapján. Végül, ha nincs megfelelő képzés és szakismeret az önkormányzat hivatali dolgozói között, továbbá az informatikus személyzet az önálló fejlesztésekben nem érdekelt, meg kell valósítani a dolgozók át- és továbbképzését folyamatos és stratégia alapú tervezés alapján.

AZ INFORMATIKAI STRATÉGIAFEJLESZTÉS MEGVALÓSÍTÁSÁNAK ALAPJAI

A stratégia megalkotásánál figyelembe kell venni az „Önkormányzat részstratégia” elemeit, ezáltal a MITS-el azonos alábbi általános feladatokat, célokat fogalmazhatunk meg:

1. *Megoldandó feladatok*

- 1.1. Saját középtávú informatikai stratégia és az ahhoz tartozó akcióterv elkészítése.
 - 1.2. A működési folyamatok felülvizsgálatával egy gyorsabb hatékonyabb szervezeti működés megvalósítására nyílik lehetőség.
 - 1.3. Az informatikai biztonsági stratégia elkészítése.
 - 1.4. Az informatikai kultúra elmélyítése.
 2. *Prioritások*
 - 2.1. Az e-Önkormányzat (e-kistérség) kiépítése keretében az elektronikus ügyintézés és ügyfélszolgálat megvalósítása. (Az EU már megfogalmazta az elektronikus ügyintézéssel kapcsolatos konkrét követelményeit.)
 - 2.2. Az önkormányzati statikus és a dinamikus weboldalak ablakot képesek nyitni a világra, az ún. egyablakos ügyintézésről a településmarketing hatékony megjelenítéséig. Hatékony eszközökhöz jutnak az önkormányzatok a tájékoztatási, külső kapcsolataikkal kapcsolatos feladataik ellátásához.
 - 2.3. A tudásmenedzsment egy olyan keretet biztosít, mely növeli a szervezet intelligenciáját, a létrejövő integrált tudásbázis hatékonyan képes támogatni a döntéshozatali folyamatot. Az EU-csatlakozást követően fontos szerepet fog betölteni az unió által elvárt megalapozottságú pályázatok elkészítésében, a projektek hatásainak nyomon követésében.
- A „szolgáltató kormányzat” célkitűzéssel összhangban az önkormányzatok célja az ügyfelek, azaz az állampolgárok és az üzleti élet szereplői minél gyorsabb, hatékonyabb, a tér és idő korlátokat átlépő „kiszolgálása” (ügyintézés, tájékoztatás).
3. *Ügyintézés*
 - 3.1. Gyorsabb, egységes, diszkrimináció-mentes ügyintézés.
 - 3.2. Azonos ügy - azonos ügyintézés.
 - 3.3. Hivatal - lakosság közti interakció biztosítása.
 - 3.4. Az ügyfélfogadás térbeli és időbeli korlátainak kitolása, illetve feloldása.
 4. *Szervezés*
 - 4.1. Átlátható folyamatok, jogkövető megoldások kikényszerítése.
 - 4.2. Felelőségek egyértelmű definiálása, nyomon követése konkrét esetekben is.
 - 4.3. Elemzésekhez alapadatok generálása, statisztikai adatok előállítása, jelentések készítése (kb. 40féle különböző statisztika létezik; pl. minden tárca, ágazat külön-külön kér adatokat; nincs koordináció a különféle statisztikai adatszolgáltatási igények vonatkozásában).
 - 4.4. Önkormányzatok közötti információ-csere korszerű előmozdítása.
 - 4.5. Minőségbiztosítás módszerek bevezetése, egységesítése.
 - 4.6. Fokozatosan kiépíthető e-Önkormányzati (e-kistérségi) modell kialakítása.
 - 4.7. Eljárási viták, felelősségi kérdések eldöntéséhez tényadatok szolgáltatása.
 - 4.8. Szükségtelen adatszolgáltatások, párhuzamos munkafolyamatok elkerülése.
 - 4.9. Párhuzamos irattárak kiküszöbölése.
 - 4.10. Adatvédelmi rendszabályok betartásának biztosítása.
 - 4.11. Egységes archiválás biztosítása, törvényes adatőrzési időszakok betartatása.
 - 4.12. Államigazgatási adatvagyon bővítése.
 - 4.13. Egységes közigazgatási fogalomtár definiálása és felhasználása.
 - 4.14. Az önkormányzati szervek munkatársainak informatikai felkészültségének elmélyítése.
 5. *Gazdaságosság*
 - 5.1. A korrupció visszaszorítása, felderítés megkönnyítése.
 - 5.2. Gazdaságos, korszerű, munkaerő, és időtakarékos ügyvitel.
 - 5.3. Önkormányzati munkaerő-mobilitás megkönnyítése, a munkaerő-képzés egységesítése.
 - 5.4. Tipizált rendszerek fejlesztésével beszerzési/fejlesztési költségek minimalizálása.

A közszolgáltatások végzésére vonatkozó legutóbbi uniós ajánlás, a „Common List of Basic Public Services” az EU a tagállamok számára kötelezettségeket határoz meg az állampolgároknak, illetve az üzleti élet szereplőinek elektronikusan nyújtandó közszolgáltatások körére és azok Interneten keresztül történő igénybevételének szintjeire vonatkozóan. Ezen belül négy fejlettségi szintet különböztet meg, amelyek közül nyilvánvaló cél a negyedik szint mihamarabbi elérése:

1. szint: információ: on-line információk nyújtása a közigazgatási szolgáltatásokról;
2. szint: egyirányú interaktivitás: nyomtatványok, űrlapok, adatlapok letöltésének, kinyomtatásának lehetősége;
3. szint: kétirányú interaktivitás: nyomtatványok, űrlapok, adatlapok on-line úton történő kitöltése, beleértve a hitelesítést;
4. szint: ügyintézés és a teljes ügymenet elektronizálása: döntés, kézbesítés, illetékek lerovása.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

Az előzőekben leírtaknak megfelelően a hazai és nemzetközi elvárásokat figyelembe véve informatikai szemmel vizsgálva a szolgáltató önkormányzat megteremtése érdekében tekintettük át a stratégiai célokat. Az önkormányzatok szintén ezen irányelvek alapján állítják össze a vizsgált informatikai stratégiai terveiket. Ezek a tervek képezik majd a jelenlegi helyzet elemzésének eredményeit is — figyelembe véve — az önkormányzatok rövid- és hosszú távú terveinek alapját. Természetesen egy komplex információs rendszer kialakítása rengeteg nehézséggel és feladattal jár. Annak érdekében, hogy az önkormányzaton belül kialakuljon egy egységes információs rendszer több kritériumnak kell teljesülni. Ez magában foglalja a felsővezetői elkötelezettség egyértelmű biztosítását a teljes időszaka alatt. Az informatika valós helyének és szerepének elhelyezését a hivatalban, a hivatali dolgozók megfelelő ösztönzését illetve bevonását a sikeres megvalósítás érdekében, továbbá a belső folyamatok egyértelmű meghatározását, függetlenül a személyektől. A kapcsolódó intézmények stratégiai feladatainak egyértelmű meghatározását és a kapcsolódó országos és helyi jogszabályok megalkotását. Ha e kritériumok teljesülnek, akkor megvalósulhat az önkormányzatok informatikai stratégiájának nem csak a minimális, de az optimális programja is.

Kulcsszavak: információs társadalom, informatika, informatikai stratégia, önkormányzat

Keywords: information society, informatics, informatics strategy, local government

FELHASZNÁLT IRODALOM

[1] <http://www.ihm.gov.hu/data/19797/MITS%20teljes%20anyaga.pdf>

[2] <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24226.htm>

[3] <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l24147a.htm>

[4] http://europa.eu/pol/infso/index_hu.htm

Dr. VIDA Zsuzsanna, Dr. SZAKÁCS Zoltán

AZ ALVÁS-ÉBRENLÉT ZAVAROK SZŰRÉSÉNEK HATÉKONYSÁGA A SZERZŐDÉSES KATONAI SZOLGÁLATRA ÉS A MISSZIÓS FELADATRA JELENTKEZŐK KÖRÉBEN

EFFICACY OF SCREENING OF SLEEP RELATED DISORDERS AMONG VOLUNTEERS FOR MILITARY SERVICE, ESPECIALLY FOR MILITARY MISSIONS

Az alvás-ébrelnél zavarak és a következményes fokozott napközbeni aluszékonyág súlyos mentális deficiittünetekhez vezetnek, melyek negatívan befolyásolják az egyén napközbeni teljesítményét, és komoly — bizonyos munkakörökben — nagy anyagi károkkal illetve emberi áldozatokkal járó hibákat eredményezhetnek. Fokozottan igaz ez a katonai szolgálatot teljesítőkre, ahol a több-műszakos munkarend, az időzónaváltás, a sokszor monoton őrszolgálat jelentős szellemi és fizikai igénybevételt jelent.

A fokozott napközbeni aluszékonyág hátterében álló alvásbetegségek jól felismerhetők, diagnosztizálhatók és kezelhetők, ezért ezek szűrésére egyre nagyobb figyelmet fordítanak.

Munkánkban áttekintjük az alvásbetegségek okozta balesetekkel foglalkozó irodalmat, különös tekintettel a katonai témájú magyar nyelvű publikációkra.

The sleep-related disorders and excessive daytime sleepiness (EDS) result in severe mental deficit symptoms, which have negative influence on the daytime performance, and may result in serious accidents, sometimes involving high financial damage and human victims in certain employment areas. This especially applies to those undertaking military service, where the shift working order, jet lag and the so often monotonous duty require enhanced mental and physical ability.

The sleep-related disorders representing the background for the EDS can be recognised, diagnosed and treated; therefore their screening receives increasing concern.

Our presentation provides an overview of the article and publications on the accidents caused by sleep-related disorders. Special attention is paid on the Hungarian publications available.

A TÉMA AKTUALITÁSA, A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

Az alvás-ébrelnél zavarak és ezek következtében kialakult fokozott napközbeni aluszékonyág időben történő felismerése, szűrése valamint terápiája korunk egyik komoly kihívása, nemcsak a különböző iparágak, közlekedés, egészségügy területén, hanem a rendvédelmi szerveknél továbbá a honvédelemben is.

A több-műszakos munkarendek, a folyamatos készenléti rendszer, a megszokottól eltérő és gyakran rendszeretlen tartamú illetve tartalmú munkaperiódusok, a gyakori időzónaváltás növelik az alvászavarok kialakulásának esélyét. Az alvás mennyiségi és/vagy minőségi zavarának következtében károsodik annak regenerációs helyreállító, felkészítő szerepe, mely napközbeni fokozott aluszékonyágot, kimerültséget illetve ezek kapcsán a mindennapi munkában, a munkavégzés során bekövetkező hibákat, baleseteket eredményez.

Mind az alvásadósságból következő napközbeni alvászavar, mind az ehhez kapcsolódó kóros kimerültség visszavezethető a fiziológias alvás-ébrelnél szabályozás ritmusának torzulására, az alvásfolyamat fragmentáltságára, a fokozott alvászavarra, az összetett biológiai óra interaktív zavarára. Nyilvánvaló, hogy a populációnak az a része, mely eleve valamilyen alvászavarban szenved, érzékenyebben reagál az alvást károsan befolyásoló külső tényezőkre, és ezért fokozottan veszélyeztetett illetve veszélyes a hibák esetén nagy anyagi károkkal és emberi áldozatokkal fenyegető munkakörökben, például az olajfinomítóknál, az atomerőművekben, a kamion- és

tehergépjármű forgalomban, a közúti, a vasúti valamint a légi fuvarozásban, az egészségügy munkájában, a rendvédelmi szerveknél továbbá a honvédelemben.

FOKOZOTT NAPKÖZBENI ALUSZÉKONYSÁG ÉS BALESETEK ÖSSZEFÜGÉSE

A fokozott aluszékonysággal és következményes figyelemzavarral járó balesetekről a legtöbb információt a közúti balesetekről készített statisztikák nyújtják.

Az Egyesült Államokban és Angliában a gyorsforgalmi utak biztonságát felügyelő nemzeti szervek egyértelműen arra a következtetésre jutottak, hogy évente átlagosan több mint 150 000 esetben (Egyesült Államok), illetve 90–100 000 esetben (Anglia) a baleset oka a gépkocsivezető aluszékonysága. A fatális balesetek 4%-ában a forgalomrendészeti vizsgálatok az autóvezető súlyos kimerültségét jelzik, mint egyedüli okot [1,2]. Ez Pack és munkatársai által Dél-Karolinában végzett több mint 16 000 balesetet átfogó vizsgálata szerint a gépkocsivezető halálával végződő balesetek több mint 50%-át jelentette [3].

Más irodalmi adatok is megerősítik, hogy a haszongépjárművek okozta közlekedési balesetek 20-30%-át okozza álmoság, elalvás [4,5].

A balesetek két kiugró plateau-t mutattak 01.00 és 03.00 óra között, egy kisebbet pedig a kora délutáni órákban. Ez időben egybeesik a két 24 órán belüli periódussal, amikor — Lavie humán kísérletei szerint — az ember kumulálódó alvaskészsége lehetősége szerint felszínre tör [6].

A fokozott aluszékonyság hátterében több ok állhat, melyek közül a leggyakoribbak az alvásmegvonás, circadian ritmuszavar vagy alvásfüggő légzészavar [7], de okozhatja narkolepszia, idiopathiás hyperszomnia, alvásfüggő mozgászavar, gyógyszerek (elsősorban altató- és nyugtatószerek) [8].

1991-ben Arbus megvizsgálta, hogy 660 súlyos, de nem fatális balesetet okozó kamionvezető, akik a rendőri megítélés szerint azt kóros alvaskésztetésük következtében okozták azokat, valamilyen alvászavarban szenvedtek. Azt találta, hogy 38% esetében súlyos, kumulatív alvásadósság volt kimutatható, 31%-uk obstruktív alvási apnoe, 10%-uk narkolepszia beteg volt, 12%-uk hosszú vérszint felezési idejű benzodiazepint használtak altatószerként [9].

Az elalvásból származó balesetek komoly veszélyt jelentenek mind az elalvó gépjárművezetők, mind a többi — országúton — közlekedőre.

Aldrich és munkatársai az elalvással összefüggő balesetek gyakoriságát vizsgálták 70 kontroll személy és 424 különböző alvási betegségben szenvedő paciens esetében [10]. Az alvási betegségek négy csoportját vizsgálták: alvási apnoe szindróma (OSAS), narkolepszia, fokozott nappali aluszékonysággal járó egyéb alvási betegségek illetve fokozott nappali aluszékonysággal nem járó alvási betegségek.

A fokozott nappali aluszékonysággal bíró betegek esetében az elalvással összefüggő balesetek gyakorisága 1,5–4-szer nagyobb volt, mint a kontroll csoportban. Ugyanezen betegcsoportban az elalvással összefüggő balesetek incidenciája 3–7% volt évente.

Bár az elalvással összefüggő balesetek aránya a narkolepsziásokban volt a legnagyobb, a legtöbb ilyen balesetet az apnoe (OSAS) szenvedő betegek okozták, mivel számuk magasabb.

Az apnoe és narkolepsziában szenvedő betegek voltak felelősek az elalvással kapcsolatos balesetek 71%-ért.

A súlyos alvási apnoe szenvedő betegek csaknem kétszer annyi balesetet okoztak, mint az enyhe vagy közepes súlyos esetek.

Young és munkatársai arra a kérdésre keresték a választ, hogy a fel nem ismert alvásfüggő légzészavar, akár enyhe, akár súlyos, jelent-e nagyobb balesetveszélyt?[11] 913 személy esetében az alvásfüggő légzészavar meglétét súlyosságát alváslaboratóriumi vizsgálat segítségével határozták meg, közlekedési balesetekre vonatkozó adataikat pedig állami adatbázisból nyerték, hogy kiküszöböljék a téves adatszolgáltatást. Eredményeik alapján feltételezhető, hogy a fel nem ismert alvásfüggő légzészavar a közlekedési balesetek jelentős részéért felelős.

George és munkatársai 1999-ben publikálták retrospektív, nagy létszámú beteg és egészséges kontroll személyeket vizsgáló munkájuk eredményét [12]. A közlekedési balesetek illetve bírósági idézések számát az Ontario Közlekedési Minisztériumtól nyerték. A szerzők megállapítása szerint vizsgálati eredményeik megerősítették, hogy a súlyos apnoés betegek esetében a közlekedési balesetek rizikója megnőtt.

Horstmann illetve munkatársai anonim kérdőív segítségével analizálták 156 OSAS beteg és 160 kontroll személy közlekedési továbbá munkahelyi baleseteinek számát [13], és egyben beszámol a megfelelő terápia hatékonyságáról is. Eredményeik alapján a középsúlyos-súlyos OSAS-ban szenvedők tizenötször gyakrabban szenvednek közlekedési balesetet, ami jelentősen veszélyezteti a közúti közlekedés biztonságát. Ez a gyakran alulbecsült veszély csökkenthető az alvásfüggő légzészavar megfelelő kezelésével.

Wu és munkatársai 253 személy vizsgálatának eredménye alapján megállapították, hogy az alvásfüggő légzészavarban szenvedők több balesetet okoznak (adjusted odds ratio 2,99) ($p < 0,01$), ugyanakkor hangsúlyozzák azt is, hogy a betegség jól kezelhető, és a kezeléssel a fokozott balesetveszély csökkenthető [14].

2006-ban a *Journal of Occupational & Environmental Medicine*-ben jelent meg egy közlemény, melyben vezető szakemberek reagáltak arra a közleményre, melyet az Amerikai Foglalkozás-egészségügyi Társaság, az Amerikai Tüdőgyógyászok Társasága és az Amerikai Alvástársaság adott ki a haszongépjárművek vezetői között előforduló alvásfüggő légzészavar betegségekkel kapcsolatosan [15].

Miért fontos ezzel a problémával foglalkozni?—teszik fel a kérdést a szerzők, melyet meg is válaszolnak:

- az alvásfüggő légzészavarok száma aluldiagnosztizált, a kórképet nem ismerik fel sem a betegek sem az orvosok;
- a betegség gyakoribb, mint a cukorbetegség;
- valószínűsíthető, hogy a haszongépjárművek vezetőinek mintegy 28%-a érintett;
- az obstruktív alvásfüggő légzészavar közbiztonságot veszélyeztető tényező, mely érinti a munkavállalókat (gépjárművezetőket), a munkaadókat és mindenkit, aki az utakon közlekedik.

A FOKOZOTT NAPKÖZBENI ALUSZÉKONYSÁG KATONAORVOSI VONATKOZÁSAI

Ahogy a civil szférában, úgy a honvédségnél is egyre nagyobb figyelmet kell fordítani az alvászavarok kiszűrésére. A honvédség speciális helyzetéből adódó követelmények következtében a szolgálatot teljesítőkre fokozott szellemi és fizikai megterhelés hárul. A professzionális hadsereg megteremtését és Magyarország NATO-hoz történő csatlakozását követően az ún. válságreakáló erőket gyorsan, akár több időzónát áthidalva kell mozgatni, mely nagyfokú alkalmazkodási képességet igényel az állománytól. A fokozott aluszékonyosság valamint a kóros kimerültség súlyos gondokat okoznak, különösen a veszélyes — és hibák esetén — nagy anyagi károkkal illetve emberi áldozatokkal fenyegető munkakörökben, mint pl. a honvédségnél.

Ezért különösen fontossá vált a szolgálatra jelentkezők minél teljesebb körű, az alvás-ébrenlét zavarait is magába foglaló szűrése.

A Honvédorvosban jelent meg 1994-ben Köves Péter és Szakács Zoltán publikációja, mely felhívja a figyelmet az alvászavarok katasztrófa-orvostani és katonaorvosi jelentőségére [16].

A XX. század második felében gyors fejlődésnek indult alvás medicina akkor már abban a helyzetben volt, hogy meg tudták fogalmazni azokat a diagnosztikus és terápiás kritériumokat, melyek a katasztrófa-orvostani továbbá katonaorvosi szempontból jelentős alvászavarok gyakorlati kezelésének illetve megelőzésének alapjául szolgálhattak. Új diagnosztikai módszerek és terápiás lehetőségek jöttek létre, melyek lehetőséget nyújtottak az alvás-és ébrenléti zavarok vizsgálatára, kezelésére valamint megelőzésére.

Az alvászavarok nemzetközi osztályozásának ismertetése után szerzők bemutatják a katasztrófa- és katonaorvosi szempontból legfontosabb alvás-ébrenléti zavarokat, melyeket két nagy csoportba sorolnak:

1. Azok a kórképek, melyek bekövetkezése — gyakoriságuknál fogva — bizonyos foglalkozási ágakon, csoportokon belül (személy- és anyagszállító járművezetők, repülőgép-vezetők, operátori munkakörben dolgozók, irányítók, katasztrófa-elhárításban felelős személyzeti stb.) jelentős veszteséggel fenyegetnek

emberéletben és anyagi eszközökben. Ezek az alvás fragmentálódásával, a regenerációt biztosító mélyalvás krónikus károsodásával járó inszomnia-hyperszomnia szindrómák: az alvás közbeni légzésszavarral összefüggő inszomnia (alvás apnoe szindróma), farmakogén inszomnia, cirkadián ritmuszavar által okozott inszomnia, alvásközbeni periodikus végtagmozgásokkal összefüggő inszomnia (restless legs szindróma).

2. Azok az alvásbetegségek, melyek nem fenyegetnek közvetlenül a fenti veszéllyel, de komoly zavart okozhatnak a kiképzés, a gyakorlás illetve a harci tevékenységek során. Ezért ismeretük a megelőzés, az értelmezés és a hatékony terápia érdekében fontos. E csoportba tartoznak a pszichofiziológiai inszomnia, a narkolepszia valamint a paraszomniák.

Az egyes betegségek tünetinek, következményeinek részletes leírása során ismertetik a terápiás lehetőségeket is, ezzel is hangsúlyozva azt a tényt, hogy ezek a betegségek kezelhetők.

Végül szerzők hangsúlyozzák, hogy az alvás- ébrenlét betegségekkel kapcsolatban felhalmozott ismeret csak akkor válik igazán hasznossá a katonai és katasztrófa-orvostan területén, ha ezek megelőzés, szűrése gyakorlattá válik, amihez szükséges a megfelelő szervezeti keretek kiépítése, és természetesen a megfelelő szaktudás elsajátítása. Cikkük végén táblázatban foglalják össze a kivizsgálás és kezelés teendőit, amelyek elvégzésére az alapellátásban (csapatorvosi, háziorvosi rendelők), valamint az alvás szakambulancián illetve egyes esetekben kórházi osztályon kerül sor.

A téma aktualitását mutatja, hogy 11 évvel később ugyancsak a Honvédorvosban Köves Péter doktor és Szakács doktor felelevenítette, illetve tovább bővítette fenti ismereteket az *Alvás- ébrenlét zavarok sajátosságai a katonai szolgálat körülményei között* című publikációjukban [17].

A szerzők részletes áttekintést adnak az elsődleges alvásbetegségekkel kapcsolatos új ismeretekről (kiemelendő az alvásfüggő mozgászavarok — nyugtalan láb szindróma, periodikus lábmozgás zavar — és a narkolepszia patomechanizmusa és tünettana) valamint a felfedezett új terápiás lehetőségekről.

A túlzott napközbeni aluszékonyság, hyperszomnia katasztrófa-orvostani következményeit illetően a civil közlekedési katasztrófák éves elemzése alapján megállapítják, hogy az összes kamionbalesetek közel 70%-át elsőbbségadás elmulasztása, irányváltoztatás és kanyarodás, valamint jelzések figyelmen kívül hagyása okozta. E balesetek 50%-ában az összes baleset 34%-ában egyértelműen bizonyítható volt, hogy a háttérben a gépkocsivezető fokozott alváskészletése állt, azaz ún. elalvásos balesetről volt szó. Az alvásbetegségek közül pedig az esetek 44%-ában három kórkép, az alvási apnoe, a farmakogén inszomnia, illetve az extrinsic cirkadián ritmuszavarral összefüggő inszomnia volt igazolható. Hasonló eredményre jutottak hat év alatt bekövetkezett 87 786 autóbaleset, 30 halálos végű közlekedési baleset, 500 különböző súlyosságú közlekedési illetve munkahelyi baleset

Az elsődleges alvásbetegségek közül az alvásfüggő légzésszavarok jelentőségére hívta fel a figyelmet Szakács Zoltán doktor és Köves Péter doktor AARMS-ban megjelent cikke [18].

Vizsgálatukban több-műszakos munkakört betöltő, őrzésvédelemmel foglalkozó munkavállalót vizsgáltak, kérdőíves szűrés segítségével mérték fel az obstruktív alvási apnoe fennállásának lehetőségét, különös tekintettel ennek egyik legfontosabb következményére, a fokozott napközbeni aluszékonyságra (excessive daytime sleepiness – EDF) mely fontos rizikófaktor a munkahelyi és közlekedési baleseteknek.

218 váltott műszakban dolgozó személy kérdőíves felmérés alapján a vizsgáltak 23%-ánál (50 személy) merült fel obstruktív alvási apnoe (OSAS) gyanúja. Az 50, súlyos OSAS-ra gyanús beteg közül 6% volt hypertóniás, 6% cukorbeteg, 58% túlsúlyos és 70%-uk panaszkodott napközbeni mentális deficit tünetekre. 4%-ban szerepel a kórelőzményben cardio- illetve cerebrovascularis esemény és 4%-ban elalvás okozta közúti baleset.

Ezen betegek diagnózisának pontosítása céljából alváslaboratóriumi polyszomnográfias vizsgálatra került sor, mely bizonyította vagy elvetette az alvási apnoe jelenlétét. A nemzetközi irodalmi adatoknak megfelelően az OSAS-t akkor tekintették súlyosnak, ha az apno/hypopnoe index magasabb volt, mint 30/óra (apnoe-hypopnoe eseményről beszélünk, ha a légzési esemény a tíz másodpercet meghaladja). A napközbeni aluszékonyságot a

multiplex alváslatencia teszttel (multiple sleep latency test – MSLT) vizsgálták, melyet az alváslaborban kiviteleztek. A vizsgálat eredménytől függően a betegek megfelelő terápiában részesültek.

A súlyos OSAS-ra gyanús személyek körül csupán három utasította el a további kivizsgálást, így 47 beteg alváslaboratóriumi vizsgálatára került sor. Figyelemre méltó, hogy a betegek többsége — minden valószínűség szerint a súlyos és életminőséget rontó tünetek miatt — vállalta a vizsgálatot a pozitív eredmény esetleges hátrányaival együtt. 15 beteg esetében derült fény súlyos és 13 esetében közepesen súlyos vagy enyhe OSAS-ra. Az alvásfüggő légzészavarok egyéb formáit diagnosztizálták 14 betegnél. Egy páciens alvásfüggő mozgászavarban szenvedett, míg négy beteg esetében egyéb alvás-ébrenléti zavarra derült fény.

Különös jelentőséget ad a közleménynek, a vizsgált populáció neme, életkora és foglalkozása: valamennyi vizsgált egyén férfi volt, átlag életkoruk: 38,05 év (SD: 10,36), foglalkozásuk: őrzésvédelem. Tehát fiatal, aktív fegyverhasználatot járó munkakört töltenek be, ahol a figyelmetlenség, fáradtság potenciálisan akár emberáldozatot követelő veszélyforrás lehet.

Szternák Nóra doktornő egy másik, súlyos napközbeni aluszékonyságot okozó kórképpel, a narkolepsziával foglalkozott közleményében [19]. Bevezetőjében kitér arra, hogy a fokozott napközbeni aluszékonyság gyakran jelentkezik fiatal felnőtt korban, emellett szokatlan szellemi megterhelés provokálhatja. Az alvásmegvonás a teljesítmény csökkenését, a hatékonyság romlását, hangulatzavart okozhat: feszültséget, depressziót, agressziót, kimerültséget és zavartságot von maga után. Ez hátrány jelent a harckészültségben és hozzájárul az ún. harci stressz kialakulásához.

A megfelelő hosszúságú alvásidő engedélyezése alapvető fontosságú, az alvásidő nem áldozható fel más tevékenysége javára. Ez különös jelentőséget akkor kap, amikor a munkakör szoros megszorításokat diktál (pl. többműszakos beosztás, katonai szolgálat), és a tartós, magas szintű éberség jelentős szerepet kap a munkateljesítményben, a túlélésben vagy döntéshozatal szempontjából. Azoknál, akik fokozott napközbeni aluszékonyságban szenvednek, rendkívül fontos meghatározni, hogy a háttérben a környezeti feltételek által okozott alváshiány áll, vagy valamilyen alvászavar.

A narkolepszia fokozott napközbeni aluszékonysággal járó betegség, prevalenciája 0,06%, ami azt jelenti, hogy Magyarországon kb. 5–6 000 beteg van. A betegséget nem ismerik, és nem ismerik fel. Tünettanára jellemző a narlopesziás tetrad: fokozott napközbeni aluszékonyság, cataplexia, hypnagog hallucinációk, alvási paralysis. A betegség jól diagnosztizálható és kezelhető.

A honvédség keretein belül történő alvásdiagnosztikai hálózat gyakorlati, szervezési kérdéseit tanulmányozta Szakács Zoltán doktor *Hatékony szűrő-gondozó rendszer kiépítése a katonai szolgálatot jelentősen befolyásoló alvás-ébrenléti zavarok kezelése céljából* című PhD-értekezésében [8].

A szűrés szempontjából kulcsfontosságú személy a csapatorvos illetve a katonai alkalmasságot megítélő szakorvos, hiszen ők vethetik fel az alvás-ébrenléti zavar gyanúját, és irányíthatják a beteget a szakellátásba. Az alvásambulancia konzíliáriusi tevékenységet lát el, amennyiben a beteg alvászavarát nem tudják megoldani, ha a beteg az alkalmazott kezelésre nem javul, vagy ha elsődleges alvászavar gyanúja merül fel. Amennyiben az alvásambulancián ambulanter elvégezhető vizsgálatok nem adnak végleges diagnózist, illetve, ha speciális vizsgálatokra van szükség, alváslaboratóriumba kerül a beteg, ahol polyszomnográfias vizsgálatra van lehetőség.

A munka részletesen ismerteti a felhasznált kérdőíveket illetve az alvásvizsgáló diagnosztikus eszközöket (kardiopulmonális poligráf, polyszomnográf, aktigráf).

Az alvásdiagnosztikai centrum működésének céljait az alábbiakban foglalja össze:

1. A katonai alkalmasság megítéléséhez szükséges hatékony szűrési modell kidolgozása az alvás-ébrenléti zavarokban szenvedők időben történő felismerésére, korrekt diagnosztikájára, differenciáldiagnosztikájára és kezelésére a hazai viszonyok között.
2. A felmerülő kórképek hazai epidemiológiai viszonyainak felmérése, a külföldi adatokkal való összevetése, a továbbfejlesztés irányainak meghatározása érdekében.

3. A kórképek felismeréséhez szükséges ismeretek oktatása és terjesztése a csapatorvosi és a szakellátási szinten, illetve a korai felismerésben fontos szerepet játszó laikus hozzátartozók körében.

Az epidemiológiai eredmények összefoglalása alapján szerző megállapítja, hogy a kiépített szűrő-gondozó hálózat, mint módszer és egyben, mint eszköz, alkalmas volt arra, hogy alapvető funkcióján túl nagy epidemiológiai vizsgálatok igényének is megfeleljen. Ezen vizsgálatok bizonyítják azt, hogy a célkitűzésnek megfelelően a szűrő-gondozó hálózat nagy betegszámok esetén is gyorsan juttatja a betegeket diagnózishoz, képes az adekvát terápia alkalmazására és a megfelelő szintű gondozásra.

Az értekezés úttörő jelentőségű, mivel elsőként vetette fel, hogy szükséges lenne a honvédségi alkalmassági vizsgálatok közé az alvásbetegségek szűrését beilleszteni, ugyanakkor e szűrési feladat intézményi kereteit is meghatározta az alvás medicina legfrissebb eredményinek alkalmazásával.

Szternák Nóra *Alváslaboratóriumi diagnosztikai módszerek a katonai alkalmasság megítélésében* című PhD-értekezésében felmérte az alváslaboratóriumi diagnosztikai módszerek hatékonyságát az önkéntes 18–25 éves korosztályban [20].

Munkájának aktualitását az adta, hogy a Magyar Honvédség NATO csatlakozása illetve a hivatásos és szerződéses haderő létrehozása jelentősen átalakította a katonai alkalmasság kérdését.

Az alvás-ébrenléti zavarok katonai-egészségügyi vonatkozásainak és a fokozott napközbeni aluszékonyságot okozó kórképek bemutatása után ismerteti az alváslaboratóriumi diagnosztikai eszközöket továbbá a terápiás lehetőségeket. A szűrővizsgálat eredményeit értékelve megadja — kórképekre bontva — azok megoszlását a vizsgált populációban, majd statisztikailag elemzi az adatokat.

Az utolsó részben összegzi vizsgálati eredményeit, és összeveti a nemzetközi irodalomban található adatokkal. Megállapítja, hogy az általa választott alváslaboratóriumi vizsgálómódszerek használata megalapozott a fokozott nappali aluszékonysággal járó kórképek diagnosztikájában és a potenciális betegek kiszűrésében, értékük a nemzetközi irodalom eredményeivel összehasonlítva is megbízhatóan magas. Az érvényes diagnosztikai protokollok szabályait betartva használatuk a katonai alkalmasság megítélésében megalapozott.

Végül szerző rámutat, hogy a Magyar Honvédség alkalmassági vizsgálatai közé jelenleg nem tartoznak az alvászavarokra is kiterjedő szűrővizsgálatok, pedig jelenleg hatályos rendelet szerint azok alkalmatlanságot jelentenek.

ÖSSZEGZÉS

A hivatásos és szerződéses katonákon alapuló haderőben a speciális testi-lelki megterhelést jelentő körülmények közötti elvárások nem egyeztethetők össze az alvás-ébrenléti zavarok tüneteivel. Az alvás medicina és a speciális vizsgálómódszerek gyors fejlődése, az alváslaboratóriumok kialakulása lehetővé tette e betegségek korai felismerését, a pontos diagnózis felállítását melynek alapján megkezdhető a megfelelő terápia.

Az eddig elvégzett vizsgálatok bizonyították, hogy az ÁEK Alváslaboratóriumában használt kérdőívek alkalmasak a potenciális alvásbetegségben szenvedők kiszűrésére. Ezen rendszer adaptálása a katonai szolgálatra, különös tekintettel a missziós feladatra jelentkezők szűrésére nagy segítséget nyújthat az alvás-ébrenléti zavarok időben történő felismerésében, valamint az alkalmatlanok kiszűrésében.

Kulcsszavak: alvás-ébrenléti zavarok, fokozott napközbeni aluszékonyság, alvásbetegségek szűrése

Keywords: sleep-related disorders, excessive daytime sleepiness, screening of sleeping disorders

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. *National Sleep Disorders Research Plan* (Nat Center on Sleep Disorders Research & Nat Heart Lung and Blood Institute in the US)
http://www.nhlbi.nih.gov/health/dci/Diseases/SleepApnea/SleepApnea_Summary.html (letöltés: 2009.01.13.)

2. *National Transportation Safety Board: Safety Study: Fatigue, Alcohol, Other Drugs, and Medical Factors in Fatal-to-the-Driver Heavy Truck Crashes.* Washington, DC, NTSB, 1990. pp. 1-181.
3. PACK, A. (et. al.): *Characteristics of crashes attributed to the driver falling asleep at the wheel.* Accident Annual Prev 1995. 27, pp. 769-775.
4. *House of Representatives Standing Committee on Communication Transport and the Arts. „Beyond The Midnight Oil”, An Inquiry Into Managing Fatigue In Transport.* Canberra: The Parliament of the Commonwealth of Australia <http://www.aph.gov.au/house/committee/cita/manfatigue/mfcontents.htm> (letöltés: 2009.01.13.)
5. AKERSTEDT, T.: Consensus Statement: Fatigue and accident in transport operations. J Sleep Res 2000 ; 9: pp. 395-395.
6. LAVIE, P.: *Ultra short sleep-waking schedule III: Gates and „forbidden zones” for sleep.* Electroencephalogr Clin Neurophysiol 1986, 63. pp. 414-425.
7. HOWARD, M E (et. al.): *Sleepiness, sleep-disordered breathing and accident risk factors in commercial vehicle drivers.* Am J Respir Crit Care Med 2004; 170. pp.1014-1021.
8. SZAKÁCS Zoltán: *Hatékony szűrő-gondozó hálózat kiépítése a katonai szolgálatot jelentősen befolyásoló alvás- ébrenléti zavarok kezelése céljából.* Budapest, ZMNE 2007. (PhD-értekezés)
9. ARBUS, L.; TIBERGE, M.; SERRES, A.; ROUGE, D.: *Drowsiness and traffic accidents: Importance of diagnosis.* Neurophysiologic Clinique. 1991; 21: pp.39-43.
10. ALDRIC, H M.: *Automobile accidents in patients with sleep disorders.* Sleep 1989; 12. pp. 487-494.
11. YOUNG, T et al: *Sleep-disordered breathing and motor vehicle accidents in a population-based sample of employed adults.* Sleep 1997 ; 20. pp. 608-613.
12. GEORGE, C. F.; SMILEY A.: *Sleep apnea and automobile crashes.* Sleep 1999; 22: pp. 790-795
13. HORSTMANN, S.; HESS, C.; BASSETTI, C., GUGGER, M.; MATHIS, J.: *Sleep-related accidents in sleep apnea patients.* Sleep 2000; 23. pp. 383-389.
14. WU, H. (et. al.): *Self-reported automobile accidents involving patients with obstructive sleep apnea.* Neurology 1996 ; 46. pp.1254-1257.
15. HARTENBAUM, N.; COLLOP, N.; ROSEN, I.; PHILLIPS, B.: *Truckers with OSA, Should They Be Driving?* Journal of Occupational & Environmental Medicine.2006 September 48 (9): pp.871-872.
16. KÖVES P.; SZAKÁCS Z.: *Az alvás medicina katasztrófa-orvostani és katonai vonatkozásai.* Honvéddorvos1994. 1. pp. 32-48.
17. SZAKÁCS Z.; KÖVES P.: *Alvás-ébrenlét zavarok és sajátos vonatkozásai a katonai szolgálat körülményei között.* Honvéddorvos LVII. évf. 2005/1-2. pp.30-40.
18. SZAKÁCS Z.; KÖVES P.: *Screening for the obstructive sleep apnea syndrome among guards in alternating work shifts.* AARMS, 2005. Vol. 4, No. 1 pp.191–199.
19. SZTERNÁK N.: *Screening, diagnosis and therapy of narcolepsy that has a crucial effect on military service.* AARMS 2007. Vol. 6, No. 4 pp.575–585.
20. SZTERNÁK N.: *Alváslaboratóriumi diagnosztikai módszerek a katonai alkalmasság megítélésében.* Budapest, ZMNE 2008. (PhD-értekezés)

Dr. RÉVAI Tamás

VÉDŐRUHÁZAT SZEREPE A HIDEGSTRESSZ ELLENI VÉDELEMBEN

THE ROLE OF PROTECTIVE CLOTHING AGAINST COLD STRESS

A személyi védőruházat elsősorban a klimatikus változások és mechanikus sérülések megfelelő védelmében játszik szerepet, fenntartva az élettani funkciókat. Emellett hatékony védelmet nyújt a katonák számára, kényelmes öltözködés biztosításával.

Personal protective clothing in the first place, must provide adequate protection against climatically changes and mechanically inflicted injuries, and also possess a physiological function, protecting the soldier against cold stress and yielding an at least satisfactory wear comfort.

BEVEZETÉS

A Magyar Királyi Honvédség 2. Hadseregének vezérkari főnöke jelentésében többek között a honvéd vezérkar főnökéhez 1943. január 9-én a következőket írta: „Jelentem, hogy a hadsereg ruhaellátási helyzete annak következtében, hogy a tényleges elhasználódásnak megfelelő igényléseink csak részben nyertek kielégítést, rohamosan romlik. 1942 decemberben havi anyagi helyzetjelentésemben foglaltak kapcsán a sürgősségre való tekintettel külön táviratilag is jelentem, hogy a zubbonyok 25%-a, a lábbelinek 40%-a, a nadrágok 50%-a és a fehérnemű 75%-a elhasználódott, sürgősen kicserélendő, illetve pótlendő volna. A lábbeli 10%-át pedig nagyobbra kell kicserélni. Különösen válságos a hadsereg fehérnemű helyzete, az emberek zöme szakadozott, teljesen elhasznált, javíthatatlan fehérneműt hord, egy része pedig ing nélkül jár, mert e cikkekből a tényleges szükségletnek 10%-át sem kaptuk meg. Gyapjú és pamut hiánya esetén műanyagokból készült ruházat és fehérnemű kiszállítását kérem. Természetes, hogy ezeknél lényegesen rövidebb élettartammal kell számolnunk és ennek megfelelően az utánpótlás ütemét is megszabni”[1].

„A nem megfelelő téli ruházat természetesen rontotta a csapatok amúgy sem magas harcértékét. A hólepel sem felelt meg a követelményeknek. Nem takart teljesen. Használata mellett a katona mindig mutatott célpontot, ellenében a szovjet hólepelrel, amely a harcost teljesen befedte, úgy, hogy még közvetlen közlőrl sem lehetett felfedezni”[1].

A 2. magyar hadsereg téli ruházattal való ellátása gyakran akadozott, és nem felelt meg a szélsőséges hideg időjárási viszonyoknak [2,3].

A védőruhán át a katonákat érő hőáramlásnak olyannak kell lennie, hogy a viselés időtartam alatt összegyűlt hideghatás a védendő testrész bármely pontján beleértve a kéz és láb ujjvégeit is, egyetlen esetben se érje el a fájdalomküszöböt, sem pedig azt a szintet, amely bármilyen ártalmat jelentene az egészségre. A körülményekhez és a védőruházathoz igazodóan megfelelő hőszigeteléssel ellátott védőlábbelit valamint védőkesztyűt is biztosítani kell a hidegstressz kockázatának csökkentése céljából. A ruhához csatlakozó más egyéni védőeszközök védelmi képességben azonosnak kell lenniük a ruházattal. Figyelembe kell venni, hogy a test teljes felületén egymáshoz illeszkedő, kifogástalan védelmet biztosító védőeszközökkel lássuk el a hideg környezetben szolgálatot teljesítő katonákat.

A védőruhának meg kell akadályozniuk a folyadékok, vagy például az esővíz behatolását, és nem okozhatnak sérüléseket a hideg elleni védőréteg illetve a katonák közötti érintkezés miatt.

A védőruházatot gyártónak meg kell adnia a „tájékoztatóban” a hideg környezetben való rövid időtartamú szolgálatra készült védőeszközök esetében mindazokat a hasznos adatokat, amelyek a megengedhető maximális expozíció időtartamára vonatkoznak a katonákat a felszerelésen keresztül érő hideghatást illetően. Ezeket minden

esetben figyelembe kell venni a viselés, illetve a hideg közegben eltöltött szolgálat meghatározása során — különös tekintettel — az extrém hideg időjárási viszonyokra.

A szélsőséges időjárási és környezeti hőmérsékletek elleni védőruházat kiválasztása fontos szempont. Azoknak a ruháknak, amelyeknek rendeltetése a test egészének vagy egy részének a védelme a hideg ellen, a várható alkalmazási körülményeknek megfelelő hőszigetelési képességgel és mechanikai ellenálló képességgel kell rendelkezniük.

A vékony, de jó melegtartó képességgel rendelkező védőruhák sokkal előnyösebbek viselőjének, mert kevésbé akadályozzák a mozgást. Különösen a hideg, téli időszakban végzett katonai szolgálat során figyelmet kell fordítani a megfelelő szélzárásra és vízlepergető tulajdonságra is. Az átázott ruházat — különösen — ha hideggel és széllel párosul, a test gyors lehűléséhez vezet, majd a katonák között gyakran előfordulhat a vesebetegség is.

A védőruházatnál fontos a vízállóság mellett, a vízgőz áteresztőképesség is, mivel így nem lép fel a ruházatba való izzadás jelensége sem. A többretegű vékony ruházat lehetővé teszi az alkalmazkodóképesség további fejlesztését: a külső réteg kellő védelmet jelent a szél és az esővel szemben. A Gore-Tex biztosítja a szellőzést, és a nylon rendelkezik a megfelelő védelemmel, a nedvességgel szemben. A legbelső réteg pamutból készül.

A minimális környezeti hőmérsékletet — a különböző személyi védőeszközök tekintetében — az EN-342 szabvány (módosítva Umbach nyomán) az 1. táblázat szemlélteti.

A táblázatban a védőruházatot használó kerül bemutatásra: a minimális környezeti hőmérsékleten, különböző fizikai aktivitással, melyet a metabolikus hőtermelés jellemzi (W/m^2). Ezen kívül az anyag specifikus hőszigetelése is látható, amikor a felhasználó legalább nyolc órát semleges hőmérsékleti körülmények között, vagy egy órát hideg környezetben töltött.

MINIMÁLIS KÖRNYEZETI HŐMÉRSÉKLET		
HŐSZIGETELÉS		FIZIKAI AKTIVITÁS
	<i>enyhe</i>	<i>mérsékelt</i>
$I_{cl,r} (m^2 K/W)$	$115 W/m^2$	$170 W/m^2$
	8 h — 1 h	8 h — 1 h
	c^0	c^0
0,15	-3	-3 — 5
0,23	8 — -13	-7 — -18
0,31	1 — -23	-18 — -31
0,54	-20 — -53	-49 — -70
0,62	-28 — -63	-60

1.táblázat : A minimális környezeti hőmérséklet a különböző személyi védőeszközök esetén a hideghatás ellen EN-342 szabvány (módosítva Umbach nyomán)

A következő 2. táblázatban a védőruházat a levegő-permeabilitás (l/m^2s) és vízgőzellenállás ($m^2 Pa/W$) alapján történő osztályozása látható.

OSZTÁLY	LEVEGŐ-PERMEABILITÁS	VÍZGŐZELLENÁLLÁS
3	AP < 20	Ret < 6
2	20 < AP < 150	6 < Ret < 13
1	150 < AP	13 < Ret < 20

2.táblázat : A védőruházatok levegő-permeabilitás és vízgőzellenállás alapján történő osztályozása (módosítva Umbach nyomán)

KÖVETKEZTETÉS

A hideg, szeles, változékony időjárási körülmények a megfelelő védőruházat célja a katonák kényelmének biztosítása, a hidegstressz megelőzése, csökkentése. A védőruházatot használó a környezeti hőmérséklet, a szélsébség, a fizikai aktivitás és az expozíciós idő ismeretében pontos információt kaphat, arról, hogy melyik minimális hőszigetelési értékű védőruházatra illetve fehérműre van szüksége, a megfelelő védelem elérése céljából. A közvetlen fiziológiai kapcsolat a test, a klíma és a védőruházat között nagyon fontos, valamint ezen a területen további vizsgálatok, kutatások elvégzése feltétlenül szükséges.

Kulcsszavak: védőruházat, hidegstressz, 2. Magyar Hadsereg

Keywords: protective clothing, cold stress, Hungarian 2nd Army

FELHASZNÁLT IRODALOM

ISO/CD 11079 (TR), 1992, *Evaluation of cold environments –Determination of required clothing insulation, Iraq.*

NAGY, PISZTRAI, TÓTH, ZIMONYI: *A magyar katonai ellátó (hadtáp) szolgálat története (az őshazától 1949-ig).*

-Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó és MN Hadtápfőnökség, 1984.-pp. 522-523.

REVAI: *Emergency Rations for Expeditions In Different Climates.* The Internet Journal of Rescue and Disaster Medicine, 2007. Volume 6 Number 2.

REVAI: *Lack of food supply and health provision and kidney diseases among the soldiers of the Royal Hungarian Army in 1942-43.* Pakistan Journal of Nutrition 6 (6) 2007.,- pp.718-721.,.

UMBACH K.H.: *Physiological Demands on Protective Clothing against cold according to European Standard EN-342.*

Sixth Int. Conf. Envir. Ergon. Montebello, Canada, 1994. -pp.74-75

Védőruházatok (Internet) [http:// www. novara.hu. védőeszköz kiválasztás, védőruházatok.htm](http://www.novara.hu.védőeszköz_kiválasztás_védőruházatok.htm).

KOVÁCS László

A NEOLIBERÁLIS KÖZGAZDASÁGI ELMÉLETEK HATÁSA AZ AMERIKAI MÁSODLAGOS JELZÁLOGPIACI VÁLSÁGHOZ VEZETŐ ÚTON

THE EFFECT OF THE NEOLIBERAL ECONOMICAL THEORIES TO THE WAY TO THE AMERICAN SUB-PRIME CRISIS

A ma megélt pénzügyi válság kiváltó okaként legtöbbször az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válságot jelölik meg, azonban az ok kialakulásához vezető közgazdasági elméletek ismerete és a jelzálogpiac összeomlásának előzményei nélkül a válság valódi mélysége nehezen elemezhető.

Mostly the American sub-prime crisis is named as the main reason of the global financial crisis; however, the real depth of the crisis cannot be perspicuously seen without knowing the economical theories about the reasons that led to this situation and the antecedents of the collapse of the sub-prime market.

Ma már senki számára nem lehet kétséges, hogy a kezdetekben az Amerikai Egyesült Államokban jelentkező pénzügyi válság, az elmúlt évtizedek legnagyobb pénzügyi válságává nőtte ki magát. Az 1973-74-es olajár-robbanás óta számos komoly gazdasági krízist élt át a világ, azonban a jelenlegi válságot konkrét formájában csak igen kevesen jelezték előre. A válság kibontakozásával egyre komolyabb figyelmeztetések érdekes módon a gazdasági döntéshozókra alig gyakoroltak hatást, majd amikor a válságkezelés elkerülhetetlenné vált, az sajnálatos módon leginkább az utólagos tűzoltás jellegét öltötte.

Írásomban megkísérlem feltárni a globális válsághoz vezető okokat, elsősorban a közgazdasági elméletek és azoknak az amerikai másodlagos jelzálogpiac összeomlására gyakorolt hatásainak tükrében.

A NEOLIBERÁLIS KÖZGAZDASÁGTAN TÉRNYERÉSE

Az 1929–33. közötti nagy gazdasági világválság, majd a II. világháború kirobbanása szétzilálta az egyes országok között korábban meglévő — egyébként sem minden esetben megfelelő szintű — nemzetközi pénzügyi kapcsolatokat. 1942-től kezdve, az Atlanti Chartában¹ lefektetett alapelvek háború utáni megvalósíthatósága érdekében jelentős vita bontakozott ki. A vita végkifejleteként — 1944 júliusában 44 szövetséges állam 730 küldötte tárgyalta a [Mount Washington Hotelben](#) az Egyesült Nemzetek Monetáris és Finanszírozási Konferenciáján — amelynek eredményeként aláírták a Bretton Woods-i Egyezményeket.

Az egyezmény keretén belül létrehozták a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (IBRD, amely ma a Világbank-csoport öt szervezetének egyike) és a Nemzetközi Valutaalapot (IMF). Olyan szabályrendszert, intézményeket állítottak föl, valamint eljárásokat vezettek be, amelyek a nemzetközi pénzügyi rendszert voltak hivatottak szabályozni. Az említett intézmények 1946. után léptek működésbe, miután elégséges számú tagállam ratifikálta létrehozásukat. A Bretton Woods-i rendszer fő elve volt a valutáknak a dollárhoz, mint kulcsvalutához és ezen keresztül az aranyhoz rögzített és hosszabb időre stabil árfolyama, valamint a valuták illetve devizák szabad átválthatósága. A rendszerben minden ország kötelezte magát a monetáris politika elfogadására.

A rendszer elvei 1971-ig érvényesültek, amikor az Egyesült Államok — a növekvő feszültségek miatt² — fölfüggesztette a dollár aranyra való átválthatóságát, majd rátértek a valutaárfolyamok lebegtetésére.

¹ Atlanti Charta: Franklin D. Roosevelt és Winston Churchill által aláírt és 1941. augusztus 12-én kibocsátott nyilatkozat, amelyben nyolc pontban foglalták össze az Egyesült Államok és Nagy Britannia nemzeti politikájának azon elveit, amelyekre a világ jobb jövőjébe vetett reményeiket alapozták.

² Európa ugrásszerűen fejlődő államai, valamint Japán követelni kezdték az Egyesült Államoktól a felhalmozott dollártöbbletük aranyra váltását.

A világgazdasági átalakulást a kultúra és politika világában egy konzervatív forradalom is kísérte. Ennek legfőbb elemeként a neoliberais közgazdaságtan, a laissez faire individualizmus és a posztmodern kulturális nihilizmus felülkerekedése említhető. Az új feltörekvő szellemi irányzat úttörő prófétái Friedrich August von Hayek, Milton Friedman és a neoliberais iskola más személyiségei voltak, akik az 1970-es évek közepétől elméleti síkon megsemmisítő rohamokat intéztek mindenféle állami beavatkozás, állami tulajdon, valamint az újraelosztó jóléti állam intézményei ellen. Az általuk megfogalmazott tanok szerint csakis a dereguláció, a privatizáció és a beavatkozásmentes szabadpiac jelentheti a megoldást a gyilkos piaci versenyben.

Hayek egyenesen úgy érvelt, hogy az egyéni szabadság és a piac szabadsága elengedhetetlen előfeltételei egymásnak. Az állami beavatkozás, mint 1944-es könyvének címével is kifejezte, út a szolgáshoz. Miközben próféciája évtizedeken keresztül nem vált valóra, Hayek a klasszikus liberális közgazdaságtan utolsó mohikánjának tűnt, azonban az 1970-es évektől tanai igazolást nyertek, és az irányzat ismét divatba jött. Ezt mintegy fémjelmezte 1974-es kitüntetése a Nobel-díjjal.

Milton Friedman *Kapitalizmus és szabadság* című 1962-es munkájában hasonló szellemiségben intézett kirohant az állami beavatkozás és a piaci szabadság minden akadályoztatása ellen. Mélyen elhibázott lépésként értékelte az Egyesült Államoknak Roosevelt New Deal politikájától származtatott gazdasági útját, amelynek során a költségvetési kiadások állandó növekedése volt a jellemző (50 év alatt a nemzeti jövedelem 3 %-áról 25 %-ára), olyannyira, hogy azt a szabadság elvesztéséhez vezető útnak ítélte. Friedman a legkülönbözőbb állami funkciók privatizálását követelte, ettől költségcsökkentést és hatékonyságnövelést várva. Meglátása szerint a fennálló magas adózás³ az állami kiadások finanszírozását biztosítja, ezért a költségcsökkentést szorgalmazandó, annak eltörlését, s mindössze 23,5 %-os, mindenkire egyenlő adó bevezetését javasolta. Az állami funkciók privatizálásával az iskolázást, nyugdíjat és az egészségügyet is a piaci magántevékenység, a családok felelőssége szférájába utalta. A társadalmi szolidaritás és a jóléti állam szociálpolitikáját elutasította, mondván az állam "rendőröket küld, hogy az emberek zsebéből kivegye a pénzt"⁴. Elmélete szerint a legfőbb társadalmi problémákat a szabad piac automatikusan megoldja, ezáltal az emberi jólét alapjául is csak az önszabályozó piac szolgálhat. Egyetlen formában javasolta a piac harmóniáját befolyásolni, mégpedig a nemzeti bank által szabályozott pénzkibocsátással. Nobel-díja 1976-ban a neoliberais iskola diadalát hirdette a keynesi piaci szabályozás és a jóléti állam szociális biztonságot teremtő gyakorlatával szemben.

MI BIZTOSÍTOTTA A NEOLIBERÁLIS TANOK SIKERÉT?

Röviden megválaszolva a kérdést: elsősorban a keynesi elméletek kudarca.

Az 1973–74-es kőolajár-robbanást követően kitört a második világháború utáni korszak első komoly világgazdasági recessziója, amit az évtized végén egy újabb recesszió követett, amelyből az állami beavatkozás keynesi modellje nem tudta kisegíteni a gazdaságot.

Nyugat-Európában az 1968-as politikai válság és súlyos társadalmi feszültségek kezelésére jelentős béremeléseket hajtottak végre, amelyet a vállalatok áremelésekkel kívántak ellensúlyozni, ezáltal egy felhajtó ár-bér spirált elszabadítva. A már említett olajválság 1973 és 1980 között tízszeresére emelte az olajárakat. A történelemben első alkalommal jelentkezett a magas [infláció](#) (áremelkedési ütem), amely lassú [gazdasági növekedéssel](#) — sok esetben — [recesszióval](#) illetve magas [munkanélküliséggel](#) párosult. Ahogy elnevezték, a stagfláció kezelésére a keynesi eszköztár elégtelennek bizonyult. Keynes elmélete szerint ugyanis válság idején az állam képes arra, hogy [fiskális eszközökkel](#), például infrastrukturális beruházásokkal, de mesterségesen *fenntartsa a hatékony keresletet*, ezzel az egyensúlyhoz közelítse a gazdaságot és csökkentse a munkanélküliséget. Az állam aktív beavatkozása tehát ilyen esetekben mindenki számára hasznos. Az elmélet azonban a kialakult világgazdasági helyzetben nemhogy enyhítette volna, hanem növelte az inflációs nyomást.

³ Az Egyesült Államokban, az 1960-as években 20-91% közötti progresszív adókulcsokat alkalmaztak.

⁴ Milton Friedman: Kapitalizmus és szabadság, Akadémiai Kiadó Budapest, 1996

A neoliberális közgazdasági ideológia könnyen nyerte meg az ekkor már a nyugati társadalom többségét képviselő középosztálybeli embereket, akik örömmel magukévá tették az ideológiát, amely szerint alig adózva, saját érdekeik kíméletlen képviseletével teszik a legnagyobb szolgálatot a társadalomnak. Az ideológia felemás igazolását adta, hogy az Egyesült Államok — mint a neoliberális közgazdaságtan zászlóshajója — meglepően könnyedén és gyorsan birkózott meg az 1970-es évek válságával. Az igazolás azért minősült felemásnak, mert a kialakult strukturális válsággal, az új technológiákra való áttéréssel megküzdeni, illetve az azokat biztosító és kiszolgáló ágazatok megteremtése illetve fellendítése a gazdagabb országok számára viszonylag könnyű volt, nem úgy, mint a szegény országoknak.

A „Washington-konszenzust”⁵ 1989-ben fogalmazták meg tíz pontban az IMF és a Világbank számára, mint a latin-amerikai országoknak folyósítandó hitelek gazdaságpolitikai keretfeltételeit. A feltételek között szerepeltek azok a kitételek, mint például fiskális fegyelem, dereguláció a pénz- és tőkepiacokon, privatizáció, amelyeket a neoliberális közgazdasági ideológia alapvető tanaiként tartunk számon. Jobb híján ugyanezt a „neoliberális credo”⁶ ajánlotta a két nemzetközi pénzügyi intézet a közép- és kelet-európai poszt-szocialista országok piacgazdasági átalakulásának vezérfonalául is. A Világbank (s kevésbé nyíltan az IMF is) már 2005-ben elismerte, hogy a fejlesztési doktrína a kilencvenes években sokkal kevésbé volt sikeres a latin-amerikai, a kelet- és közép-európai országok esetében, mert kevesebb valódi fejlődést eredményezett, mint az elvárható lett volna. Az érintett országok ugyanis képtelenek voltak kellő mértékben bevezetni a szükséges új technológiákat, korábbi vezető szektoraik leértékelődtek, exporttermékeiket nehezebben tudták értékesíteni.

Az Egyesült Államokban Ronald Reagan, Nagy-Britanniában pedig Margaret Thatcher a '80-as évektől kezdve a szabadkereskedelmi ideológiát hirdették, támadták a „nagy kormány” rendszerét, elvetették az adókból származó bevételekre alapozott nagy költségvetési kiadások politikáját, drasztikus adócsökkentéseket hajtottak végre, megkezdték fontos állami funkciók privatizálását. Ennek keretében Amerikában még a börtönök egy része, s a hadsereg ellátó szolgáltatásai is magánkézbe kerültek. Angliában a mintegy kétezer kórházzal rendelkező Nemzeti Egészségügyi Szolgálat és az állami tulajdonban lévő vállalatok kerültek magánkézbe. Itt kell megemlíteni, hogy Nagy-Britanniában a feldolgozóipar egynegyede megszűnt ebben az időszakban (1972–1982), megnövelve ezáltal a szolgáltató ágazatok részarányát a gazdaságon belül, és a pénzügyi szolgáltatások iránti kereslettel tette függővé a makrogazdasági folyamatok alakulását.

A vezető hatalmak által irányított nemzetközi pénzügyi intézmények, legfőképpen az IMF és a Világbank, szolgáiban követte ezt a politikát, ami hamarosan Nyugat-Európában is az úgynevezett vegyes gazdaság felszámolásához, a jelentős állami szektorok privatizálásához vezetett.

A kilencvenes évtizedben köszönhetően a deregulációnak és a permanens pénzügyi liberalizációnak, meglódult a világgazdaság: az amerikai belső piac dinamikus bővülése korlátlanul látszó exportlehetőséget biztosított a világgazdaság minden szereplőjének. Ez tette lehetővé Németország számára az újraegyesítés költségeinek finanszírozását éppen úgy, mint a kínai exportoffenzíva kibontakozását. Ekkor vált átütővé a globalizáció folyamata, melyben a folyamatok főszereplőivé az egyre hatalmasabb transznacionális vállalatok váltak, amelyek a bővüléshöz szükséges forrásokat elsősorban a tőkepiacokon szerzik be.

GLOBALIS EGYENSÚLYTALANSÁG

A liberalizációnak és a deregulációnak is köszönhetően a világgazdaság erősen polarizálttá vált, interkontinentális egyensúlyhiány alakult ki. Kimondhatjuk, hogy ebben döntő szerepet játszik az Egyesült Államok valamint Nagy-Britannia évtizedek óta tartó deficitje, „az, hogy az amerikai társadalom immár negyedszázada gyakorlatilag megtakarítások nélkül tart fenn egy minden szinten pazarló fogyasztási mintát, és ezt a kereskedelmi többlettel ren-

⁵ Williamson, John (1990): What Washington Means by Policy Reform, 7–20. o.

⁶ Meg kell jegyezni, hogy több neves közgazdász, többek között maga Williamson is tiltakozik a konszenzus ilyen irányú értelmezése ellen. Mégis a magyar és a nemzetközi irodalomban is elsősorban neoliberális jelzővel illetik a Washingtoni konszenzust.

delkező országok tartalékaiból finanszírozza.”⁷ A hatalmas és egyre növekvő fizetésimérleg-hiányt a kilencvenes években Japán, az elmúlt hét-nyolc évben pedig elsősorban Kína finanszírozza — mivel ott, az ázsiai tradícióknak megfelelően, a GDP huszonöt-harminc százalékát takarítja meg a lakosság.

Eme új típusú globális egyensúlytalanság kialakulásával párhuzamosan felgyorsult a világ pénzügyi piacainak integrációja — köznapi fogalomként vált a pénzügyi globalizáció. A tőkekorlátok lebontása a 1997–1998. évi válság ellenére felgyorsult, a pénzügyi piacok egyetemessé váltak, hasonló termékekkel, hasonló szabályokkal működtek, szabaddá vált az intézményalapítás, és az intézmények egyre kevesebb korláttal tudtak országhatárokon keresztül szolgáltatni. Felgyorsult a tőkeáramlás, ismét ugrásszerűen nőttek a pénzügyi termékek piacai, a leszakkadt régiók bekapcsolódtak a pénzügyi véráramba. A kereskedelmi és a pénzügyi globalizáció hosszú idő után ismét összefonódott.

A dollárral szemben évtizedek óta korlátlan bizalom nyilvánul meg, aminek következtében a dollár világpénz lett, és ez által Amerika eddig kiváltságos helyzetben volt. Kül- és pénzügypolitikája mindvégig el tudta érni, hogy a fizetési mérleg többlettel rendelkező érdekeltek legyenek az amerikai értékpapírok vásárlásában. Ennek az érdekeltségnek a fenntartását segítették elő az elmúlt tíz évben azok az értékpapírosított hitelkonstrukciók, amelyeket a norvég önkormányzatok vagy német kisbankok biztosan nem vásároltak volna meg már a kezdet kezdetén sem, ha a termékek kellőképpen átláthatóak lettek volna, és ezáltal kockázatukat jobban meg lehetett volna ítélni. „A feltörekvő országokban a hirtelen gyorsuló növekedésből származó forrástöbblet a globalizálódó pénzpiacokon keresett új befektetési lehetőségeket, ami fokozatosan mérsékelte a hozamokat. Az alacsony kamatok és a mérséklődő befektetési hozamok felerősítették a versengő befektetők valamint közvetítők közötti, kockázaton alapuló versenyt, a <<hozamvadászatot>> (search for yield), ami növekvő kockázati étvágyat, azaz a kockázati felárak történelmi mértékkel mérve jelentős csökkenését váltotta ki.”⁸ Az addig átlagos kockázati felárak a kilencvenes évek közepén már nem fedezték az eszközök várható veszteségét. A diverzifikáció látszólag egyre tökéletesebbé vált, a kockázatok együttes bekövetkezése csak távoli lehetőségnek tűnt, alacsony feltételezett korrelációs együtthatók mellett próbálták kiszámolni az esetleges bukás esetén bekövetkező veszteségek nagyságát a kockázatkezelők. Tekintettel arra, hogy a kockázatok egyre átláthatatlanabbá váltak, az ilyen várakozásokon alapuló veszteségszámítások önmagukban hordozták a nagymértékű hiba lehetőségét.

Az egyre bővülő látszólag alacsony kockázat mellett megvalósítható befektetési lehetőségek kiaknázása következtében összeszűkültek a vételi és az eladási árfolyamok különbségei, csökkent az árak továbbá hozamok volatilitása, „kisimultak” a hozamgörbék. Mindennek következtében egyre olcsóbbá váltak a hitelek, ezáltal a társadalom szélesebb rétegei voltak képesek hozzájuk jutni.

A LAKÁSJELZÁLOG PIAC HELYZETÉNEK ALAKULÁSA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

Kopátsy Sándor megfogalmazása szerint „a lakossági megtakarítás alapvetően függ a civilizációtól, karaktervonásaitól és a takarékoság erkölcsi megítélésétől”⁹. Az Egyesült Államokban a lakossági megtakarítás legalább tizenöt éve gyakorlatilag nulla, ugyanakkor az amerikai háztartások az éves GDP nagyságával megegyező értékű befektetést tartottak a tőzsdén, hitelbe vették lakásukat és autóikat, s hitelkártyával fizették egyéb fogyasztásukat. Az amerikai vállalatok az éves GDP másfélszeresét meghaladó adóssággal rendelkeznek.

Az 1990-es évek elejétől megfigyelhető volt, hogy az Egyesült Államokban a befektetések döntő többségében az ingatlanpiac (azon belül is elsősorban a lakáspiac) felé és kisvállalkozásokba irányultak, mivel ezeknek a megelőző évtizedek során szinte minden fejlett társadalomban jobb volt a hozadéka, mint a másokra bízott tőkének.

⁷ ANDOR László: Pénzügyi válság, gazdasági modellváltás, globális átrendeződés – Budapest, Demos 2009. február – p. 22

⁸ KIRÁLY Júlia–NAGY Márton–SZABÓ E. Viktor: Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és (hazai) következményei – Budapest, Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. július–augusztus p. 575

⁹ KOPÁTSY Sándor: A fogyasztói társadalom közgazdaságtana - Bp. 1992. febr. 1. 62. o.

Ezek a fejlett piaci társadalomban azért bizonyultak az átlagnál hatékonyabb befektetéseknek, mert az élet-színvonalnál is gyorsabban nőnek a lakásigények, másrészt előnyössé válnak az állami kedvezmények, az alacsonyabb kamat és az alacsonyabb adó következtében.

Az amerikai makrogazdaság szempontjából — a fentebb leírtakból következő is — meghatározó a lakáspiac: az amerikai fogyasztási függvényben kimutathatóan szignifikáns szerepe van a lakásvagyonnak, következésképpen a makrogazdasági ciklusok simítása szempontjából nem elhanyagolható, milyen mértékben sikerül az amerikaiak fogyasztását fenntartó jelzáloghitel-piacot stabilizálni, és megfelelő likviditással ellátni. Ez a rendszer több mint 30 éve a hitelfelvevők és a végső hitelnnyújtók, a kötvénybefektetők összekapcsolását biztosító értékpapírosításra alapozva működik, amelynek során a bank jelzáloghitel-portfóliójából a befektetők számára piac- és forgalomképes kötvény keletkezik. A rendkívül lényeges jogi, technikai, piacszerkezeti eltérések ellenére, az amerikai jelzálogpiac jelzálogalapú kötvénye (MBS, mortgage backed security) és az európai — meghatározóan német — piac jelzáloglevele (pfandbrief) közgazdasági tartalmát tekintve egy és ugyanaz a termék: a hitelfelvevők hosszú távú finanszírozását a bank, mint közbenső láncszem igénybevételeivel a hosszú távú megtakarítók, kötvénybefektetők biztosítják. Az „elsőrendű” ügyfelek befektetései ellenében a pénzügyi intézetek szigorú kockázatkezelési politikája (az eredeti hiteladós körületekintő kiválasztását kikényszerítették a magas szintű minőségi előírások) következtében, valóban elsőrendű értékpapírhoz jutottak, amelyeknek a kockázatosága és likviditása az állampapírokéhoz volt hasonlatos.

Az amerikai jelzálogpiac azonban sosem csak az állam közeli ügynökségek (GSE, government sponsored enterprises: ilyenek a közismert Fannie Mae, a Ginnie Mae, illetve a Freddie Mac) által „garantált” minőségű hiteleket jelentette, a piacnak mindig voltak ennél kockázatosabb szegmensei. Egyik ilyen piaci szegmens volt már a hetvenes évek óta a más módon hitelhez nem jutó, mert nem elsőrendű ügyfélként nyilvántartott, másodrendű ügyfelek piaca, más néven a subprime szegmens. Másodrendű, vagy subprime alatt a jelentős kockázattal járó (egyes megfogalmazások szerint minden magas kamatozású) hiteleket értjük, összességében az átlagos, jó minőségű jelzáloghiteleknél kockázatosabbak, magasabb kamatozásúak. Az itt megjelenő másodrendű adósok nem rendelkeznek, vagy éppen hogy nem megfelelő hitelmúlttal rendelkeznek.

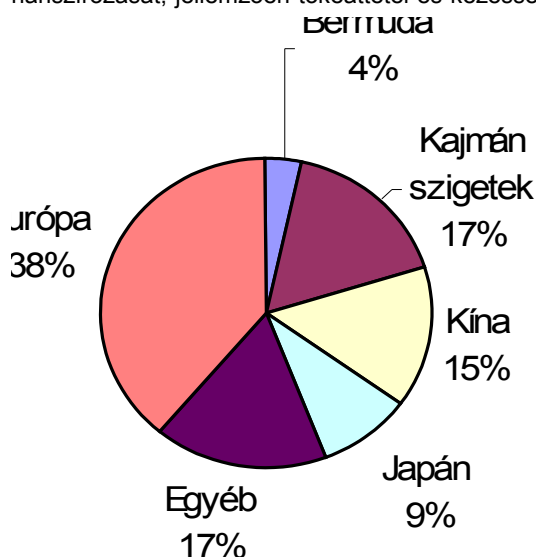
A másodrendű piac 1990-től kezdve vált népszerűvé az alacsony kamatok és a hitelbírálat felgyorsulása következtében. Az ilyen típusú hitelek volumene 1994 és 2000 között megötszöröződött, de az igazi „boom” csak ezt követően következett be. 2001 és 2007 között a másodrendű jelzáloghitelek volumene meghatszorosozódott. Míg 2001-ben a másodrendű jelzáloghitelek a teljes jelzáloghitel-állomány öt százalékát adták, addig ez az arány 2007-re meghaladta a 15 százalékot. 2007 végén az amerikai háztartásoknak összesen 13 000 milliárd dollár hitele volt (több mint az éves GDP 100 százaléka), amiből 10 000 milliárd dollár jelzáloghitel. A jelzáloghiteleken belül mintegy 1 500 milliárd a másodrendű hitel és ebből 1 000-1 100 milliárd értékpapírosított.

A dinamikus növekedést a másodrendű hitelek jelentették: a „jó” ügyfelek iránti banki szigor nem változott, a „rossz” ügyfeleket azonban egyre jelentősebb számban fogadták be. A hitelkihelyezések szükségszerűségéből adódóan a jelzáloghitel ügynökökön keresztül, egyre lazább feltételekkel, alacsony kezdőrészlettel folyósított hitelek aránya éppen ebben az ügyfélkörben volt az átlagnál magasabb. A lakossági hitel-kínálat megugró, az egyensúlyinál gyorsabb bővülése, az alacsony kamatkörnyezet, a jelzáloghitelek iránti keresletnövekedés a lakáspiaci kereslet növekedéséhez, a lakásárak tíz év alatti közel megkétszereződéséhez vezetett, ami további hitelkínálat bővülését eredményezte, ezáltal tovább emelve a lakásárakat.

A lakáspiacra épülő értékpapírpiacon növekedésével a hetvenes évek végétől megjelentek az úgynevezett magán-jelzálogpapírok, amelyek az Egyesült Államok jelzálog hitelezési rendszerében meghatározó szerepet játszó ügynökségek által nem re-finanszírozott hiteleket értékpapírosították. Ezek a magánpapírok kezdetben nem jelentettek szennyeződést a jelzálogpiacon, tekintve, hogy igyekeztek hitelkockázat elleni védelmet biztosítani maguknak azáltal, hogy hitelbiztosításokat vásároltak erre szakosodott biztosítóktól, ezért magas minőségű és alacsony kockázatú papíroknak minősültek.

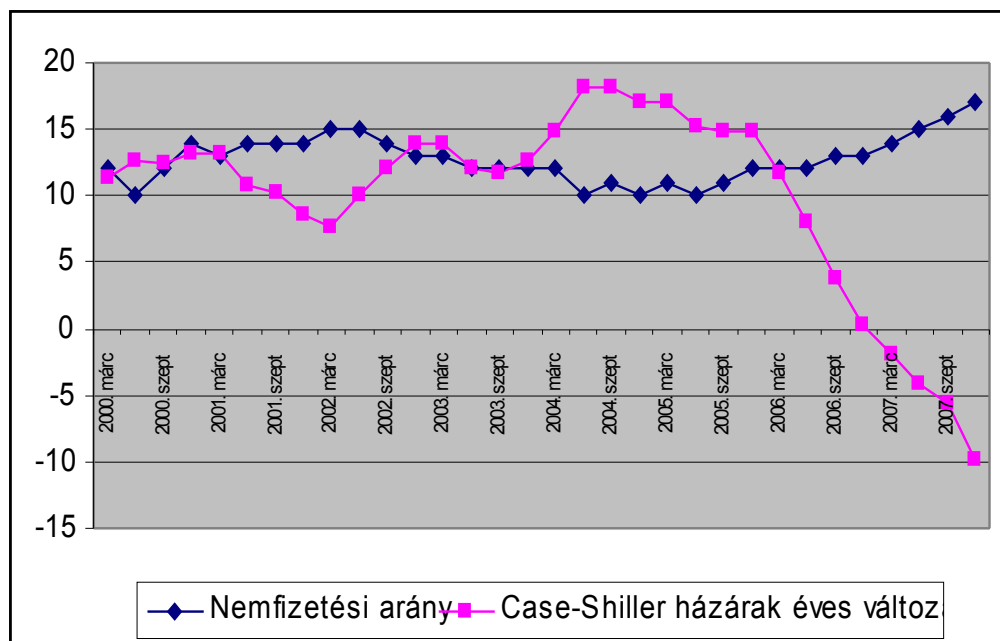
A másodlagos jelzálogpiac előretörésével azonban a hitelnövekmények egyre nagyobb hányadát tették ki a másodrendű hitelek — amelyek zöme nem teljes mértékben megbízható adósok részére kerültek kihelyezésre — ezáltal növelve a magánjellegű értékpapírok arányát is. Ez hozta magával azt, hogy a befektetők szempontjából kevésbé lehetett megkülönböztetni a kiváló minőségű értékpapírokat a kevésbé jó minőségűektől. A bankok azáltal, hogy minden értékpapír láthatóvá vált, felszabadultak a korábbi szigorú adósminősítési követelmények nyomása alól, és egyre kevésbé voltak érdekelték az ügyfelek kockázatának korlátozásában. Azonban ahogy korábban már utaltam rá, a hitelek kockázatai eddigre meglehetősen átláthatatlanná, elemezhetetlenné váltak. Az ilyen módon szennyeződött, önmagában átláthatatlan kockázatokat hordozó piac vezetett végső soron az amerikai jelzálogpiac válságához.

Az értékpapírosítás következtében jelentős pénzügyi kockázatok terjedtek szét az egész világon. A hozamkérés hatására felgyorsult a pénzügyi innováció, azonban az egyre bonyolultabb pénzügyi termékekkel sem a kockázatkezelés, sem a befektetők tájékozottsága nem tudott lépést tartani. A hitelezési tevékenység bővülését és a kockázatok terítését nagyban támogatta az értékpapírosítás, amelynek során hiteleszköz-csomagok fedezete mellett különböző hitel-besorolású (ún. strukturált) értékpapírokat bocsátottak ki, és értékesítettek a befektetőknek az egész világon (1. ábra). Az értékpapírosítás útján szétterített kockázatok jelentősen járultak az amerikai másodrendű jelzáloghitel-piac nagyságán messze túlmutató piaci turbulencia kialakulásához. Az értékpapírosítás lejárat transzferrel is járt, a hosszú lejáratú eszközökkel szemben általában rövid lejáratú források álltak. A nagyobb bankok speciális pénzügyi konstrukciókkal mérlegen kívül helyezték ezeket az eszközöket, illetve ezek finanszírozását, jellemzően tőkeáttétel és kezesség felvállalása mellett. Az értékpapírosítás nem szándékolt információvesztéssel is járt, a végbefektetők gyakran nem tudták, hogy a többszörösen újracsomagolt és nemzetközi hitelminősítők által minősített termékek mögött valójában milyen kockázatú hitelek álltak. A hitelezők és befektetők szétválasztása érdekeltégi problémát is felvetett, a hitelezők és közvetítők ugyanis a hitelvolumen növelésében voltak érdekelték, tekintet nélkül a növekvő kockázatokra.

1. ábra: A külföldi tulajdonban lévő (1500 milliárd USD) hosszú lejáratú amerikai eszközfedezetű értékpapírok tulajdonosi megoszlása (2007. június) Forrás: U.S. Treasury

2006 elején a lakásárak növekedésének üteme csökkenni kezdett, amiben fontos szerepet játszott a háztartások eladósodottsága, valamint a hitelkamatok emelkedése miatt lassuló hitelfelvétel. A negatív spirál beindulásával a lakásárak gyorsuló ütemben csökkentek. A fordulat következménye, hogy a jelzáloghitelek, különösen az amerikai másodrendű jelzáloghitelek mulasztási (nem teljesítési) rátája 2006-tól kezdve fokozatosan emelkedett (2. ábra). 2007 elejétől kezdve a másodlagos jelzálogpiacról egyre rosszabb hírek érkeztek. 2007 februárjában egy jelentős másodrendű hitelfolyósító, a ResMAE Mortgage csődöt jelentett, míg a Nova Star Financial váratlanul nagy veszteséget tárt fel. A második legnagyobb jelzáloghitelező, a New Century Financial 2007. március 8-ától nem folyósított több hitelt, április 2-án pedig csődöt jelentett. 2007. augusztus 6-án az American Home Mortgage is csődöt jelentett, a Countrywide Financial, a legnagyobb jelzálog-hitelező többmilliárdos veszteségeket írt le.

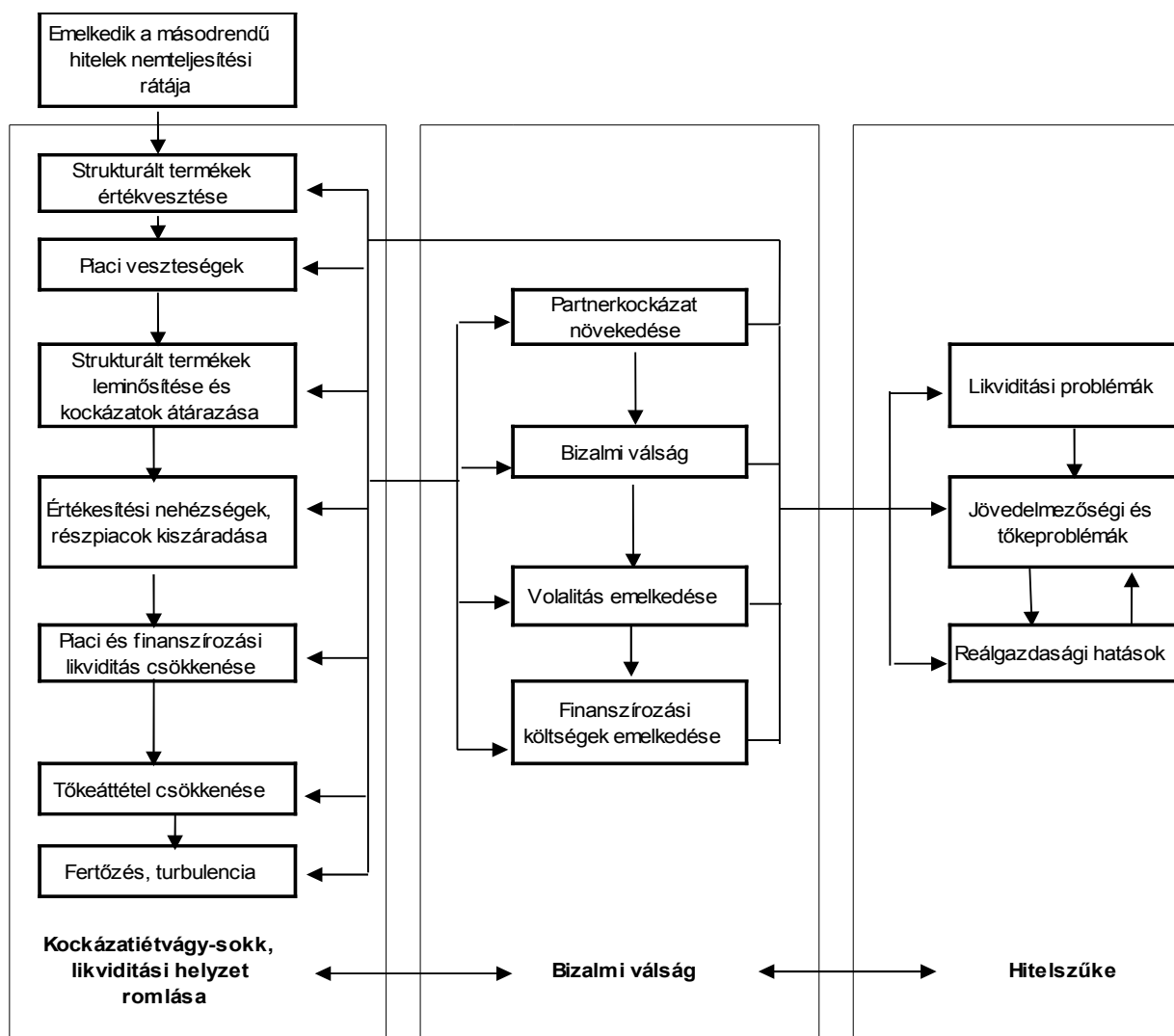
2. ábra: Nem teljesítési ráta az amerikai másodrendű jelzáloghiteleknel és a lakásárak alakulása

Forrás: Mortgage Bankers Association, S&P

2008 szeptembere előtt (az egyik legnagyobb befektetési bank, a Lehman Brothers csődje) úgy tűnhetett, hogy a válság megmarad abban a régióban, amelyben kialakult, tehát az Egyesült Államokra és az Egyesült Királyságra korlátozódik. Nem volt előre látható az sem, hogy a pénzügyi szektor problémái milyen mértékben hatnak ki a reálgazdaságra. 2008 szeptemberében azonban kedvezőtlen fordulat következett. Néhány nap alatt mindenki számára világos lett, hogy az angolszász országokban elkerülhetlenné vált válságkezelés nem marad világgazdasági következmények nélkül, illetve hogy a pénzügyi anomáliákból származó sokk katalizálni, és egyúttal súlyosbítani fogja az időszzerűen bekövetkező ciklikus gazdasági lejtmenetet.¹⁰ Néhány hét alatt nyilvánvalóvá vált az is, hogy a világgazdasági fél periféria azonnali likviditási válsággal áll szemben, amelynek kezeléséhez (a sorozatos államcsődök elkerüléséhez) a multilaterális szervezetek aktivizálására van szükség. Az amerikai jelzálogpiacon korábban keletkezett spekulatív buborék kipukkadása, vagyis a várakozások hirtelen fordulata pedig nemcsak a pénzügyi rendszeren belül vezet pánikhoz, bénultsághoz vagy korrekcióhoz; az ilyen fordulatokat a reálgazdaságban is rendszerint recesszió vagy elhúzódó pangás követi.

A globális pénzpiaci csatornákon keresztül terjedve a válság elérte a világ csaknem valamennyi országát. A bankok értékpapírosítási tevékenysége és a befektetők korábban történetileg magas kockázati étvágyának, azaz kockázattvállalási hajlandóságának jelentős csökkenése elősegítette a fertőzés gyors terjedését (3. ábra) továbbá a várakozásokat meghaladó veszteségek kialakulását. A nemzetközi hatások mértéke még jelenleg is bizonytalan, mert a közvetlen és áttételes hitelpiaci kitettségek illetve a veszteségek mértéke és pénzügyi rendszeren belüli eloszlása továbbra sem ismert teljes körűen.

¹⁰ A Kondratyev-ciklus vagy K-hullámok egy [közgazdasági](#) elmélet, ami a „szokásos” 10-15 éves gazdasági ciklusokon kívül egy hosszabb, 40-80 éves ciklus létezését állítja.

3. ábra: Az amerikai másodrendű jelzáloghitel-piaci válság terjedése
 Forrás: Magyar Nemzeti Bank

A piacok normalizálódása elhúzódó folyamat lehet. Az amerikai másodrendű válság kitörését követő első piaci reakciók egy hagyományos kockázatiétvágy-sokkra emlékeztettek, az ármegingások a 2006 közepén bekövetkezett eladási hullámot idézték. Míg azonban korábban a kockázatok átárazódását követően a piacok volatilitása néhány hónap alatt visszatért a korábbi szintekre, addig most a bizonytalanság fél év elteltével sem csökkent.

A nagyon sok szereplőt érintő jelentős pénzügyi veszteségek, részpiacok kiszáradása, egyes pénzügyi közvetítők likviditási helyzetének romlása, valamint a globális egyensúlytalanság lassú korrekciója tartósan erodálhatja a globális kockázattávallalási hajlandóságot, így a piacok megnövekedett volatilitása hosszabb távon is fennmaradhat.

ÖSSZEGZÉS

A gazdasági válsághoz vezető okokat bővebb időtávlatban szemlélve megállapíthatjuk, hogy a neoliberalizmus által hirdetett állami beavatkozás nélküli piac önszabályozó rendszere jelentős mértékben kiváltója volt a mai helyzetnek. A válság világméretűvé válásával egyértelmű lett, hogy a neoliberalizmus hegemoniája megtört, és egyfajta Keynes-reneszánsz veszi kezdetét a közgazdasági elméletek sorában.

Keynes elsődlegesen azért válik a mai helyzet elsőszámú teoretikusává, mert a hirtelen jött likviditási válságra és recesszióra a több-kevesebb nyíltsággal folytatott állami anticiklikus politika az egyetlen lehetséges válasz a fejlett országok körében. Keynesi gondolatokkal teltett a válság okainak elemzése is, hiszen egyike volt azoknak,

akik a pénzügyi spekuláció minden eltúlzott formáját károsnak tartották, attól óvták a nyugati civilizációt. Harmadszor útmutatóként tér vissza Keynes az előretekingésben is, hiszen ő volt az, aki a harmincas-negyvenes években a nagy nemzetközi egyensúlytalanságokra felhívta a figyelmet, s a (később) Bretton Woods névvel jellemzett nemzetközi egyeztető folyamatot kezdeményezte a világ gazdaság — és benne a monetáris és finanszírozási alrendszerek — újjászervezése érdekében.

Egyre inkább úgy tűnik, hogy a válságból való kilábalás csak akkor lesz megalapozott és tartós, ha az elmúlt két évtizedben felhalmozódott globális pénzügyi egyensúlytalanságok csökkenésén alapul. A közgazdász társadalom egyes tagjai szerint a globális egyensúly helyreállítása érdekében Amerikában jóval kevesebbet, Ázsiában pedig jóval többet kellene fogyasztani.

Kulcsszavak: amerikai másodlagos jelzálogpiaci válság; neoliberális közgazdasági elméletek; globális egyensúlytalanság

Keywords: American sub-prime crisis, neoliberal economical theories, global imbalance

FELHASZNÁLT IRODALOM

ANDOR László: *Pénzügyi válság, gazdasági modellváltás, globális átrendeződés*. -Bp.: Demos, 2009. február

KIRÁLY Júlia, NAGY Márton, SZABÓ E. Viktor: *Egy különleges eseménysorozat elemzése – a másodrendű jelzáloghitel-piaci válság és (hazai) következményei*. Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. július–augusztus, pp. 573-621

KOPÁTSY Sándor: *A fogyasztói társadalom közgazdaságtana*. -Bp., 1992.

PETTIFOR, Ann: *The Coming First World Debt Crisis*. -London: Palgrave Macmillan, 2006.

BEREND T. Iván: *A globalizáció és hatása a centrum-periféria kapcsolatokra Európában*. -Mindentudás Egyeteme V. szemeszter, 1. előadás, 2004. szeptember 6.

WILLIAMSON, John: *Latin American Adjustment: How much has happened*. -Washington, D.C., Institute for International Economics, 1990.

FRIEDMAN, Milton: *Kapitalizmus és szabadság*. -Bp.: Akadémiai Kiadó, 1996.

Magyar Nemzeti Bank: *Jelentés a pénzügyi stabilitásról*. 2008. április (www.mnb.hu)

Dr. WEINHOFFER Judit

A GUILLAIN-BARRÉ SZINDRÓMÁS BETEGEK REHABILITÁCIÓJA

REHABILITATION OF GUILLAIN-BARRE SYNDROME

A Guillain-Barré szindróma egy akut, gyulladásos polyradiculitis, melyet petyhüdt paresis jellemez. A betegség oka ismeretlen, talán autoimmun reakció lehet. Az akut fázis után kórházi rehabilitációra a tartósan paretikus betegek kerülnek. A rehabilitációban kezdetben fő szerepe a gondos ápolásnak van, a tartós immobilizáció szövődményeinek kivédésére. Később egyre nagyobb jelentősége lesz a fizioterápiának, ezen belül főleg a mozgásterápiának. A mozgásterápia végigkíséri a rehabilitáció egész folyamatát, a passzív, vezetett aktív, majd aktív gyógytorna. Nagy szerepe van a szelektív ingeráram terápia alkalmazásának is. Az ergoterápiás foglalkozásokon újra tanulják a betegek a napi önellátási tevékenységeket. A gyakori depressio miatt szükséges a pszichológiai foglalkozás is. A legfontosabb a beteg életminősége, melynek javítása az egész rehabilitációs folyamat célja.

Guillain-Barre syndrome is an acute, inflammatory polyradiculopathy characterized by flaccid paralysis. The cause of this disease is not yet known, but thought to be an autoimmune reaction. After the acute phase of the illness passed off, the patients who have lasting paralysis require admission to inpatient rehabilitation. In the first stage of rehabilitation, to avoid complications caused by the prolonged immobilization, the good nursing plays the main role. In the later stages the importance of physiotherapy, especially the curative gymnastics within, gradually increases.

The curative gymnastics takes part in the whole process of rehabilitation, for example as passive, active-assistive and active gymnastics.

The therapy of selective electric stimulation is also important. The occupational therapy reteaches the patients to the activity of daily living. Due to the frequent occurrences of depression psychological training is necessary. The aim of the rehabilitation process is achieved, if the quality of life of the patient has significantly improved.

A Guillain-Barré szindróma bármely életkorban előforduló, petyhüdt paresissal járó, általában jellegtelen tünetekkel — légúti vagy gastrointestinális fertőzéssel — induló megbetegedés. A tünetek kezdete után, átlagosan 1–2 héttel paraesthesiák jelentkeznek, majd az alsó végtagok szimmetrikus, distalis, petyhüdt paresise alakul ki, areflexiával. A paresis ascendáló jellegű, súlyosbodás esetén a törzs és a felső végtagi izomzat következik, majd kétoldali agyideg tünetek alakulhatnak ki, kb. 50 %-ban [1]. Tehát különböző súlyosságú nyelési zavarok, diplégia facialis, nem ritkán rekeszbénulás, légzésbénulás is jelentkezhetnek. Vegetatív tünetek, széklet-, vizeletürítési panaszok csak kivételesen fordulnak elő, érzékszavar is ritka jelenség. Döntő diagnosztikus jel a liquorban észlelhető fehérje-sejt disszociáció. A betegség lényege a felszálló polyradiculitis. Okát pontosan még ma sem ismerjük, szerepe lehet fertőző betegségeknek, különböző vírus infekcióknak (cytomegalovírus, Epstein-Barr), bakteriális fertőzéseknek, Campylobacter jejuni infekciónak [2], neuroallergiás reakcióknak, toxikus hatásoknak [3], melyek immunológiai, autoimmun folyamatokat indítanak el. Terápiája szteroidok adásából, mely vitatott, plazmaferézisből, humán immunglobulin kezelésből [(4,5), gépi lélegeztetésből, tüneti és preventív gyógyszeres terápiákból áll. A gyógyulás felülről lefelé halad. Tünetmentesen, vagy változó mértékű maradványtünetekkel gyógyulhat, hetek vagy hónapok (néha csak évek) alatt. Halálózása 3%, súlyosabb maradványtünetek 5-15%-ban [1], más vélemények szerint 30%-ban [5] alakulnak ki. Évi incidenciája 0,5-2/100 000 lakos [1], egy svédországi felmérés szerint 1,84/100 000 [6].

Rehabilitációra általában a hetek, hónapok múlva is még súlyosabb maradvány tüneteket — fogyatékoságot, de főleg rokkantságot — mutató betegek kerülnek. Magyarországon jelenlegi országos adatot nem áll rendelkezésre, USA-ban 40% körüli a rehabilitációra kerülők aránya a kórházban kezelt Guillain-Barré szindrómás betegek közül [7].

A Guillain-Barré szindrómás betegek rehabilitációját célszerű úgy végiggondolni, hogy a tetraparetikus betegről, tehát a legsúlyosabb helyzettől indulunk. A rehabilitáció team feladat, és a team összetétele az aktuális rehabilitációs igényektől függ. A rehabilitáció kezdetén a beteg bevonásával rehabilitációs terv készül, konkrét közeli és távolabbi célokkal, ez később a beteg állapotától függően változik [8]. Ideális esetben az ápolás már az intenzív osztályon a rehabilitációs szempontok figyelembevételével történik. Általában az intenzív, majd a neurológiai osztály után a beteg megérkezik a rehabilitációs osztályra.

A tetraparetikus beteg kezdeti rehabilitációjában elsősorban az alapvető életfunkciók monitorozásán, és az ápoláson van a hangsúly. A vérnyomás, pulzus, légzésszám, hőmérséklet, vizelet, széklet, folyadék- és tápanyagbevitel, sav-bázis háztartás, laboratóriumi és EKG kontroll mellett a nyelés ellenőrzése, pozicionálás, a forgatási gyakoriság illetve helyzet figyelemmel kísérése, a decubitusok kivédése igen nagy jelentőségű a későbbi rehabilitáció valamint az életminőség szempontjából is. A tartósan mind a négy végtagjára béna beteget ekkor leginkább az immobilizációs szindróma fenyegeti. Kivédése a legfontosabb teendő [7,9], nehogy később ennek a következményei — leggyakrabban decubitusok, contracturák — okozzanak maradandó elváltozásokat miközben az alapbetegség nyomtalanul gyógyulna. Guillain-Barré szindrómára jellemző a vegetatív szabályozás zavara miatt igen jelentősen fokozódó decubitus hajlam. A későbbiekben a klasszikus ápolást fokozatosan az aktivizáló ápolás helyettesíti, ami a beteget minden olyan önellátási tevékenység elvégzésére inspirálja, melyet már, ha lassan és nehézkesen is, de képes megtenni.

Rögtön az állapot stabilizálódása után el kell kezdeni — lehetőség szerint naponta több alkalommal — a légző tornát, a vénás tornát, az ízületek passzív átmozgatását. A passzív torna az ízületek védelmén kívül az érzőkörről át stimulálja a motoros rendszert, fenntartja a hiányzó funkciók sémájának megélését. Fontos hogy a beteg gondolatban kövesse a mozgást, nagyon fontos a beteg tudatos figyelme a gyakorlatok végrehajtásánál.

Ahogy az állapot fokozatosan oldódik, felülről-lefelé, az ápolásról egyre inkább áttolódik a hangsúly a fizioterápiára, ezen belül főleg a mozgásterápiára. Mivel petyhüdt paresisről van szó, az izmok sorvadása, atrophijája igen gyorsan kialakul. Kezdetben passzív, majd vezetett aktív, aktív mozgásgyakorlatok, mindenkor az ízületvédelmi szabályok betartásával, a parakoordináció kivédése, speciális gyógytornász szakmai feladatok. A passzív kimozgatásban és a korai aktív mobilizálásban, valamint később is, jól használható eszköz a függesztő rács. Benne a nehézségi erő kikapcsolásával a beteg már minimális izomerővel is önállóan tud dolgozni, ez jelentős sikerélményt ad. Felhasználható a lendítés is, bár ez nem aktív, tudatos izomműködés, de szintén lényeges pszichés motiváló tényező. A még aktívan nem mozgó nagyizületek átmozgatásában a CPM (continuous passive movement) gépek is szerepet kaphatnak. A SIA (szelektív ingeráram) kezelések is megkezdhetők, az aktívan még nem mozgó izmok (hármaz izomerő alatt) mozgatására, elektrodiagnosztikai vizsgálat alapján (I/t görbe) kimért paraméterekkel. Nagyon jól használható a semleges hőmérsékletű vízben végzett gyógytorna is, felhasználva a víz felhajtóerejét és ellenállását.

A törzsizomzat erősödésével az ülés, az ülőegyensúly fejlesztése, később, ahogy a csípő és az alsó végtagi izomzat is erősödik, az állítás, járás-előkészítés következnek. Fontos, hogy Guillain-Barré szindrómában kifejezett az ortostatikus hypotonia hajlam. Rögtön le kell fektetni a beteget, ha szédülésre, ájulásérzésre panaszkodik, illetve lesápad.

A legfontosabb szempont a Guillain-Barré szindrómás betegek mozgásterápiás kezelésében az óvatosság, a fokozatosság. Időt kell hagyni a betegnek, fizikai és pszichés értelemben is. Nem szabad erőltetni a gyorsan fáradó, atrophias izomzatot, mert ellenkező hatást érhetünk el. Komolyan kell venni a beteg visszajelzéseit fokozódó fáradékonyságról, fájdalmakról. Ekkor a terhelését átmenetileg csökkenteni kell, a pihenésre szánt időt növelni. Fel kell készülni a hónapokig, fél-egy évig (néhány esetben tovább) tartó rendszeres mozgásterápiás kezelésre.

A fizioterápia egyéb lehetőségeit is fel lehet és kell használni a kezelésben, főleg a fájdalomcsillapításban, továbbá a contractura csökkentésében, egyedileg, a beteg állapotától illetve kísérő betegségeitől függően, a szokásos indikációkban. Mivel gyulladás zajlik a szervezetben, vigyázni kell, hogy a gyulladásos aktivitást ne növeljük. Minden olyan fizioterápiás kezelést, mely melegeledést okoz a testben, gyulladást fokozhat, pl. a melegvizes, a nagyfrekvenciás elektromos kezeléseket, iszapot nem szabad alkalmazni.

Az orvosi rehabilitáció része a segédeszközökkel történő ellátás is. A segédeszköz-igény állandóan változik a gyógyulási folyamat során. Kezdetben inkább kapaszkodók, contractura kivédésére éjszakai sínek, kerekesszékek, majd a járáshoz szükséges segédeszközök (peroneus emelők, járókeret, guruló járókeret, mankó, támbot), az otthoni önellátási segédeszközök szükségesek, stb. A sort lehetne folytatni, a felsorolás közel sem teljes, hiszen minden beteg más és más.

Az ergoterápia — a mindennapi hasznos, önellátáshoz, munkához, kedvtelésekhez szükséges mozgások újratanulása — már korán, a felső végtagok induló mozgásainál megkezdhető. Végig beépíthető a rehabilitáció folyamatába, folyamatosan adaptálva a beteg izomállapotához, képességeihez.

A betegség alakulása hullámzó, vannak hetekig, hónapokig stagnáló időszakok. Ezt a betegek lelkiileg is nagyon nehezen élik meg, reménytelenségi érzés, depresszió jelentkezhet [7]. A pszichológus szerepe végig igen jelentős, a szorongásoldástól, a depresszió leküzdésétől, a maradandó változások elfogadásáig, feszültségoldó technikák tanításáig, a koherencia érzés erősítéséig terjedhet. Fel kell készíteni a beteget arra, hogy a betegség időben elhúzódhat, a beteg családi, társadalmi szerepei változhatnak.

Régi igény a rehabilitációban a betegek állapotának objektív, mérhető jellemzése, melyre különböző skálákat vezettek be. A beteg felvételi és távozási önellátási állapota jól jellemezhető a Barthel vagy a FIM index-el (functional independence measure). Az indexek az önellátást, a mindennapi életben a másoktól való függetlenséget jól mutatják. Részeik az étkezés, fürdőszoba használat, öltözködés, helyzet és helyváltoztatás. A FIM index átfogóbb, a fentiek mellett vizsgálja a kommunikációt, a szociális együttműködést és a problémamegoldást is [10].

A komplex rehabilitáció nem fejeződik be a beteg fizikai felépülésével. A nem ritkán hosszasan kórházi kezelés, a maradandó károsodások a beteg egész élethelyzetét megváltoztatják. Maradandó tünetek esetén a fiataloknál új foglalkozás, új iskola felé irányítás, az idősebbeknél a különböző szociális támogatási formák igénybevétele lehet megoldás. A rehabilitáció a szociális, foglalkozási, pedagógiai rehabilitációval lesz teljes.

Az életminőség összetett, szubjektív fogalom. Az egész rehabilitációs folyamat lényege, a beteg megmaradt képességei lehető legteljesebb kibontakoztatásával a minél teljesebb élet, a minél magasabb életminőség biztosítása.

ESETISMERTETÉS

M.M., szül.1980., nő, 22 éves korában, típusosan, banális felsőlégúti hurutot követően két héttel fokozatosan progrediáló alsó, majd felső végtagi, szimmetrikus, petyhüdt paresisek alakultak ki, amik plégiává súlyosbodtak, légzészavarral és szimmetrikus agyidegtünetekkel, diplégia faciálissal társultak. Négy hónapi intenzív és neurológiai osztályos kezelés után került rehabilitációs osztályunkra. Ekkor fekvő, önellátásra képtelen állapotban volt, légzészavara és agyidegtünetei ugyan megszűntek már, de mind a négy végtagra terjedő petyhüdt paresise volt, súlyos izomsorvadással. Felvételekor a vállaiban 2–3 izomerőket, kezujjakban 0, a csípőkben 1–2 izomerőket, lábszárakban 0 észleltünk. Az első hetekben az ápoláson volt a fő hangsúly, és a szövödmények kivédésén. Közben passzív kimozzgatást, függesztő rácsos tornát, SIA-terápiát, fokozatosan aktív tornát, ergoterápiát kezdtünk. Majd átmenetileg kerekesszékes életmódra tanítottuk be, de segédeszköz igénye folyamatosan változott. Az izomállapot fejlődésével az ülés majd az állás lett a cél. Az állásidőt fokozatosan, óvatosan növeltük, mivel a hónapokig tartó fekvés után az állás igen nagy fizikai terhelést jelentett. A járástanítást járókorlátban kezdtük, az izületvédelmi szabályok betartásával, és az első lépésektől kezdve a megfelelő járástechnika elsajátítására törekedtünk. Rendszeresen vett részt pszichológiai foglalkozásokon.

Távozáskor a vállakban és a csípőkben 4–5 izomerők, a csuklóknál 3–4 izomerők voltak, járókerettel, kétoldali peroneus emelőben közlekedett, önellátóvá vált. Átmenetileg rokkantnyugdíjat igényelt.

Jelenleg (utolsó információim szerint) eladóként dolgozik, gyermeket szült, nevel.

Kulcsszavak: petyhüdt paresis, immobilizáció, mozgásterápia, ergoterápia, pszichológiai foglalkozás, életminőség

Keywords: flaccid paralysis, immobilization, curative gymnastics, occupational therapy, psychological training, quality of life

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1.] MUMENTHALER, M.: Neurológia, pp. 281-3. =Medicina, 1996. 4. kiadás.
- [2.] HABER, P. (et.al.): *Guillain-Barré syndrome following influenza vaccination*. (2004) JAMA 292, (20) -pp.2478-81.
- [3.] SHIN, I-S.J.(et.al.): *Guillain-Barré and Miller Fisher syndromes occurring with tumor necrosis factor alpha antagonist therapy*. (2006) Arthritis and Rheumatism 54, (5) -pp.1429-34.
- [4.] VARANNAI L.: *Plazmaferézis-kezelés Guillain-Barré szindrómában*. (2001) HIPPOCRATES 3, (3) 175-8.
- [5.] HIDASI, E, SOLTÉSZ P.: *Plazmaferézis és kombinált immunmoduláns terápia hatása súlyos tünetekkel járó Guillain-Barré-szindrómás betegek kórelfolyására*. (2001) Orvosi Hetilap 142, (7) 335-9.
- [6.] JIANG, G.X. (et.al.): *Guillain-Barré syndrome in Stockholm County, 1973-1991*. (1997) Eur-J-Epidemiol. 13, (1) -pp.25-32.
- [7.] MEYTHALER, J.M.: *Rehabilitation of Guillain-Barré syndrome*. (1997) Arch-Phys-Med-Rehabil. 78, (8) 872-9.
- [8.] HUSZÁR I., KULLMANN L., TRINGER L. (szerk.): *A rehabilitáció gyakorlata*. =Medicina (2000),. -pp. 29-30.
- [9.] DÉNES Z.: *Az immobilizációs szindróma*. =Orvosi Hetilap (1996) 137, (32) 1739-42.
- [10.] MEYTHALER, J.M., DeVIVO, M.J., BRASWELL, W.C.: *Rehabilitation outcomes of patients who have developed Guillain-Barré syndrome*. (1997) Am. J. Phys. Med. Rehabil. 76, (5) 411-9.

Dr. GÖCZE István

AZ MTA IX. OSZTÁLY HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK TEVÉKENYSÉGE A 2009-ES ÉVBEN

Az ülésen megjelent bizottsági tagokat SZENES Zoltán elnök köszöntötte.

Ezt követően ismertette a napirendi pontokat:

1. *A katonai orvostudományok jelentősebb hazai és nemzetközi eredményei a 2008–2009. évben. Előadó: Svéd László elnökhelyettes; Beszámoló a Hadtudományi Bizottság (HB) 2009. évi munkájáról. Előadó: Szenes Zoltán elnök;*
2. *A Hadtudományi Bizottság 2010.évi munkaterve. Előadó: Felházi Sándor titkár;*
3. *Időszerű ügyek. Előadó: Szenes Zoltán elnök, Felházi Sándor titkár.*

E napirendnek megfelelően elsőként SVÉD László tartotta meg előadását a katonai orvostudományok jelentősebb eredményei tárgyában. Előadása során tájékoztatta a megjelenteket, hogy *a katonai orvostudomány*, mint önálló diszciplína fejlődésének mérföldköveit a háborúk tapasztalatai jelentik. Megítélése szerint *a háborúk az orvostudomány fejlődésében meghatározó szerepet játszottak*:

- a különböző fegyverfajták és technikai eszközök megjelenése, újabb és újabb, addig soha nem látott sérülések kialakulását eredményezték. Ez az őskortól napjainkig végigvonul az emberiség történetén;
- számos technikai és gyógyító eljárás tudományos megalapozása a katona-orvoslásnak köszönhető.

Ezt követően rövid történeti áttekintést nyújtott a katonai orvostudomány változásáról, fejlődéséről: K. e. 430-tól napjainkig (XXI. század: a kutatólaboratóriumból a hadszíntérre elvének megvalósulása).

Ez után ismertette a hallgatósággal, hogy a közelmúlt új kihívásai közül, Magyarország NATO csatlakozása meghatározó jelentőséggel bírt illetve bír:

- reális elemként jelennek meg a határon kívüli, eddig ismeretlen alkalmazási viszonyok;
- ismeretlen technikák és kultúrák közötti alkalmazás iránti igény;

sajátos és speciális műveleti követelmények (békefenntartás, őrzés-védelem, szállítmánykísérés, terrorcselekmények, PRT feladatok).

Az előadó vázolta a kihívásokra reagáló stratégia tartalmát

- közös védelmi képesség fokozása (NATO Kiválósági Központ);

- béke ellátás színvonalának növelése (HM ÁEK);

a szolgálat határait meghaladó, de az ország és a régió biztonságát szolgáló védelem-egészségügyi képességek fejlesztése (MH HEK).

SVÉD László előadásában beszélt arról, hogy a Magyar Honvédség egészségügyi szolgálatán belül jelenleg a kutatás és fejlesztés leépítése, valamint a stratégiai gondolkodás felértékelődése, a kutatás fej-

- szöveti sérülés, sebgyógyulás;
- szöveti sérülés hatása az immunrendszer sejtjeire;
- telepíthető megerősített molekuláris biológiai laboratórium;
- ROLE-2 fejlesztés;
- repülés-élettani kutatások.

A kutatás-fejlesztés (K+F) területén az alábbi feladatok megoldása a legfontosabbak:

- dekorporáló hatású gyógyszerkészítmények törzskönyvi dokumentációjának elkészítése, törzskönyveztetése;

- modulrendszerű laboratórium (biológiai) konténer komplexum;
- mobil (telepíthető) kémiai laboratórium kifejlesztése, rendszeresítése;
- genetikai ujjlenyomat bázis létrehozása személyi azonosítás céljából;
- a biológiai dozimetria katonai alkalmazási rendszerének kidolgozása, módszerek beállítása és fejlesztése;

páncélozott sebesültek szállító gépjármű.

Ez követően az előadó beszámolt a HM ÁEK tudományos és oktatási mutatóiról, a tudományos együttműködés legfontosabb területeiről illetve intézményeiről.

Az előadás végén Svéd elnökhelyettes úr megköszönte a hallgatóság

megtisztelő figyelmét.

A második napirendi pontban SZENES Zoltán beszámolt a *Hadtudományi Bizottság 2009. éves munkájáról*.

Előadását az a bizottság tevékenységéről beszélt. Ezek közül kiemelte:

1. a 2009. évi HB- üléseket, amelyeket a szervezet az alábbi időpontokban tartotta meg:

- február 04.;
- április 23.;
- június 18.;
- szeptember 24.;
- december 17.

2. Tudományos rendezvények:

- köztestületi konferencia (november 17.);
- kiemelt rendezvények.

Ezt követően beszámolt:

3. az MTA képviseléről:

- részvétel az MTA közgyűlésen;
- képviselő a IX. Osztály ülésein;
- MTA-közélet.

4. a bizottsági életéről:

- események;

- elismerések;
- születésnap tudományos ülések.

SZENES elnök úr beszámolójában külön is kiemelte a legfontosabb ülések témáit:

1. *Tudományterületi beszámolók, ahol áttekintést, helyzetképet kapott a tagság az érintett témákról:*
 - katonai műszaki tudomány – Halász László (ápr.);
 - hadtudomány – Szabó János (jún.);
 - katonai orvostudomány – Svéd László;
2. *Köztisztületi tagság aktívabb bevonási lehetősége:*
 - új feltételi rend;
 - jobb együttműködés a ZMNE doktori iskolákkal;
 - bizottsági tagok aktívabb bevonása az eljárásba;
 - PhD hallgatói konferencia (idegen nyelven is).
3. *Minősített periodikák helyzete (újak: Seregszemle, Polgári Védelmi Szemle).*
4. *MTA határozatok, döntések, állásfoglalások „lebontása”.*
5. *Aktuális ügyek (információk, rendezvények, együttműködés /MHTT/, szervezési kérdések).*

A beszámoló következő részében az elnök a Kiemelt tudományos konferenciák eredményeit összegezte. Ezek a rendezvények az alábbiak voltak:

1. *III. HADTUDOMÁNYI KÖZTESTÜLETI KONFERENCIA (ZMNE)*

- Címe: Az éghajlatváltozás biztonsági kérdései
- Tapasztalatok:
 - informatív, sok szempontú megközelítés;
 - erőtlen köztisztületi (HB) megjelenés;
 - szervezési, koordinációs nehézségek.

2. *Konferencia-sorozat az MHTT-vel*

- Hadtudomány fogalma (KÖSZEGVÁRI Tibor, MATUS János) (febr. 27.);
- Hadtudomány és a katonai műszaki tudomány kapcsolata (nov. 12.) (SVÉD László, SOLYMOSI József);
- A témák tudományos igényű feldolgozása folytatódik 2010-ben (békemissziók stb.).

3. *Vita a KORALL társadalomtörténeti folyóiratban a hadtörténetírásról (POLLMAN Ferenc — CSIKÁNY Tamás, Markó György.)*

4. *„10 év a NATO-ban” parlamenti konferencia (Szenes Zoltán)*

5. *Az 1809. évi háború 200. évfordulója (CSIKÁNY Tamás)*

6. *Számos más tudományos rendezvény, amelyben a HB és köztisztületi tagok részt vettek.*

A konferenciákról szóló rész lezárása után az előadó a bizottsági élet legfontosabb eseményeit, jellemzőiről tájékoztatta a jelenlévőket.

Ezek közül kiemelte a születésnap tudományos üléseket. Itt kell említést tenni:

- THÜRMEYER Gyula (hadigazdaság) 80 éves; (Munkásságát méltatta SZENES Zoltán);
- KALLÓ Péter (katonai műszaki tudomány) 70 éves; (Laudáció: KENDE György);

- JANZA Károly (védelem-gazdaságtan) 70 éves (Tudományos pályáját ismertette KUNOS Bálint) megünnepléséről.

Végezetül SZENES Zoltán összefoglalta a 2010. évre áthúzódó feladatokat is. Ezek közé az alábbiak sorolhatóak:

- akadémiai szabályozás alapján a HB működési dokumentumainak áttekintése;
- HVKF előadása;
- köztestületi tagság aktivizálása;
- PhD hallgatók „bekapcsolása” a HB tevékenységébe.

A harmadik napirendi pontban FELHÁZI Sándor titkár ismertette a Hadtudományi Bizottság 2010. évi munkatervét.

A titkár ismertetőjében tájékoztatta a jelenlévőket a HB 2010. évi ülései témájáról illetve azok időpontjairól. Az elnökség 2010-ben tervezi egy Hadtudományi Évkönyv elkészítését. A kiadvány létrehozását a HM támogatja, de az elkészítéshez egy ad- hoc testület létrehozása szükséges, ami kiemelt feladatot jelent a szervezet részére.

A feladatok kapcsán PADÁNYI József felhívta a figyelmet arra, hogy 2010-ben ünnepeljük Zrínyi Miklós halálának 390. évét, amelyet — megítélése szerint — méltó módon meg kell ünnepelni.

A javaslatokat folytatva ÁCS Tibor arról szólt, hogy az elkövetkező évben emlékezünk meg SZÉCHENYI István valamint BOLYAI János halálának 150. évfordulójáról, amelyre — többek között — a hadtudományi köztestületi tagságnak is kiemelkedő méltósággal kell emlékeznie.

A megemlékezések kapcsán SZENES Zoltán arra hívta fel a figyelmet, hogy 2010-ben lesz a magyar légierő 100 éves. Ennek kapcsán az MTA HB, a ZMNE illetve a HM — Szabó József tábornok aktív közreműködésével — egy kiemelt konferenciát szervez, amelyet az MTA Nagy-

termében terveznek megtartani.

A következő *negyedik napirendi pontban* SZENES ZOLTÁN az időszerű ügyekről beszélt.

Ezek közül kiemelt jelentőséggel bír — az MTA-ban — a IX. Osztály illetve a HB köztestületi tagságát képviselő akadémiai képviselő megválasztása. Ezt megelőzően a választási procedúrán való aktív részvételre való „buzdítás” az MTA HB egyik fő feladata lesz 2010 elején.

Ezt követően az elnök arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy az MTA köztestületi tagságába való felvétel-elbírálása a jövőben a HB dolga lesz, ezért a jelentkezők habitus-vizsgálata válik szükségessé, amelynek követelményrendszerét a bizottságnak kell kidolgoznia. Ez a feladat egy újabb ad-hoc csoport kijelölését, és annak aktív tevékenységét követeli meg.

Végül SZENES Zoltán megköszönte az MTA HB valamennyi tagjának az ez évi munkáját, majd boldog, de munkás újévet kívánt mindenkinek.

SZAK Andrea

HELYI KONFLIKTUSOK AZ ÍROTT MÉDIÁBAN

LOCAL CONFLICTS IN THE PRESS

A tanulmány a tartalomelemzés módszertanával vizsgálja az írott sajtóban megjelent 2004-es koszovói konfliktus, s egyben vizsgálja az írott médiumok befolyásoló illetve tájékoztató jellegét, szerepét.

The paper dissects the Kosovo conflict in 2004 appeared in the press by means of the method of content analysis, besides it inquires into the manipulating and informing character and role of the printed media as well.

A különböző média és a közönség viszonyának talán legfontosabb kérdése a befolyásolhatóság. Gyakran ismételt kérdés, hogy miként hat az emberek gondolkozására, viselkedésére a média? Az tagadhatatlan tény, hogy a modern tömegkommunikációs eszközök szinte mindannyiunk életét megváltoztatták, hiszen elsődleges információforrássunkká váltak, s nagymértékben átalakították szabadidőnk eltöltését is. Ez egyben lehetővé tette a távoli eseményekről, háborúkról, helyi konfliktusokról szóló azonnali tájékoztatást, biztosítva a legfrissebb információkat.

Szinte napra pontosan öt évvel az 1999-es koszovói bombázások kezdete után, 2004 tavaszán (03.17–18.) ismét zavargások törtek ki Koszovóban. 48 óra leforgása alatt 28 ember meghalt, közel 900 pedig megsebesült. Ezek az összetűzések egyértelművé tették, hogy a Koszovó biztonsági helyzetére vonatkozó korábbi értékelések, elemzések a valóságnál sokkal kedvezőbb képet mutattak. Az 1999-es „rendezés” során nem sikerült teljes egészében megoldani, legfeljebb csak orvosolni a már régóta húzóódó problémákat.

A meglehetősen lassúra nyúlt rendezési koncepció konzerválta a tartományban meglévő feszültségeket. Az ENSZ rendezési tervében felvázolt stabil, soknemzetiségű és demokratikus Koszovó 2004-ben még csak álom volt.

A közel egy hétig tartó összecsapásokról természetesen írtak a napilapok is. A megjelent cikkeket a legcélszerűbb a tartalomelemzés objektív módszere segítségével vizsgálni. A négy magyarországi napilapon kívül a Vajdaságban megjelenő magyar nyelvű napilapban írtakat sem lehet megkerülni, hiszen a koszovói zavargások, konfliktusok kihatással vannak az egész térségre; nem mindegy, hogy az adott sajtóorgánium, milyen megközelítéssel, hogyan közli az eseményeket.

A tartalomelemzés módszere objektív, s talán sehol nem nyert olyan széleskörű felhasználást, mint a nemzetközi válságok, konfliktusok kutatásában.

„A tartalomelemzés a kommunikáció valóságos tartalmának objektív, szisztematikus és mennyiségi leírására alkalmas kutatói technika.”¹

Ennek az eljárásnak köszönhetően a vizsgált szövegek, cikkek törvényszerűen visszatérő sajátosságai alapján, módszeres és objektív eljárással olyan következtetéseket vonhatunk le, amelyeket nyíltan nem mondunk ki, de az üzenet megszerkesztettségéből, kódolásából egyértelműen kiolvashatók. A közlemények, újságcikkek módszeres vizsgálata olyan információkat is feltár(hat), amelyek burkoltan — a kódolásban — vannak elrejtve.

A módszer segítségével minden vizsgált szövegrészből bizonyos rejtett, „többlet” információt vonhatunk ki. A tudományos jelleg mellett azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a hétköznapi emberek mindannyian végzünk ösztönös tartalomelemzést. Gondoljunk csak arra, amikor újságot olvasunk, tévét nézünk, rádiót hallgatunk; kategorizáljuk az üzeneteket, információkat a számunkra kedvező, kedvezőtlen felosztás szerint.

¹ Pietila, Veikko: Tartalomelemzés, 1979. -p. 57.

Manapság közhelyszerűen hat, ha az írott és az elektronikus sajtót a negyedik hatalmi ággként emlegetik a legkülönfélébb csatornák. De vajon mennyire új keletű ez a megfogalmazás?

Eredetileg Edmund Burke-től, egy 18. századi angol politikus-írótól származik a „Fourth Estate” vagyis a „Negyedik Rend” elnevezés.

Thomas Carlyle korabeli történész-író feljegyzései szerint Burke a következőket mondta a brit parlamentben: „Három rend van jelen a Parlamentben: a klérus, a nemesség és a polgárok, de ott fönt, a Tudósítók Galériáján foglal helyet a Negyedik Rend, mely mindnyájunknál fontosabb.”² Eredetileg még nem hatalmi ágról volt szó, csak a kornak megfelelő fogalomról, arról a feltörekvő erőről, amely a nyilvánosságot jelentette, s amelynek alapvető, de nem kizárólagos eszköze volt a sajtó. Amikor Burke a sajtógalériát említette, valószínűleg a nyilvánosságra gondolt. Ha van a hatalom szónak ebben az összefüggésben értelme, akkor az inkább a nyilvánosságé, mint a sajtóé. De vajon a két szó nem ugyanazt jelenti? Hiszen ma a sajtóban megjelent információdömping soha nem látott nyilvánosságot is jelent egyben.

Természetesen mára már az írott sajtó mellett nagy szerepet vállaló elektronikus média sem szabad kifejejteni a felsorolásból.

2004 márciusában ismételt fegyveres összecsapásban realizálódott a szerb–albán etnikai konfliktus. A közel egy hetes zavargások, összetűzések kapcsán érdemes összehasonlítani a Magyarországon megjelenő négy vezető napilapban (Népszabadság, Magyar Nemzet, Népszava, Magyar Hírlap), és az újvidéki Magyar Szóban megjelent újságcikkeket.

Természetesen mind az öt napilap esetében egyforma a vizsgált időszak, amely 2004. március 18-tól március 28-ig terjed. Az összehasonlító elemzés célja, hogy bemutassa az öt sajtóorgánium viszonyát az eseményekhez. Természetesen a napilapok politikai irányultságától, a térség közelségétől nem lehet elvonatkoztatni. Az elemzés során nyilván választ kapunk arra is, hogy a jelenlegi újságírói kultúra szerint az erőszakos cselekményeknek, fegyveres konfliktusoknak, vagy a reális tényyszerű információközlésnek van nagyobb hírértéke? Ebből az alapkérdésből természetesen még számtalan más kérdés is adódik, ami többek között a média „szenzáció éhségére” vonatkozik; ez a kifejezés már a hétköznapiakban is szinte közhelyszerűen köszön vissza a sajtóelemzéssel-kutatással nem foglalkozók szájából is.

Valóban felnagyítva, torzítva jelentkeznek az ilyen típusú hírek? Ha igen, milyen mértékben? Esetleg próbál a sajtó valósághű, viszonylag reális információkat közölni?

Milyen mértékű az olvasók, a közvélemény befolyásolása? S ha megtörténik, milyen célból, minek/kiknek az érdekében? Hiszen nem bulvársajtóról van szó, ahol a példányszám megduplázását is jelentheti egy-egy felnagyított vagy megmásított hír.

Az összehasonlító elemzés módszere azért is hathatós, mert a viszonyítási alap az öt különböző sajtótermék. Konkretizálva a kérdéseket: a koszovói válság esetében az újságírók mennyire tartották fontosnak az „etnikai tisztogatás” illetve „a függetlenség” szavak használatát akkor, amikor egyértelműen tudjuk, hogy a zavargások ki-robbanását ez a két kifejezés nagyban meghatározta? Mivel fegyveres összetűzésről van szó, milyen mértékben használtak erőszakra, fenyegetésre utaló szavakat, indulatszavakat? Milyen gyakorisággal használtak mozgásra, cselekvésre utaló igéket? A fenti megállapításokból kiindulva, érdemes egy olyan kategória-szótárt felállítani, amelynek segítségével objektív választ kaphatunk minden felmerülő kérdésre.

A kategória-szótár csoportosítása a következő szempontok szerint:

1. erőszakra, fenyegetésre utaló szavak, indulatszavak használata, a mozgást, cselekvést, tettekkészséget kifejező igék gyakorisága;
2. a függetlenség szó használata;
3. az etnikai tisztogatás kifejezés gyakori előfordulása.

² Horvát János: A negyedik hatalmi ág? 1997. -p. 61.

A kategória-szótár felállítása mellett érdemes megnézni, hogy a vizsgált időszakban, napokra lebontva hány cikk, milyen címmel jelent meg az öt napilapban. Egy cikken belül van-e kommentár, vagy megmarad a cikk leíró, tényközlő jellege; mit emelnek ki, mit hallgatnak el egymáshoz képest?

Összesítve az öt napilap eredményei a vizsgált időszakban:

	1. erőszakra, fenyegetésre utaló szavak	2. függetlenség	3. etnikai tisztogatás
<i>Magyar Hírlap</i>	203	3	8
<i>Magyar Nemzet</i>	130	2	12
<i>Népszabadság</i>	144	2	9
<i>Népszava</i>	122	1	5
<i>Magyar Szó</i>	270	2	17

A TÁBLÁZATOKBAN SZEREPLŐ ADATOK ÉRTÉKELÉSE, ELEMZÉSE

Az összesített táblázatból egyértelműen kiderült, hogy a zavargásokat elindító legfőbb okot, a koszovói albánok régóta áhított függetlenségét a Népszava egyszer, a Magyar Nemzet, a Népszabadság és a Magyar Szó csak kétszer, míg a Magyar Hírlap háromszor említi.

Amennyiben magyarázatot szeretnénk találni minderre, nem szabad megfélemedezni arról, hogy a „függetlenség” kifejezés „csak közvetve” indukálta az eseményeket; a tudósítások viszont már a konkrét zavargásokról történtek, így elképzelhető, hogy az újságírók ezért nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a szó gyakori használatának. Természetesen lehet keresni erre egy másik magyarázatot is: ha ugyanis a kelleténél többet használják a „függetlenség” szót, akkor az úgy is tűnhet, mintha alátámasztaná, jogossá tenné a véres zavargások kirobbantását. Ezt nyilván egyik sajtóorgánium sem akarta sugallni, ezért inkább eltekintettek a szó gyakori használatától.

A fegyveres konfliktust kiváltó „etikai tisztogatás” kifejezés szintén elenyésző számban fordult elő, függetlenül a napilapok politikai orientáltságától.

Talán a Népszava az egyetlen, ahol kiugróan keveset szerepel (öt), a Magyar Hírlap (nyolc) és a Népszabadság (kilenc) esetében ezek az értékek közel azonosak. A hazai napilapok közül a Magyar Nemzet (12) használta a legtöbbször, de összességében óriási különbségek nincsenek.

A Magyar Szó (17) e tekintetben túlszárnyalja az összes vizsgált napilapot.

Erre még a részletes elemzés előtt lehetett számítani, ami természetesen tekinthető, hiszen a földrajzi közelség a fenyegetettség érzetet, a félelmet, jobban felerősítheti. A konkrét kifejezést még a hivatalos szervek is csak nagyon óvatosan, néha körülírva használták, ami nem csoda, hiszen ennek a szóösszetételnek olyan súlya van, amit érthető okok miatt diplomatikusabb, bölcsőbb nem hangoztatni akkor, amikor még — a kifejezés igazolását tekintve — nem áll kellő bizonyíték a rendelkezésre. Ha bebizonyosodik és elfogadott lesz az etnikai tisztogatás ténye, az a koszovói albánok nemzetközi megítélését komolyan befolyásolhatja, negatív színben tüntetheti fel, amivel párhuzamosan a szerbek megerősíthetik saját pozíciójukat a Koszovó függetlenségéről szóló tárgyalások kapcsán.

A nyílt felvállalása és hangoztatása ennek a fajsúlyos kifejezésnek tehát nem véletlen Oroszország esetében, a szerbek részéről pedig teljesen természetes.

Összességében megállapítható, hogy az etnikai tisztogatás és a függetlenség hangsúlyozása, jóval kevesebb szerepet kapott a vártnál. A döbbenetes események úgy látszik felülírták a kiváltó okokat is. Az erőszakra, fenyegetésre utaló szavak viszont szembeötlően sokszor szerepelnek mindegyik napilapban. A kérdés csupán az,

hogy ez minek tekinthető? „Szenzáció-hajhászás”-nak, az események kapcsán elszabadult indulatok reális leírásának, figyelem felkeltésnek vagy egy esetleges elrettentésnek?

A politikai irányultságot tekintve érdekes, hogy a Magyar Nemzet (130) míg a Népszava (122) számadatai közelítenek leginkább egymáshoz; e tekintetben érdekes párosítást jelent a Magyar Hírlap (203) kétszázat meghaladó, és az újvidéki Magyar Szó (270) kétszázás értéket jóval túlszárnyaló, már–már a háromszázhoz közelítő értékei. A Népszabadságban (144) a Magyar Nemzetben (130) illetve a Népszavában (122) a kialakult értékek némi lépcsőzetességet mutatnak egymáshoz képest, de a különbségek még így sem jelentősek. Kiugróan nagy eltérés a Magyar Hírlap (203) és a Magyar Szó (270) esetében van. Egyértelmű, hogy ebben az esetben nem csak egymáshoz képest van nagy eltérés, hanem a másik három vizsgált napilaphoz képest is.

A fenti számokból is jól látható, hogy a napilapok politikai orientáltsága nem ebből a szempontból meghatározó a vizsgált cikkek esetében. Inkább a tragikus események diktálták az erőszakra utaló szavak gyakori használatát. Ez nyilván nem volt elkerülhető, ha valóban hiteles, valósághű leírást akartak produkálni a szerzők.

A „szenzáció-hajhászsát” egyértelműen elvetném; hiszen ha erről lenne szó, akkor annak olyan elemet is kellene tartalmaznia, amiről később bebizonyosodik, hogy nem felel meg a valóságnak. Tudomásom szerint a vizsgált napilapok esetében ez nem történt meg.

A figyelemfelkeltés már lehetett cél, ami a legtermészetesebb egy sajtóorgánium tekintetében; de az elrettentés nyilvánvalóan nem volt szándékukban.

KÖVETKEZTETÉS, ÖSSZEGZÉS

Az öt napilap anyagát összevetve talán a legérdekesebb, hogy a hazai napilapokban nem találtam egyetlen olyan témát sem, amelyet kizárólag csak egy napilap említett volna, szemben a felvidéki napilappal, ahol több olyan kérdést is feszegettek, amit a hazai folyóiratok szinte fel sem vetettek. Mindez természetes, hiszen az ottani helyi sajtóvélemények már eleve színesítették a palettát. Ennek ellenére még sem mondanám azt, hogy az összkép nagyon különbözik. Voltak kikerülhetetlen, állandó témák, a többség ilyen volt, de nyilvánvalóan akadtak olyanok is, amit vagy az egyik, vagy a másik újság hagyott ki.

Az átláthatóság miatt célszerűnek tartottam a csoportosítást, így három nagyobb blokkba soroltam be a témákat:

- a NATO, az ENSZ illetve az UNMIK³ viszonya az eseményekhez;
- a Szerbia-szerbe megindult megmozdulások a magyar lakosságot érintő vajdasági atrocitások (Újvidéki Színház);
- Moszkva szerepvállalása, állásfoglalása a történetekről.

A *Magyar Hírlap* tájékoztatott talán a legszélesebb horizonton. Egyedül Moszkva szerepvállalását és az UNMIK állásfoglalását nem említették, de volt szó a Szerbia-szerbe megindult forrongásokról, az Újvidéki Színházról és atrocitásokról, a Vajdasági magyar pártok nyilatkozatairól, az ENSZ BT által kiadott közleményekről, az azok elleni szerb bírálatokról, a NATO főtitkárnak valamint az ENSZ balkáni megbízottjának véleményéről, a NATO egyik vezető tisztségviselőjének nyilatkozatáról, amelyben — a hivatalos NATO-állásponttal ellentétesen — nyíltan etnikai tisztogatásnak nevezi a Koszovóban történeteket.

A *Népszabadság* nem írt a vajdasági atrocitásokról, az ENSZ nyilatkozatok szerb bírálatairól, és az orosz álláspontról. A Szerbia-szerbe megnyilvánuló megmozdulásokról is csak érintőlegesen, a hangsúlyt inkább a nemzetközi véleményekre helyezte (Solana, Carl Bildt, ENSZ BT, UNMIK). Érdekesség, hogy nem említette a NATO vezető tisztségviselője előzőekben említett véleményét, csak az ENSZ BT-nyilatkozatát, melyben — mint tudjuk — nem mondták ki az etnikai tisztogatás kifejezést.

A *Magyar Nemzet* azokról a témákról írt bővebben, amelyeket a Népszabadság kihagyott. Nyilván nem felejtették el, hogy politikai napilapokról van szó, mindkettő próbál a célközönségéhez szólni, így nem véletlen mit hallgatnak el, s mit emelnek ki. A Magyar Nemzet esetében a tárgyilagos tényközlésen túl, jellemző volt a hangulati

³ Egyesült Nemzetek Ideiglenes Koszovói Közigazgatási Missziója

elem beemelése is. Ennyire markánsan még a *Népszava* sem különböztethető meg. Igaz ugyan, hogy az újvidéki atrocitásokról, a vajdasági magyar pártok megnyilvánulásairól nem írt, de a moszkvai segítséget, az ENSZ BT-nyilatkozatát megemlítette. Itt is — hasonlóan a Magyar Nemzethez — volt még egy érdekesség: két szögesen eltérő véleményt illetve álláspontot közölt egy azon cikkben: az UNMIK vezetője nem tartotta etnikai tisztogatásnak a történeteket, ellentétben a korábban már említett NATO-szakember véleményével.

A *Magyar Szóban* megjelent cikkekben sokkal részletesebb volt az események leírása. A konkrét történések részletezésén túl több publicisztika, kommentár, közlemény szerepelt a témával kapcsolatban, mint a hazai napilapokban. Csak azokat a nemzetközi véleményeket említették, ahol egyértelmű volt az állásfoglalás az etnikai tisztogatás tekintetében (Holkeri nyilatkozata, a NATO illetékes parancsnokának véleménye, a szerbek felszólalása több nemzetközi fórumon). Szerbia azonnali cselekvését jelezte Goran Svilanovic washingtoni tárgyalása is, amit az amerikai elnökkel Bush-sal folytatott (a hazai sajtó nem említette).

A kiadott közlemény szintén olyan óvatosan fogalmaz, mint ahogy már láttuk a hasonló nemzetközi nyilatkozatoknál; kizárólag etnikai konfliktusról beszélt, kerülte az etnikai tisztogatás kifejezést. Az UNMIK és a KFOR felelőségéről több politikus is beszélt.

Érdekesség még a koszovói sajtó-vélemények megjelentetése, amivel, sokkal színesebbé tették a tájékoztatást. Az Újvidéki Színházat ért atrocitásokról, a Szerbia-szerte megindult diáktüntetésekéről semmivel sem volt több információ, mint a hazai lapokban.

A fő hangsúlyt inkább az orosz véleményekre, álláspontokra helyezték.

A fent leírt összehasonlítást kiegészítve csak azt tudom megerősíteni, hogy a hangsúlyok nyilvánvalóan eltértek: a Magyar Szó jóval részletesebb, kitekintőbb, messze többet foglalkozott a témák mindegyik leágazásával, mint a hazai napilapok.

Kulcsszavak: helyi konfliktus, médiahatás, írott sajtó, tartomelemzés, befolyásolás Koszovó

Keywords: local conflicts, media effect, printed press, content analysis, manipulating, Kosovo.

FELHASZNÁLT IRODALOM

PIETILA, Veikko: *Tartomelemzés*. -Bp.: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1979.

HORVÁT János: *A negyedik hatalmi ág?* =JEL-KÉP, 1997. 2. szám. -p.61.

Magyar Hírlap, Magyar Nemzet, Népszabadság, Népszava, Magyar Szó 2004. 03.18–03. 28. közötti számai

Hadtudományi Szemle
2. évf. 4. szám (2009)

Hadművészet

Klemensits Péter: A jáva-tengeri csata : a japán haditengerészet döntő győzelme a szövetségesek felett (1. rész)	1-9
Vass György: Egységes meghatározás a terrorizmusra	10-16
Nagy Rudolf: A hazai katasztrófavédelmi feladatok és egyes globális hatások összefüggéseinek vizsgálatáról	17-25
Bátor Tamás – Molnár Mihály: Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság intranet szolgáltatása	26-31

Társadalomtudomány

Csepreghy Mátyás: A lavírozó román királyi külpolitika kudarca, nagyrománia bukása 1940-ben	32-38
Dézi Zsolt: Experiences of usage of e-learning materials and b-learning method in some member states of the community, part 2	39-46
Gulyás Attila: Halálbüntetés Magyarországon	47-51
Kolossa László: A haderőátalakítás emberi oldala	52-58
Szabó István: A honvédség, mint munkáltató versenyképességének vizsgálata a dél-alföldi régió munkaerőpiacán	59-75
László Szilágyi: The satisfaction of the professional and commissioned military personnel with their current occupational designation	76-84

Általános

Négyesi Imre: Az önkormányzatok informatikai stratégiája és a magyar információs társadalom stratégia összefüggései	85-91
Vida Zsuzsanna – Szakács Zoltán: Az alvás-ébrenlét zavarok szűrésének hatékonysága a szerződéses katonai szolgálatra és a missziós feladatra jelentkezők körében	92-98
Révai Tamás: Védőruházat szerepe a hidegstressz elleni védelemben	99-101
Kovács László: A neoliberais közgazdasági elméletek hatása az amerikai másodlagos jelzálogpiaci válsághoz vezető úton	102-110
Weinhoffer Judit: A Guillain-Barré szindrómás betegek rehabilitációja	111-114
Gócze István: Az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottságának tevékenysége a 2009-es évben	115-118
Szak Andrea: Helyi konfliktusok az írott médiában	119-123